

BİLİM^{ve} SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

EYLÜL 1981

75^{TL.} 9

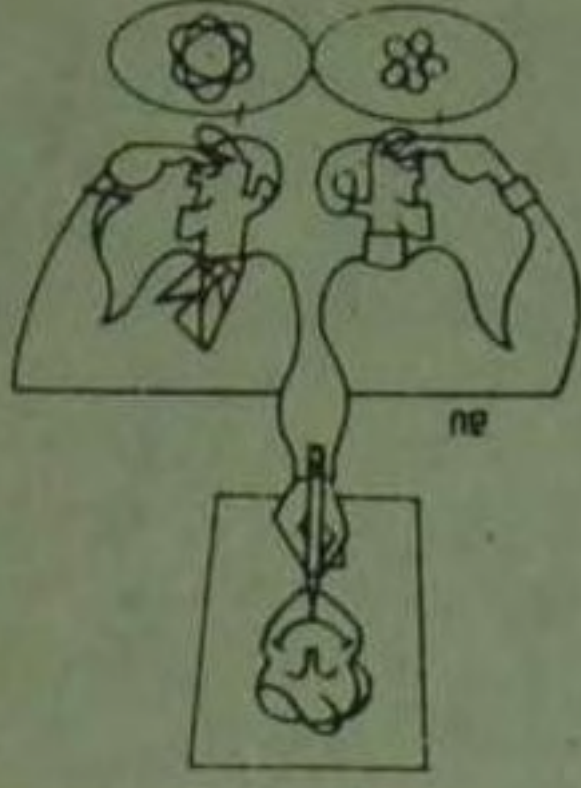
BARİŞ

Sarıbaşı A. NAKİ ÖNER • Sorumlu
Yazışları Müdürü: MEHMET ÖZ-
TOPRAK • Genel Yayın Yönetme-
ni: VARLIK ÖZMENEK • Teknik
Sorumlu: VECDİ BASKESİK • Ad-
res: Emek İşhanı (Gökdelen) Katı:
13, No: 1300 Kızılay/Ankara • Diz-
gi: EMAŞ • Baskı: Emaş • Ka-
pak Baskı: Pelin Ofset • Abone Ko-
şulları: Yurtiçi Yıllık 900/Altı Ay-
lık 450 TL, Yurtdışı Yıllık 36/Altı
Aylık 18 DM • 5 adetten az istek-
lerde her dergi için 75 TL'lik posta
pulu gönderilmesi yeterlidir. • Pos-
ta Çeki No: 125261 • İlan Koşulla-
rı: Arka Kapak (R.) 25.000/(S.B.)
15.000 TL, Kapak İçleri (S.B.)
12.000 TL, İç Sayfalar Tam Sayfa
10.000/1/2 Sayfa 5.000/ 1/4 Sayfa
2.500 TL • Dağıtım: İstanbul Say
Dağıtım / Ankara Ge-Da/İzmir Da-
tıç/Doğu Anadolu Barış Kitabevi-
van •

İçindekiler

Sunuş	3	Bilim ve Sanat
Barış İçinde Yaşama Hakkı	4	Mahmut Dikerdem
Bilim Barış ve Bilim Adamlarının Sorumluluğu	6	Gencay Saylan
Sür	7	Şükran Kurdakul
Barış-Edebiyat Nötron Bombası, Çılgınlık ve Barış	9	Demirtaş Ceyhun
Barış Kültür ve Savaş	11	Ali Taygun
Edebiyat Barışı Severim	14	Kemal Sülker
Edebiyat Bondarev: "İnsandaki İnsanca Şeyleri Birlikte Kurtarmak ve Korumak Gerek"	16	Yuri Bondarev
Bilim Boğaziçinin Kültürel Mirası Üzerine Düşünceler	18	İlhan Tekeli
Yaşamdan Notlar "Savaşı Yargılamak"	20	Varlık Özmenek
Tiyatro "Gerçekçi Müzik Tiyatrosu"	24	Yılmaz Onay
Barış Barış Üzerine	29	Mehmet Kök
Edebiyat-Görüşler Bunalan Bir Edebiyat Kültür	30	Veysel Öngören
Batı Avrupa'ya İşçi Göçü ve Kültürel Etkilenme	32	S. Ali Gütmez
Edebiyat "Budunbilgisel Ürünlerin Kullanımı" ve Yazın	36	Adalet Ağaoğlu
İnceleme Reklam Kavramına Sınırlı Bir Yaklaşım	38	Timuçin Özyürekli
İnceleme Kırk Yıl Önceki Dergilerimiz: Ant Ekonomi	40	Remzi İnanç
"İdadilere Mahsus" Ekonomi Dersleri	42	Tevfik Çavdar
Bilim Newton ve Goethe'nin Renk Kuramları	45	Zeki Tez
Satranç	49	Emrehan Halıcı
Batik	52	Serdar Alten

BİLİM SANAT VE BARIŞ

Bilindiği gibi II. Dünya Savaşı'nın başladığı '1 Eylül' günü bütün dünyada 'barış günü' olarak kabul edilmekte, bu tarih barış mücadelesi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle Bilim ve Sanat, Eylül sayısında barış sorununa özel bir önem ve ağırlık vererek dünya barış güçleri ile, barışı savunan herkes ile dayanışma içinde bulunduğunu göstermek istemiştir. Yeni ve vahşi bir yok etme aracı olan nötron bombası ile ilgili eylem ve tartışmaların son derece yoğunlaştığı bugünlerde barış mücadelesinin çok kararlı ve geniş boyutlu olarak yürütülmesi adeta bir zorunluluk haline gelmiştir. Nötron bombasının, başta Ortadoğu olmak üzere bölgesel olarak kullanılma olasılığını ciddi olarak gündeme getirdiğini bir çok köşe yazarı endişe ile belirtmektedir. Bu nedenle Dünyanın bu bölgesindeki barış güçlerinin sorumluluğu daha da artmış gibidir. Kuşkusuz silahlanma, çekirdekli silahların topyekûn imha gücü, dünya nüfusunun çok büyük bir kısmının baskı, açlık, gerilik ve sefalet içinde yaşaması barış mücadelesinin hedeflerini belirlemektedir. Var olan bütün bu sorunlar her sorumlu ve bilinçli insanın ciddi bir biçimde barış mücadelesine katılmasını gerekli kılmaktadır. Barış mücadelesi, barıştan yana olmak 'pasifist' olmak demek değildir. Aksine, örneğin Filistinlilerden yana İsrail'in ırkçı ve emperyalist politikasına karşı çıkmak demektir. Çünkü Filistinlilerin haklı istekleri ve mücadelelerinin başarıya ulaşması ile barışın sağlanması arasında kopmaz bir bağ vardır. Barış mücadelesinin en güçlü silahları bilim ve sanat gibi yaratıcı kültürel etkinliklerdir; insanın mutluluğuna yönelen tüm kültürel etkinlikler gibi bilimin ve sanatın ana öğelerinden biri, hiç kuşku yoktur ki barıştır.

Bilim ve Sanat, uzun süredir bazı yayın organlarının yanlışlarla besleyip kışkırttığı ve okuyucuyu da yanlışlara saptırma sakıncasını taşıyan bir çeşit edebiyat tartışmalarını ve bu tartışmalarda ortaya çıkan tutumları kavga ile izlemektedir. Ayrıca bu tartışmalarda temelden farklı ve karşıt görüşlere yer verilmeyişi gözden kaçmamaktadır. Bu konuda Türkiye Yazıları Dergisi'nin (Sayı:52-53) dile getirdiği dayanışma ilkesini en doğru ve tutarlı tavır olarak benimsiyor, katılıyoruz. Bilim ve Sanat, sözü edilen bu dayanışma ilkesinin zamanlamasına uygun olarak edebiyat alanındaki sorunlara, tartışmalara girecektir. Bu bizim temel sorumluluklarımızdan biridir. Ancak geniş ve kapsamlı bir tartışmaya girene kadar, şimdiye kadar tartışmaya giren yayın organlarında yer verilmeyen bazı farklı görüşlere yer vermenin, bu kişilere ait görüşlerin ortaya çıkmasının doğru olacağına inanıyoruz. Bu nedenle Eylül sayımızda arkadaşımız Veysel Öngören'in edebiyat tartışması ile ilgili yazısını yayınlıyoruz.

Bulgaristan Kültür Komitesi Başkanı ve komşu ülkenin en önde gelen kültür adamlarından Ludmilla Jivkova'nın zamansız ölümünden büyük bir üzüntü duyduk. Uzun bir tarih dönemi içinde içiçe yaşamış, iki toplumun, sahip oldukları farklı sistemlere karşı nasıl kültürel ilişkilerini geliştirebilecekleri konusunda Bayan Jivkova'nın çok şeyler öğrettiği kanısındayız.

Bu sayımızın arka kapağı barışla ilgili. Bunu Serdar Alten arkadaşımız ölümünden kısa bir süre önce çizmiş. Yayınlamakla onur duyuyoruz.

Son olarak, Bilim ve Sanat'a okuyucuları tarafından gösterilen ilginin giderek artan yaygınlığına ve bu arada geçen sayıda yaptığımız abone çağrısına gösterilen sıcaklığa kısaca değinmek istiyoruz. Evet bu tablo bize heyecan ve onur veriyor. Böyleyken en üzücü aksamayı da geline bu noktada yaşadığımızı sizlere bildirmek zorundayız. Bilim ve Sanat'ı yeni dönemde sizlere daha zamanlı ulaştırabilme olanakları arar, bu konuda önemli adımları sağlamaya çalışırken, beklenmedik bir teknik aksama nedeni ile bu sayımızın piyasaya gecikerek çıkması gibi bizleri çok üzen bir durumla karşılaştık.

Teknik aksaklığın boyutları, Bilim ve Sanat'ın bu sayısını beşte dört ölçüsünde yeniden ele alınmasını ve düzenlenmesini gerektirdi. Sorumluluğumuz, gecikme pahasına bunu gerektiriyordu. Anlayışınızın özürümüzden daha büyük olacağı umut ve inancıyla...

BARIŞ İÇİNDE YAŞAMA HAKKI

Mahmut DİKERDEM

Evensel barış insanlığın tarihi kadar eski bir özlemdir. Denilebilir ki toplumsal yaşamla birlikte insanlarda barış ve karşılıklı güven içinde birarada yaşamak istemi başlamıştır. Aslında barış ve güven duygusu insanların bir içgüdüdür. Kendi seçmelerine bırakılınca toplumlar her zaman barışa yönelmişlerdir.

Oysa insanlık tarihi toplumların bu doğal eğilimine ters düşen bir görüntü içindedir. Bize öğretilen tarih sanki bir savaşlar dizisinden ibarettir. Kitaplar Tarih'in başlangıcından beri 15 bin savaş kaydediyor, 5500 yıl içinde sadece 300 yılın dünyada savaşız geçtiğini yazıyor.

Bu çelişkili durum ister istemez şu soruyu akla getiriyor: Acaba insanlar için savaşmak doğaldır da barış içinde yaşamak mı olağan dışıdır? Bu soruya yüzyıllar boyunca olumlu yanıt verenler çıkmıştır. Denilmiştir ki insanlar arasında eşitsizlik nasıl Tanrı vergisi ise, toplumlar arasında savaş da değişmez, kaçınılmaz bir doğa yasasıdır. Çünkü savaş ve saldırganlık dürtüsü insanın yaratılışında saklıdır. Güçlü her zaman güçsüzü ezecektir. İnsan insanın kurdudur, büyük balık küçük balığı yutar, vb..

Savaşı yüceltmek, saldırganlığı yasal kılmak için yalnız atasözleri icad edilmekle yetinilmemiş, savaşın zorunluluğunun hatta yararının felsefesi de yapılmış, sözümona bilimsel kuralları konulmuştur. Örneğin, insanların yeryüzünde geometrik oranda çoğaldıkları, onların beslenmesini sağlayan doğa ürünlerinin ise aritmetik hızla arttığı ve bu yüzden dünyada kıtlık ve açlıkların baş-

gösterdiği, böyle dönemlerde savaşların neden olduğu kıyımın yeryüzünde sağlıklı bir temizlik işlevi gördüğü ileri sürülebilmektedir. Temelinde insanı insana düşman sayan düşüncenin yattığı bu görüşler, eğitimden yoksun halk yığınlarının sınıf bilincine henüz erişmediği tarih sürecinde egemen sınıflarca sürekli işlenerek halklar koşullandırılmıştır. Gündülen amaç, baskı ve sömürü düzeninin sürgit kılınmasıdır.

Onsekizinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde, "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi" ile tüm insanların özgürlük, eşitlik ve kardeşçe yaşama hakları ilk kez tescil edildi. Ancak, Büyük Fransız Devrimi'nin başlattığı "Ulusçuluk" döneminde de, yönetimlere ege-

men olan Burjuvazi uluslar arasında düşmanlık duygularını körüklemekte kendi sınıf çıkarları bakımından yarar gördü. Sanayi Devrimi ile birlikte dünyanın hammadde kaynaklarını paylaşma yarışına giren Avrupa burjuvazisi ulusları birbirine düşüren yapay düşmanlıklar yarattı. Ondukuzuncu yüzyılın siyasal tarihi uluslar arasındaki sözümona "ebedi düşmanlık"ların kışkırttığı savaşlarla doludur.

Ne var ki, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra halklar bilimin ışığı ile aydınlanıp bilinçlenmeye başlayınca, ne insanlar arasında eşitsizliğin Tanrı buyruğu ne de uluslar arasında savaşların kaçınılmaz doğa yasası olmadığını anladılar. Ama yine de, uluslararası yaşamdan savaşın silinip adil ve kalıcı bir barış düzeninin kurulması ülküsüne halkların sahip çıkmaları için, yirminci yüzyılda iki korkunç dünya savaşına tanık olmaları ve insanlığın bu iki savaşta 65 milyon evladını yitirmesi gerekti.

İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemde ise, birdenbire hızlanan bilimsel ve teknolojik gelişmenin askersel amaçlara doğru yönelendirilmesi sonucunda dünyamızı birkaç kez yıkmaya yetecek güçteki kırım silahları depolara yığılma-

Savaşın dikenli teller ardına attığı Filistin'li çocuklar.

ya başlayınca, savaş kısır döngüsünü kırmamanın insanlık için artık bir ölüm-kalım sorunu olduğu apacık ortaya çıktı. 1950 lerden başlayarak günümüze dek gittikçe yükselen, yaygınlaşan Dünya Barış Hareketini halkların beniseyip kararlılıkla desteklemeleri, yeni bir dünya savaşının insanlığı topyekün yokolmaya mahkûm edeceğinin bilincine vardıklarının kanıtıdır. Bu bilincin en önemli göstergesi de dünya kamuoyunun baskısı ile 1975 ağustosunda Helsinki'de toplanan "Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı" ve bu konferans sonucunda imzalanan "Sonuç Belgesi"dir.

Helsinki Sonuç Belgesi uluslararası ilişkilerde bir dönüm noktasını, Avrupa siyasal tarihinde bir kilometre taşını simgeliyordu. 33 Avrupa devletiyle ABD ve Kanada'nın devlet ya da hükümet başkanları Helsinki Sonuç Belgesinin altına koydukları imzalarla, 2. Dünya Savaşının bitiminden hemen sonra başlatılan "soğuk savaş" döneminin sona erdirilmesi ve birbirinden farklı sosyopolitik sistemlerle yönetilen devletler arasındaki ilişkilerin yeni ve barışçı temellere dayandırılması gereğini kabul ediyorlardı. Helsinki Belge'sinin özünü yumuşama (detant) kavramı oluşturuyordu.

Detant ulusların bağımsızlığına, egemenliğine, eşitliğine saygı ve içişlerine karışmama ilkeleri üstüne kurulmuş bir "consensus"ün uluslararası ilişkilere yansıtılması demektir. Detant gerginlikleri hafifletecek, tehlikeli anlaşmazlıkları sınırlandırıp kuvvete başvurmada, çözümünü kolaylaştıracak, devletler arasında ikili ve çok yanlı işbirliği yolunu açacak, böylece dünyada olumlu bir hava yaratacaktı. Ancak, yumuşamanın somut bir içerik kazanmasının ve detant sürecinin geri dönüşmez noktaya varmasının koşulu, siyasal yumuşamanın askersel yumuşama ile derinleştirilip pekiştirilmesi, başka deyişle, silahlanma yarışının son bulması ve silahsızlanma konusunda somut kararlara varılması idi.

Oysa, Helsinki'de temelleri atılan barış düzeninden rahatsız olan, çıkarları bozulan emperyalist çevreler, özellikle yönetimlerde etkili olan silah sanayicileri yumuşama kavramına başka bir anlam vermek istediler. Onlara göre barış, askeri bloklar arasındaki güç dengesine dayanmalıydı. "Ne kadar çok silahlanırsak barış o denli kolaylaşır", ya da "barış istiyorsan savaşa hazırol" görüşünü savunuyorlardı. Nükleer silahların caydırıcılığının övgüsünü ya-

şıyorlardı. Onlara bakılırsa, ileri teknolojinin ürettiği her yeni silah karşı tarafı daha çok örkütecek ve dolayısıyla savaş olasılığını azaltacaktır.

Bu görüş temelden sakat, yanıltıcı ve aldatıcıdır. Çünkü korkuya, dehşet dengesine, caydırıcı güce dayalı bir barış sağlam, sürekli olamaz. Teknolojik ilerleme uzun süre hiçbir tarafın tekelinde kalamayacağından, taraflardan biri kendini daha güçlü sandığı anda barış dengesi bozulur. Tarihin hiçbir döneminde benzeri görülmemiş bir silah üretimi sonucunda dev cephaneliklerle nükleer silah depolarıyla donatılmış, küçükbir kıvılcımın bütün bir kıt'ayı havaya uçurabileceği bir dünyada barışın korunmasına olanak var mıdır? Silahlanma yarışının sürüp gittiği, devletlerarası ilişkilerin salt askeri ve stratejik hedeflere göre düzenlendiği, yılda 500 milyar doların askeri harcamalara akıtıldığı bir dünyada yumuşamadan nasıl söz edilebilir?

Bugün dünya halkları barışa her zamankinden daha büyük bir kararlılıkla sahip çıkıyorlar ve barışı tehlikeye sokan silahlanma yarışına inançla direniyorlarsa bunun nedeni, Barış'ın insanlar için özgürlük, eşitlik gibi vazgeçilmez temel haklardan olduğunu ve barışı savunmanın insanın yaşama hakkını savunma ile eşdeğer taşıdığını, anlamış bulunmalarıdır. Bunun içindir ki dünyanın her yanında sürdürülen özgürlük, bağımsızlık ve demokrasi savaşımı barış için verilen savaşımın özdeşleşmiştir. Yine bunun içindir ki, hangi siyasal ve sosyal sistemle yönetilirlerse yönetilsinler, bütün uluslar barış içinde yanyana yaşamanın ve aralarındaki anlaşmazlıkları kuvvete başvurmada barışçı yollarla çözümlemenin gereğine inanmışlardır. Ve yine bunun içindir ki halklar silahlanma yarışının durdurulmasını, etkin bir denetim altında genel silahsızlanmaya gidilmesini ve yeni silahların yapımının önlenmesini istemektedirler. Bugün dünyada varolan iki sistemin, iki ideolojinin insanlığı felakete sürüklemekten birarada yaşayabilmelerinin parolası "silahlı çatışma" yerine "barış içinde yarışma"dır.

1 Eylül Dünya Barış Günü tüm insanlığa kutlu olsun.

Çocuklar bayramları içinde yaşasın

BARIŞ VE BİLİM ADAMLARININ SORUMLULUĞU

Gencay ŞAYLAN

Dünyanın hemen hemen her yerinde 10 Ağustos 1981 tarihli günlük gazetelerde ilginç ve dramatik bir biçimde ilişkili iki haberin yer aldığı görülmüyordu. Haberlerden bir tanesi II. Dünya Savaşında atom bombası ile yok edilen Nagazaki kentindeki felaketin yıldönümünün anılması ile ilgiliydi. İkinci haber ise ABD Başkanının Neutron bombası üretimini kararını vermesi idi. Başkan Reagan'ın kararını açıklama tarihi sembolik bir önem taşıyor ve ABD'nin nükleer bir silah kullanarak koskoca bir kenti yeryüzünden bir anda silmekten hiç bir pişmanlık yada ahlaki endişe duymadığını vurguluyordu. Uzun bir süredir, başta ABD olmak üzere tüm kapitalist dünyayı etkileyen ekonomik bunalımın detantı tehlikeye düşürdüğü, silahlanma ve savaş politikalarını bütün dehşetle gündeme getirdiği izleniyordu. Nitekim seçim kampanyasını silahlanma ve saldırganlık temaları üzerine oturtan Reagan'ın başkan seçilmesi ile bu gelişmelerin hızlanacağı açıktı. Bu bakımdan Amerikalıların "insancıl" olarak niteledikleri (çünkü insanları kitlesel olarak yok ediyor ama malı mülkü tahrip etmiyor) neutron bombası üretimini kararları büyük bir sürpriz olmadı; ayrıca bu kararın 10 Ağustos açıklanması ile ABD, her türlü silahlı kullanmaya hazır olduğunu ilan etmiş oldu.

Kuşkusuz neutron bombası bir semboldü ve bu bomba üretilmesi de ulaşılan dehşet dengesi çok ileri boyutlara varmıştı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin 5 Haziran 1981 tarihli raporuna göre bugün dünyada toplam 40.000 civarında nükleer başlık vardı; bunların tahrip gücü Hiroşima'yı yok eden bombanın 1 milyon katı kadardı yada dünyada kişi başına 3 ton TNT'ye eşit hale gelmişti. Yine bu rapora göre topyekün bir nükleer savaşın sonucu insanın düşünemeyeceği derecede bir dehşeti belirliyordu. Bombaları taşıyan füzelerin ateşlenmesi ile en uzaktaki hedefleri vuruşu arasında geçecek maksimum zaman 25 dakika kadardı ve ne kadar erken haber alınırsa alınsın bu zaman içinde kentleri boşaltmak olanaksızdı. Yapılan hesaplara göre 1 megatonluk bir bombanın 4 milyon nüfuslu bir kent üzerinde patlaması sonucu ilk anda yarım milyon insan ölecek topoğrafya koşullarına göre bu sayı artabilecekti.

Avrca atmosferde patlayan bir nükleer bombadan çıkan strotium 90, caesium-37 ve iodine-131 gibi partiküller çok geniş alana yayılarak öldürücü etkilerini çok uzun zaman için sürdürüyorlardı. Nükleer patlamaların bu öldürücü etkilerini ortadan kaldırmak mümkün olmadığı için 1963 yılında SSCB, ABD ve İngiltere aralarında bir anlaşma yaparak atmosferin ve denizlerin nükleer deneylerden arındırılması kararlaşmışlardı. Baştan bu anlaşmaya karşı olan Fransa'da sonra imza koyarak aynı tutum içine girdi ve ilenir ki sosyalist bir ülke olarak bilinen Çin Halk Cumhuriyeti atmosferin ve denizlerin nükleer deneylerden arındırılmasına sürekli karşı çıktı, atmosferde nükleer deney yapma 'özgürlüğünden' bugüne kadar vaz geçmedi.

İnsanoğlunu toptan yok edecek, tarih sahnesinden silbilecek olan bu gelişmeler kuşkusuz her şeyden önce bilim ve teknolojinin ürünü idi. Başka bir deyişle insanı insan haline getiren, ona vepveni ufuklar açan bilim aynı zamanda sonunu da getiriyordu. Doğal olarak böyle bir düşüncenin sonucu, ilk suçlanması gereken kesim de bu bombaları yapan bilim adamları idi. İnsanoğlunun en büyük zaferi olan bilim ve teknik sorumsuz bilim adamlarının elinde Dr. Frankenstein'in canavarına mı dönüşmüştü? Bu tür sorulara olumlu cevap vermek ve bilim adamlarını baş hedef haline getirmek, herşeyden önce bilim dışı bir ele alış olurdu. Çünkü bilim adamları toplumdan bağımsız, toplumların üstünde değillerdir ve silahlanma ya da savaş gibi olgular toplumdan, toplumsal yapının özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan bilim adamlarının savaş ve silahlanma ile ilgili tutumlarını tartışmaya girmeden önce savaş ve silahlanmanın toplumsal yönü üzerinde durmakta, savaşın ve silahlanmanın arasındaki bazı toplumsal değişkenleri tartışmakta yarar olabilir.

20. yüzyıl içinde ortaya çıkan ve şimdiye kadar insanlığın gördüğü en büyük felaketler olarak nitelenebilen iki dünya savaşı gelişmiş kapitalist ülkelerin dünyayı veniden paylaşma kavgasından kaynaklanıyordu. İkinci Dünya Savaşı sonunda faşizmin kesin yenilgisi ve sosyalizmin bir dünya sistemi haline gelmesi karşıtlıkların

veni bir aşamaya geçmesine neden oldu. İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya kapitalist ve sosyalist kamplar çıktı. Bu iki sistem arasındaki gerilim ve az-gelişmiş ülkelerin bağımsızlık savaşları başlangıçta karşılıklı silahlanmaya, soğuk savaşa ve askeri bloklaşmaya yol açtı. Ancak iki sistem arasındaki gerilim zamanla yumuşayarak soğuk savaşın verini detant aldı. Detant ile birlikte silahsızlanma, sağlam ve sürekli bir barışın kurulması gündeme geldi; bu oluşum Helsinki Belgesi ile tutarlı bir gelişme sürecine girmiş oldu.

1970'lerde kendini göstermeye başlayan ekonomik bunalım giderek etkisini artırınca ve yayılınca umudlu gelişmelerin verini tekrar korkutucu bir ortam almaya başladı. Bunalım 1970'li yılların başında ilk önce para sorunu olarak kendini gösterdi ve savaş sonrası kapitalist dünyanın para düzenini oluşturan Bretton-Woods Sistemi işlerliğini yitirdi. Dış rekabet karşısında devamlı açık veren ABD ekonomisi, doların altına eşitliğinin ortadan kalkmasına neden oldu. 1971 yılında ABD dolarının altına değiştirilebilirliğini ortadan kaldırdı. Böylece para sisteminde başlayan bunalım 1973 yılında petrol fiyatlarının artışı ile çok büyük boyutlara ulaştı. Kısaca özetlemek gerekirse bunalım giderek yoğunlaşan ölçüde şu sorunları gündeme getirdi. Genel bir üretim düşüklüğü sorunu bir türlü çözülemedi bazı sektörlerde üretim artmaya başlarken alınan bütün önlemlere karşı durğunluğu şimdiye kadar çözmek mümkün olmadı; üretim düşmesine ek olarak işsizlik artmaya başladı, üretim düşüşünün durdurulduğu sektörlerde bile işsizlik varlığını sürdürebildi; üretimin düşmesine ve işsizliğin artmasına karşı enflasyon yükselmeye devam etti, izlenen tüm politikalar enflasyon oranının düşürmevi başaramadı. Kuşkusuz kapitalist dünyanın hala etkisinde bulunduğu ve en az 1929 bunalımı kadar ciddi olan bugünkü bunalımı bir iki cümle ile çözümlemek, nedenlerini ortaya koymak olanaklı değildir. Ayrıca burada buna gerek de yoktur. Ancak bunalımın derinliği ve henüz bunalımdan çıkışın görülmediği kuvvetle vurgulanmalıdır: çünkü burada tartışılan konu olan savaş ve silahlanma olgusunun temelinde bu yatmaktadır.

Tarih, büyük boyutlu ekonomik bunalımların ancak savaş ile çözülebildiğini göstermektedir. Nitekim kapitalist dünyanın önderi ABD bir taraftan silahlanma harcamalarını rekor düzeye çıkarırken diğer taraftan bütün dünya ölçeğinde savaşçı ve saldırgan bir tutum içine girmektedir. ABD' de silahlanma harcamalarının büyümeye başlaması bunalımın derinleşmesi ile eş zamanlı olarak Başkan Nixon

döneminde başlamış ve hızlanarak sürmüştür. Silahlanma harcamaları ekonomik sıkıntıya karşı artırılmaya başlanmış; bu doğal olarak soğuk savaş ve saldırgan politikaları gündeme getirmiştir. Başka bir deyişle silahlanmayı ABD halkına kabul ettirebilmek için uluslararası siyasal ortamın gerginleştirilmesi söz konusu olmuştur. Bu gelişme içinde Demokrat ve Cumhuriyetçi iktidarların birbirinin aynısı politikalar izlediği görülmektedir. Örneğin Carter yönetiminin Savunma Bakanı Harold Brown 1980 yılının Şubat ayında Senato Bütçe Komisyonunda şöyle demektedir: "Askeri harcamalar ekonomimiz için çok yararlıdır. Çünkü askeri alanda yapı-

cağımız her ek harcama, kapital yoğun, ileri teknolojiye sanayilerde üretimi artırmaktadır." Bu çerçevede Carter yönetimi her yıl silahlanma için yapılacak harcamaları artırarak 1980-81 mali yılı için 201 milyar dolarlık harcamayı planlamıştır. Ancak bilindiği gibi yeni Reagan yönetiminin Savunma Bakanı Casper Weinberger, bu miktarı az bulduklarını ve yükselteceklerini ilan etmiştir.

Böylece devletin desteği altında savaş sanayi hızla gelişen ve karları buna paralel olarak olağanüstü yükselen bir döneme girmiştir. Örneğin Almanların ünlü Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesi, 31 Ocak 1980 tarihli sayısında, "silah sanayinden

alınan 3 dolarlık hissenin çok kısa zamanda 6 hatta 15 dolara yükseleceğini" okuyucularına duyurmaktadır. ABD'nin Avrupa'ya yerleştirmek istediği bu yüzden Avrupalı müteffikleri ile arasında sorunların çıkmasına neden olan Pershing 2 füzeleri için 1979 yılında Pentagon Martin Aerospace firmasına geliştirme masrafları olarak 1.57 milyar dolar ödemıştır. Bu örnekleri çoğaltmak çok kolaydır ve savaş sanayinin dev tekellerinin ne kadar büyük kaynak kullandıkları ve ne kadar büyük kârlar elde ettikleri artık günlük gazetelerin olağan haberleri arasında görülmektedir.

Gerçekten ABD'nin ve dünyanın en büyük sanayi tekelleri arasında yer alan General Dynamics, Mc Donnell Douglas, Rockwell Corporation, Lockheed, General Electric, Chrysler, Dow Chemical vb. dev firmalar için en önde gelen müşteri Pentagon'dur. Silahlanma harcamalarının artışı ile bu tekellerin üretimi ve kârları doğru orantılı olarak yükselmektedir.

Asker kökenli bir Başkan olan General Eisenhower 17 Ocak 1961 tarihli "Ulusa Veda" mesajında şöyle demektedir: "Çok büyük askeri kuruluşlarla geniş savaş sanayi arasındaki bütünleşme Amerikan tarihinde yeni bir olaydır. Bu birleşmenin ekonomik siyasal toplam etkileri her şehirde, her federe devlette, Federal devletin her bölümünde ağırlıkla duyulmaya başlamıştır. Her yerde bu etkiye karşı durmak gerekir. Bu birleşik büyük gücün hiç bir zaman özgürlükleri ve demokratik süreci tehdit etmesine izin verilmemelidir. Bu büyük güce karşı özgürlüğün korunması ancak bilinçli ve sorumlu vatandaşların davranışları ile sağlanabilir." Ulusal bir askeri kahraman olmasına rağmen Eisenhower'ın bu uyarısı etkili olmamış; aksine Pentagon ile işbirliğinde olan büyük tekeller devlete giderek egemen olmuştur. Örneğin Washington Post gazetesinin yaptığı bir araştırmaya göre 1940-1967 yılları arasında Dış işleri, Savunma bakan ve bakan yardımcılıkları, CIA direktörlüğü gibi postlarda görev yapan toplam 91 kişinin 70 tanesi sözü edilen görevlere gelmeden önce büyük sanayi tekellerinde yöneticilik yapmaktadır. Başka bir deyişle kim seçilirse seçilsin devlet büyük ölçüde tekellerin denetimi altında bulunmakta; devlet politikaları doğal olarak bu tekellerin politikaları doğrultusunda saptanmaktadır. Şurası unutulmamalıdır ki bugün için silahlanmadan, bu yolda yapılan harcamalardan dünyada sadece sanayi tekelleri kâr sağlamaktadır. Ekonomik bunalım ve durgunluk, bu en karlı üretim alanını tekrar ön plana çıkarmış bulunmaktadır.

Silahlanma, saldırganlık ve savaş kışkırtıcılığı tüm insanlık için çok ileri

YAŞAMI ATEŞE VERMEYİN

**Bahçeler çiçek kokarken henüz,
Ağacınız varsa sizin
Masalınız varsa sizin
Masa! ağaçları yapın kendinize
Seven şarkılar söyleyin.**

**Yelkenlere rüzgâr dolarken henüz,
Deniziniz varsa sizin
Masalınız varsa sizin
Masal denizleri yapın kendinize
Yeni çizgenlere doğru gidin.**

**Kadınlar ana olurken henüz
Silahınız varsa sizin
Masalınız varsa sizin
Masal silahları yapın kendinize
Yaşamı ateşe vermeyin.**

Şükran KURDAKUL

soyutlu bir tehdit oluşturunurken buna karşılık yine dünya ölçeğinde bir barış mücadelesi ortaya çıkmıştır. Tıpkı General Eisenhower'ın ABD halkına yaptığı uyarıda olduğu gibi, dünyanın her yerinde 'bilinçli ve sorumlu' insanlar, ideolojileri birbirlerinden çok farklı da olsa bir araya gelip barış için mücadele etmeye başlamışlardır. Örneğin Papa XXIII, John ile beraber Katolik Kilisesi aktif olarak barış mücadelesine katılmaya başlamış; 1971 yılından itibaren katolik kilisesi ile komünist partiler arasında yıllık toplantılarla sürdürülen 'marxist-hristiyan' diyalogu başlatılmıştır. Temel amacı dünya barışı olan Birleşmiş Milletler örgütü de barış güçleri ile sıkı bir işbirliği içinde bu mücadelede yerini almıştır. Batı Almanya'nın Wiesbaden kentinde Evangelical kilisesinin başı olan Martin Niemöller'in dediği gibi barış hareketi "pasifizm" olarak değil aktif bir mücadele olarak gelişmiştir. Papaz Niemöller'e göre barış hareketi pasifist olmayı değil, örneğin ırkçı Güney Afrika Cumhuriyetine vada İsrail'in Filistinlilere uyguladığı politikalarla karşı aktif mücadele vermesi içermektedir.

Barış hareketi böylece her türlü meslek, ulus vada ideolojiden insanları kapsarken bilim adamlarının tutumu ne olmuştur? Unutmamak gerekir ki bu öldürücü silahlar esas olarak bilim adamlarınca geliştirilmiştir. Gerçekten bilim adamları yok edici silahları yaratma sorumluluğunu taşıyarak sürekli olarak bir açmazın içinde kalmışlardır. Bu açmazın ilk örneklerinde biri dinamitin keşfi Alfred Nobel'dir. Nobel'in dinamitin savaş aracı olarak kullanılmasından duyduğu acının çok daha fazlasını nükleer fizikçiler duymuştur. Atom bombasının yapımcılarından Oppenheimer'in dramı herkesce çok iyi bilinmektedir. Yine atom fiziğinin en büyük isimlerinden Niels Bohr 1944 yılında Churchill ve Roosevelt'e yazdığı mektupta şöyle demektedir: "Yakın bir gelecekte tüm savaş koşullarını değiştirecek görülmemiş güce bir silah geliştirilmektedir... Eğer bu silahın kullanılmasında karşılıklı bir anlaşmaya varılmazsa, bir taraf için kullanmanın sağladığı geçici avantaj ne kadar büyük olursa olsun insan toplumu için sürekli bir büyük felaket ortaya çıkmış olacaktır." Görüldüğü gibi nükleer silahların üretimine yol açan kuramsal katkıların sahibi bilim adamları başlangıçtan beri duyarlı davranmışlar, sorumluluklarının bilincinde hareket etmişlerdir. Başlangıçta bu sorumluluk yüklenme, uyarıda bulunma bireysel eylemlerle yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bu bireysel çıkışların başarısızlığı bir çok ünlü bilim adamının düş kırıklığına uğramasına neden olmuş; bunun sonucu

örgütlü ve bir arada mücadele verme eğilimi ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Bilim adamlarının barış mücadelesine önemli katkılardan bir tanesi silahsızlanma konularında yapılan çalışmalar olmuştur. Bu tür çalışmaların kabaca iki kategoride toplanabildiğini söylemek olanaklıdır. Birincikategoride gelişmiş kapitalist ülkelerdeki savaş sanayinin sivil üretime dönüştürülmesini içeren çalışmalar vardır. Yukarıda da değinildiği gibi yüksek karlılık sanayi tekellerini silah üretimine yöneltmektedir. Buna karşı, ekonomik sistemde büyük bir çöküntü olmadan tekellerin nasıl sivil üretime dönebilecekleri araştırılmakta ve doğal olarak önerilen çözümler tekeller üzerinde demokratik bir denetimin oluşmasını öngörmektedir. İngiliz İşçi Partisi tarafından 1977 yılında bir grup ekonomiste yaptırılan *The Economic Effects of Disarmament. Sense About Defence* adlı çalışma bu tür yaklaşımların iyi bir örneğini vermektedir. Bu çalışmalar içinde ortaya çıkan son derece önemli bulgulardan biri silahlanma harcamalarının, karları son derece artırmakla beraber ülkede refahın gelişimine çok az katkıda bulunmuş olmalarıdır. Silah sanayi ileri teknolojiye dönük olduğundan işsizlik konusunda bir çözüm sağlayamamakta; ayrıca harcamaların büyük bölümünün araştırma ve geliştirmeye yönelmiş olması ile diğer sektörler üzerinde genişleme etkisi söz konusu olmamaktadır. Başka bir deyişle silah sanayi tekellere büyük karlar sağlarken toplumun toplam refah payının ciddi bir biçimde düşmesine yol açmaktadır. İkinci kategori çalışmalar ise kalkınma- Silahlanma ilişkilerini inceleyen araştırmalardan meydana gelmektedir.

Bugün dünya nüfusunun çok büyük bir kısmının az gelişmiş ülkelerde, açlık ve sefalet koşulları içinde yaşadığı herkes tarafından bilinmektedir. Bilimin bu noktada sessiz kalması, bir taraftan milyarlarca insanın çok geri koşullar içinde yaşarken silah için çok büyük kaynaklar ayrılması ile ortaya çıkan terslik üzerinde durmaması beklenemez. Silahsızlanmanın sağlanması halinde silahlanmaya ayrılan kaynaklarla dünyadaki gerilik ve sefaletin çok kısa zamanda büyük ölçüde ortadan kaldırılacağı açıktır. Birleşmiş Milletlerin bu sorun üzerinde önemle durduğu görülmektedir. 1979 yılında bir Genel Kurul kararı ile Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, 'kalkınma ve silahsızlanma' konusunda 23 araştırma projesini başlatmıştır. Aralarında Nijerya, Senegal, Sri-Lanka gibi az-gelişmiş ülkelerin üniversitelerinin de yer aldığı bu araştırma gruplarına ek olarak 21 ülke de aynı tür araştırmaları ulusal olarak finanse etme yoluna gitmiştir. Bu bilimsel

çalışmaların dünya barış hareketine son derece önemli katkılar sağlayacağı, mücadeleyi daha ileri boyutlara götüreceği açıktır.

Kuşkusuz bilim adamlarının dünya barış hareketine en büyük katkıları onların örgütlü hareketleri çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu yönde ilk büyük girişim 1946 yılında "Dünya Bilim Emekçileri Federasyonu"(World Federation of Scientific Workers) kuruluşudur. Örgütün kurucuları arasında Joliot-Curie, F.Langevin, J.Bernal, L. Powel gibi son derece ünlü ve saygın kişilik sahibi adamları vardır. Örgütün amaçları arasında dünyada barışı sağlamak ve bu yolda etkin mücadele vermek yer almaktadır. Örgütün barış mücadelesi içindeki en önemli son eylemi Birleşmiş Milletler, UNESCO ve UNİDO ile ortak olarak düzenlenen 1979 Viyana Barış Sempozyumudur. Ayrıca bu örgüt içinde doğup, hızla gelişerek ve etkin bir biçimde örgüte üye olmayan bilim adamlarını da kapsayan bir hareketten söz etmek gerekir. Bu, 'Pugwash hareketidir.'

Pugwash hareketinin öncüsü, soğuk savaşın en şiddetli bir biçimde kendini gösterdiği 1955 yılında Bertrand Russel ve Albert Einstein tarafından kaleme alınan 'barış manifestosu'dur.' Bu manifesto esas olarak silahsızlanma ve barış çağrısı yapmakta ve dünyanın her yerindeki bilim adamlarını bu yolda aktif mücadeleye girmesini önermektedir. İşte bu manifesto doğrultusunda Dünya Bilim Emekçileri Federasyonu öncülüğünde, 1957 yılında Kanada'da Pugwash adlı bir köyde bir bilim adamları kongresi yapılmış ve hareket ortaya çıkmıştır. Pugwash hareketi bundan sonra hızla gelişmiş, kendi yönetim organlarını oluşturmuş ve kurulduğu anda itibaren dünya barış güçleri ile yakın işbirliği içinde hareket etmiştir. Bugün hareketin başkanı ünlü İngiliz bilim adamı D. Hodgkin, Genel Sekreteri ise Amerikalı B. Feld'tir. Pugwash hareketinin son toplantısında alınan kararlar detantı savunma, genel silahsızlanma ve adil, mantık bir uluslararası ekonomik ilişkiler kurulması noktalarında toplanmıştır.

Görüldüğü gibi bilim adamları fil dişi kulelerinde oturan, toplumun sorunları ile ilgilenmeyen kişiler değildir. Çağımızın, insanın geleceği açısından en önemli mücadele alanlarından birini oluşturan barış hareketinde bilim adamları tek tek barış mücadelesi veren kuruluşlar içinde yada daha da ötede örgütlü olarak kendilerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Bu, kuşkusuz bilim adamlarının en önde gelen sorumluluklarından biridir; çünkü bilim insandan ve doğrudan yanadır.

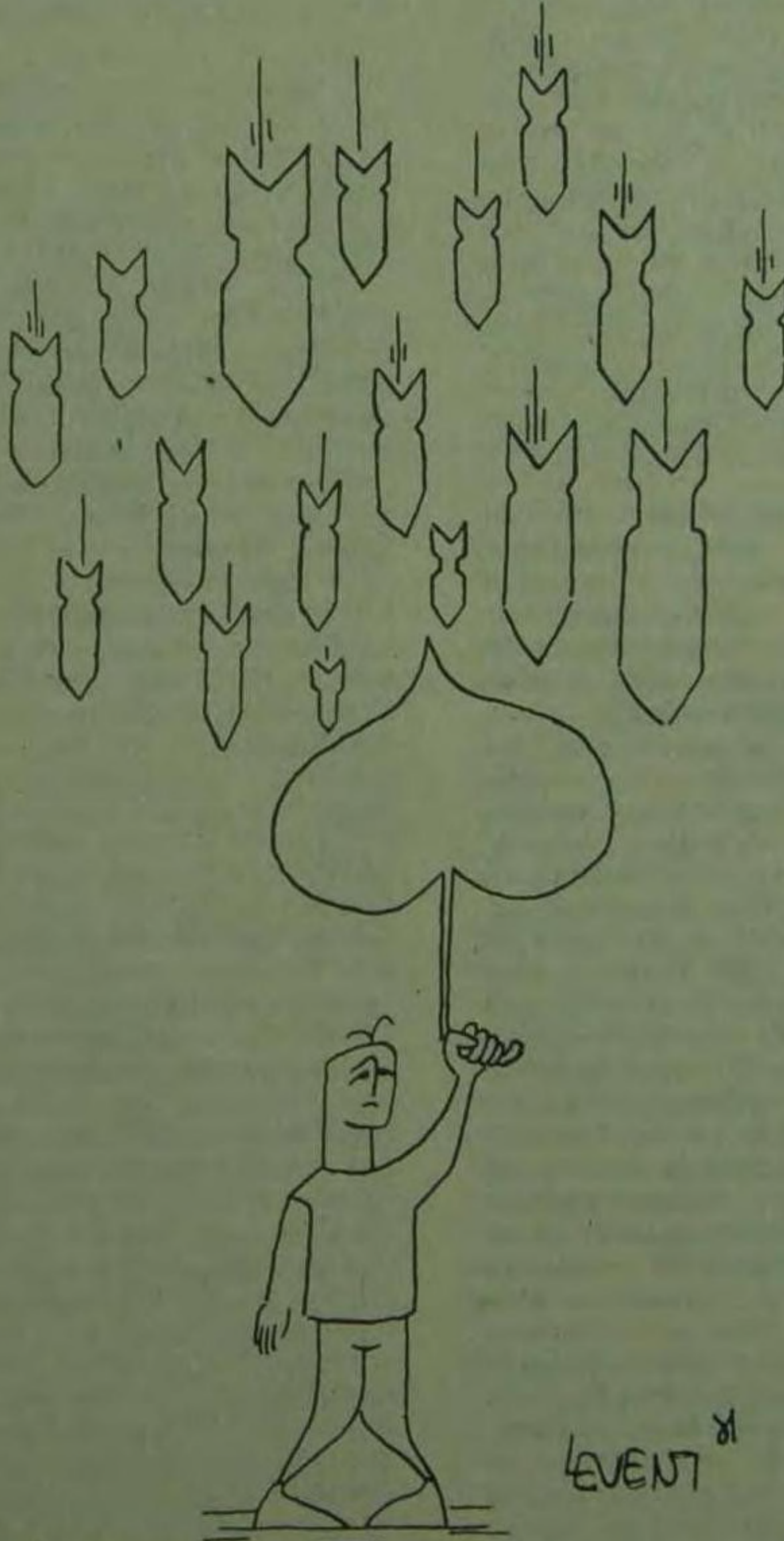
NÖTRON BOMBASI, ÇILGINLIK VE BARIŞ...

Demirtas CFYHUN

insanoğlu, gerçekten bir sistem içine oturtulamıyacak derecede karmaşık, bilinemez yönsemeleri olan, bir düzence altına atınamayacak dinamikte, kolayca çilgınlıklara kapılabilecek yaratılıştadır; hem özgür, hem tutsak; hem usçul,

hem sürücül, hâlâ kavrayamadığımız garip bir yaratık mı?

İkinci Dünya Savaşı arifesinde de, yazarlar Hitler çilgınlığının akıl almaz tırmanışı karşısında "Çilgınlık bu!.. Çilgınlık bu!.." diye onca bağırıyorlar ama... Ne çare...

Levent GÖNENC

Bu yılın başlarında iki buçuk ay kadar kaldığım Almanya'da dikkatimi en çok çeken ilginç olay, hemen hemen bütün kitapçı vitrinlerinin Hans Fallada'nın kitaplarıyla dolu oluşuydu. Doğrusu bir anlam verememiştim buna. Hani, sevmediğim bir yazar da değil ama, niçin böylesine önemlenerek Almanya'da yeniden güncelleştirilmiş? Ölümünün (ya da doğumunun) yuvarlak rakamlı bir yıldönümü filan da değil 1981. Sordum soruşturdum öğrendim, 1893'te doğmuş, 1947'de ölmüş. Öyleyse?.. Hans Fallada'ya günümüz Alman edebiyatının dahi, büyük ustası denilemeyeceğine göre. Acaba niçin?

Problemi, Berlin'deki "Ararat Verlag -Yayınevi" sahibi dostum Ahmet Doğan çözdü. "Günümüz Alman edebiyatı" dedi, "ilginçtir, savaşın sonuna faşizmle yeterince hesaplaşmamış nedense. Anladığım kadarıyla bugün bunun sıkıntısını yaşıyor. Hans Fallada, belki büyük bir yazar değil ama, kesin olan antimilitarist yanının demokrat yanının ağır bastığı. Şu sıralar Almanya'da sinsi sinsi yeniden dirilmeye başlayan faşizme karşı, yayıncılar işte Hans Fallada'nın bu antifaşist yanını güncelleştiriyorlar sanırım. Genç kuşak yazarlarının bu eksikliğini onunla kapatıyorlar."

İnanır mısınız, bunları duyunca hem çok sevindim, hem çok üzuldüm. Meğer biz yazarların sorumluluğu ne de büyükmüş... Ve asıl ödevimizi unutmuş muyuz ne? Cinsellikti, seksti, sapık seksti, bunalımdı filan derken, asıl ödevimizi, sorumluluklarımızı unutmuş gitmiş miyiz ne? Böylece o canım "BARIŞ" sözcüğü de, anlamından soyutlanıp, içi kof bir ad haline mi getirilmiş? Baksanıza, bir takım faşist çilgınlıklar gene dünyayı ateşe vermenin hazırlıkları içindeler ve biz yazarlar hâlâ kendi kısır döngümüzün içinde debelenip duruyoruz.

Ama diyeceksiniz ki, İkinci Dünya Savaşı öncesinde, yazarlar bu faşist çilgınlığa karşı onca bağırıp çağırmışlar da, neyi çözebilmişler?

Hayır hayır... İnsanlık, bütün tarihi boyunca, sözcüklerden daha güçlü bir silah icad edememiş, yürekten inanıyorum. Sözcüklerimiz var bizim. Dillerin ayrı ayrı oluşu da, öylesine önemsiz ki...

Anımsayacaksınızdır. Neruda, "Yaşadığımı İtiraf Ediyorum" adlı anılarında şöyle bir olay anlatır: Pedro Carfias adında bir ozan, ülkesindeki iç savaş sonunda gericilerin iktidara gelmesi üzerine, İskoçya'ya sığınır. Tek kelime İngilizce bilmediği için de, bütün gününü evde geçirir. Akşam üzerleri de evinin hemen

yanındaki bir meyhaneye gider. Tek başına bir köşeye oturur, dertli dertli birasını yudumlar. Bu sessiz müşteri meyhanecinin de dikkatini çeker. Bir akşam, bütün müşteriler gittikten sonra, meyhaneci ona, biraz daha kalmasını rica eder. Karşılıklı şöminenin önüne otururlar. Meyhaneci de İspanyolca bilmemektedir. Konuşmadan içerler. Artık her akşam yinelenmeğe başlar bu. Meyhanecinin de ne karısı vardır, ne de çocukları. Tıpkı Garfias gibi yalnız biridir. Aradan günler geçer. Gıt git konuşmağa da başlarlar. Garfias ona, içsavaşta başından geçenleri anlatır İspanyolca. Söverek, öfke-nerek, bağırıp çağırarak. Meyhaneci, ozanın söylediklerinin tek sözcüğünü bile anlamadan, öyle sessiz dinler onu. Heyecanına katılır, öfkesine katılır. Sonra da kendi başlar, derdini İngilizce Garfias'a anlatmağa. Şöminenin üzerinde, duvara asılı oğullarının asker resimlerini göstere göstere, anlatır da anlatır... Öylesine yakın dost olurlar ki, birbirlerinden ayrı edemezler gayri, akşamı iple çekerler. Cecenin geç saatlerine kadar başbaşa dertleşirler dururlar. Yıllar geçen, Garfias, artık memleketine, Meksika'ya dönecektir. Sarırlar birbirlerine, kucaklaşıp, hüngür hüngür ağlarlar.

Yani, söylediğiniz sözcüğün içinde insan ısıtı oldu mu, dillerin ayrı ayrı oluşu öylesine önemsiz ki kısacası...

1975 yılında, Ankara Belediye Başkanı olduğu sıra Vedat Dalokay'la birlikte Sovyetler Birliği'ne gitmiştim. Bizleri Leningrad'da bir anıt mezarlığa götürdüler. Biliyorsunuz, Hitler 1941'de Leningrad'a saldırmış. Ama sert bir direnişle karşılaşmış, alamamış kenti. İyice öfkelenmiş ve "Taş taş üstünde komayacaksınız, haritadan sileceksiniz Leningrad'ı" diye buyruk vermiş ordularına. Kent kuşatılmış. Tam 900 gün yani, üç yıl, havadan bombalanmış, karadan bombalanmış, denizden bombalanmış. 600 bin Leningradlı ölmüş o şanlı direnmede. Ama faşizme teslim olmamış. Çepeçevre kuşatılmış oldukları için, geriden yardım da gelmezmiş. Ne silah, ne cephaneye, ne yiyecek... Ancak kışın ortasında Kuzeydeki Ladoga gölü donduğu zaman bir bağ kurulabilirmiş Moskova'yla. Kızaklarla filan. Leningradlılar, tam dokuzyüz gün, kendi silahlarını, cephanelerini kendileri yaparak, balkonlarda, avlularda, yolların ortalarındaki boşluklarda, tranvay raylarının aralarında, sebze yetiştirerek direnmişler, faşist orduları sokmamışlar yurtlarına. İşte, bu şanlı direnişte ölenlerin mezarlarına götürdüler bizi.

Bildiğimiz mezarlıklara benzer bir mezarlık değil bu mezarlık. Çünkü her bir mezarın boyu, hilaf-sız, 50 metreye 150 metre filan, bir futbol alanı kadar. Her mezarda bir kişi yatmıyor, binlerce kişi yatıyor. Kiminde 20 bin kişi yatıyor, kiminde 30 bin kişi yatıyor. Mezarın, savaş yıllarında tutulmuş "defin defteri"ni gördük. Bakkal defteri gibi bir şeydi. Ölüler, hastanelerden kamyonlarla getirildiği için, kimliklerini filan saptayıp yazma olanağı bulamamışlar. Her sayfanın başında bir tarih var. Örneğin, 3 Şubat 1941, gibi. Altında da, hesap pusulalarına benzer biçimde, satır satır bilmem hangi hastaneden 1241 ölü, bilmem hangi hastaneden 872 ölü diye yazılıp toplanmış. Öyle günler olmuş ki, mezarlığa getirilen ölü sayısı on bine yaklaşmış. Ölüler çukurlara topluca atılıp gömülüyormuş ancak. Aklım-da kaldığı kadarıyla, bu anıt mezarlıkta 70 bin insan yatıyor demişlerdi.

Bu nedenle, mezarların üstünde isim misim yazılı değil tabii. Anca askerlerle sivilleri ayırabilmişler. Bu futbol alanı mezarların alınlarına da, orada yatanların kızıl ordudan mı, yoksa sivil partizan mı olduklarını gösterir işaret koymuşlar. Kimi mezarın üzerinde bir yıldız vardı, kimi mezarın üstünde de bir orak çekiç. "1941-Yıldız", "1941-Orak Çekiç" gibi. Yıldız, Kızıl Ordu'nun işaretiy-miş, orak çekiç de partizanların, sivillerin

Bu anıt mezarlığın dört bir yanına da hoparlörler yerleştirmişlerdi. Sürekli olarak Şoştakoviç'in "Leningrad Senfonisi"ni çalıyorlardı. Girişin tam karşısında, şöyle bir kilometre ötede de, büyük bir anıt vardı, önünde sönmez meşaleler yanıyordu.

Ama asıl anlatmak istediğim bunlar değil. Anıt mezarın girişinde ki o küçük müzede bize gösterdik-leri Tanya'nın anı defteri.. Müzede yalnızca o şanlı direnme savaşına ait belgeler, fotoğraflar, anımlıklar vardı. Özel bir vitrinde de Tanya'nın anıları. Tanya, faşist ordular Leningrad'a saldırdığında henüz daha yedi sekiz yaşlarında var yok, ilkokul öğrencisi küçük bir kızmış. Şöyle cep defterinden biraz daha irice, sayfaların kenarları süslü bir anı defterine, çocukca bir ilkokul yazısıyla savaş anılarını yazmış. Cökten tepesine bombalar yağarken anılarını yazan küçük Tanya'nın elleri korkudan nasıl titremiş ki.. Rakamların kimi küçük, kimi kocaman.. Harflerin kimi sağa yatmış, kimi titreyerek sola.. Satırları da, satır çizgisine tam denk düşürememiş fukara. Yazdıklarıysa.. İnsanlığın yüz karası mı, yoksa yüz akı mı? Her sayfada, bir tarih ve birkaç sözcüklü bir tümce.. "12 Şubat 1941, Bugün halam öldü."

O sayfada o kadar. Öteki sayfada "24 Şubat 1941- Bugün küçük kardeşim öldü." yazılı. "bugünbabam öldü.", "Bugün ağabeyim öldü.", "Bugün anneannem öldü.", "Bugün annem öldü.", "Bugün kedim öldü." diye gidiyor anı defteri sayfa sayfa. Ve Tanya'cığın anıları iki aylık bir süreyi bile bulmuyor. "Bugün babaannem de öldü. Herkes öldü" diye bitiyor anılar.

Küçük Tanya'cık, bombaların altında yapayalnız kalmış. Aç, sefil, çıplak. Aylar sonra bulduklarında bir deri bir kemikmiş zavalılık. Acele Moskova'ya kaçırmışlar kurtarabilmek için. Ama nice uğraşılsa da kurtaramamışlar. Faşizmin barbarca öldürdüğü yirmi milyon Sovyet vatan-daşından biri olmuş o da.

Tanya'cığın o basit, o sade, o yalın anı defterini görüp de, sözcüğün o yüce gücüne inanmamak olası mı?

Melih Cevdet Anday, Sovyetler Birliği ile ilgili gezi notlarında şöyle yazar. "Ekber Babayef'e, burada ne yasaktır diye sordum, bana, savaş propagandası yapmaktan başka hiç bir şey yasak değildir, dedi." der.

Gene, Vedat Dalokay'la gittiğim Sovyetler Birliği gezisinde bizi bir ekmek fabrikasına götürmüşlerdi. Fabrikanın müdürü, çekirdekten yetiştirme bir ekmek işçisiydi. Cıvıl cıvıl, cın gibi bir genç adam. Sovyetler Birliği'ndeki en büyük nişanlardan biri olan "Emek nişanı" kazanmış. Üstelik, ülkede emek nişanı kazanmış tek ekmek işçisiymiş.

Bizlere çalışmaları ve fabrika-sıyla ilgili ayrıntılı bilgiler verdikten sonra, "Ben, dedi,öyle büyük bir ekmek yapmak istiyorum ki, dünya-daki bütün füze rampalarını örtsün, yoketsin. Barış gelsin dünyaya. Sonsuz barışı yaşasın insanlık!"

Tam 36 yıl önce 1945'de Nagasaki'de ölen 140 bin atom bombası kurbanının anıldığı gün, Amerika Birleşik Devletleri'nin Başkanı Reagan, nötron bombası yapılması kararını verdiğini açıkladı.

Eyyyyyyyy Yazarlar!... Dünyanın bütün yazarları!... Sizlere sesleniyorum!... Reagan adlı bir Amerikalı, insanlığı toptan yok edecek bir bombanın fitilini ateşliyor korkunç bir umursamazlıkla!... Barış düşmanı biri barış güvercinini hançerlemeğe kalkışıyor. Eyyyyyyyy barış'ın koruyucusu yazarlar!... Yüreklerezdeki uranyum bitti mi?..

Barış!... Çocuğum!... Korkma!... Kahrolsun savaş kıskırtıcıları!.. Henüz daha sözcüklerimizin gücü bitmedi.. Bitmez.. İnan.. Sözcüklerimiz var bizim.. Her şeyimizi alsalar, sözcüklerimizi elimizden almazlar!...

KÜLTÜR VE SAVAŞ

Ali TAYGUN

İnsanlık için en yüce emelin kalıcı ve adil barış olduğunu kabul etmemek olanaksız. Nitekim kimse de bunu reddetmiyor zaten. Ama, "Niye?" diye soralım, her ağızdan başka karşılık alırız. Kimileri, "Barış iyi, güzel ve doğru olduğu için," der, kimileri mücadeleden usandıklarını söylerler. "Peki ne zaman varacağız barış ortamına?" diye sorsak bu kez, yine rengarenk yanıtlar duyarız. Kimileri barışa -artık öldükten sonra mı olur, kökten dönüşümlerden sonra mı bilmem- 'bir öbür dünyada' kavuşacakları kanısındadır, kimileri ise barış için büyük harpleri zorunlu görürler. "Çünkü," derler, "önce mücadele, sonra barış!" Onlara barışı savunmanın en önemli görev olduğunu anlatsak karşı gelirler. Hayatın, hareketin çatışma olduğunu, tarihin itici gücünün mücadeleden kaynaklandığını, bu durumda barışı savunmanın hakikatle çelişeceğini ileri sürerler. Biz bu hakikati inkar etmişiz, meseleye ahlak açısından bakmış, barışı lsevi huzurla, hareketsizliğin sükunuyla, edilgenlikle bir tutmuşuz gibi bizi kınarlar. Ya da göz kırpıp bu çabamızı düpedüz bir aldatmaca olarak nitelerler.

BARIŞ İLE MADDİ MÜCADELE ÇELİŞİR Mİ?

Barış savunuculuğunun hayatın esasındaki maddi mücadeleyle

çeliştiği mantığından hareket eden itirazlar şöyle sorularda ortaya çıkıyor:

"Zorunlu ve aslolan mücadeleyse, şiddet kullanılarak yapılan bir saldırıya aynı türden karşılık vermemek mücadeleden çekilmek -dolayısıyla hayata ters düşmek olmuyor mu?"

"Maddi çatışmada şiddet kaçınılmazsa savaşlar doğal değil mi?"

Elbette ilk bakışta bu böyle. Dağ başında aç bir kurtla karşılaşsak da hayvan üzerimize saldırırsa, yapacak tek şey onunla boğuşmak; o bizi boğazlamadan onu boğazlamak: böyle bir durumda vahşi bir hayvan nasıl davranırsa öyle davranmaktır.

Ne var ki, nasıl 'Robinson Crusoe' durumları insanlararası iktisadi ilişkileri belirlemekte yararlı değilse, dağbaşındaki aç kurttan canımızı kurtarma çabamız da insanlararası mücadelenin doğasını kavramamıza yardımcı olamaz. Taraflarını insan topluluklarının oluşturdukları çatışmalar, tarih boyunca sürmüş -ve bir süre de sürecek- savaşlar 'doğal' mücadelelerden çok farklılıklar arzederler.

İNSANLARARASI MÜCADELELER ZORUNLU OLARAK MUHAKEME SONUCUDURLAR

İnsanlararası mücadeleler tekil

insan iradesinden bağımsız, nesnel ve maddi ilişkilerin bir veche-sidirler. Ama bu, insanların böyle mücadelelere düşünmeksizin girdikleri anlamına gelmez. Tam tersine, bir çatışmanın çapı büyüdükçe insanların ona girip giripmemek için yürütecekleri muhakemede derinleşir. Savaşların nedenleri gün geçtikçe daha karmaşık, katılanlar tarafından daha zor kavranabilir olmuştur. Evet, insanlararası mücadelelerin en son tahlilde 'ortadaki bir kişilik yiyecek için iki kişinin kışmasına' indirgenebileceği söylenebilir. Ama ne gerçeklik böyle basittir, ne de böyle bir savaş nedeni bile -bütün maddi görünüşüne ragmen- sanıldığı kadar somuttur. Hiç bir savaşta orta yerde kızarmış bir kuzu olmaz. Bu yüzden de insanlar çok karmaşık akıllar yürüttükten sonra savaşır.

İnsanlararası savaşlar -nedenleri insan zihninden bağımsız maddi ilişkilerce belirlenmiş olmakla beraber- insan düşüncesinden bağımsız var olamazlar. Bundan dolayı da hayvanlararası çatışmalar için geçerli olabilecek bir mantığın basitliği bunların doğasını kavramamıza yetmez.

İnsanlararası mücadelelerin doğasını kavrayabilmek için onların en şiddetlisi olan savaşın bile muhakemeyle yönlendirildiğini -onsuz düşünölemeyeceğini- inkar edemiyorsak, insanlarda maddi mücadelelerin başka her türünün de muhakemeyi içerdiğini, muhakemesiz mücadelenin var olamayacağını kabul etmek zorundayız.

MUHAKEMEYİ MANEVİ KÜLTÜR BİÇİMLERİ

Başta muhakeme olmak üzere tüm zihinsel faaliyetleri insanın içinde var olduğu manevi kültür ortamınca belirlenir. Geçmişindeki hayvanlıktan kopuşu; dünyayı kendi için, iradesiyle, aklıyla değiştirmesi; ilerlemesi insanın -elbette maddi kültürüyle birlikte- manevi kültürünü yaratışıdır. İnsanın maddi, manevi kültürü onun nesnel gerçekliği olan tarih içinde ilerleyişini yansıtır.

Öte yandan muharebenin -göğüs göğüse, sopalı silahlı, toplu tüfekli, kanlı, şiddetli muharebenin- doğası dağ başındaki aç kurtların boğazlaşmasından farklı değil. Kimlerin kimleri ne kadar çabuk, ne kadar çok öldüreceği esasına dayanan bir şiddet müca-

deləsi demek olan muharebe insanoğlunun insanlaşmazdan öncesinden bu güne kadar temel niteliğini değiştirmedir. Tarih boyunca genel ilerlemeye koşut bir gelişim gösteren savaş teknolojisi harplerin tezahürünü farklılaştırdı ama onların şiddet yoluyla egemenlik kurma özünü etkilemedi. İşte bu özü itibarıyla savaş tarihsizdir.

SAVAŞ TARİHSİZLİKTİR

Savaşın -özü itibarıyla- değişmezliği, tarihsizliği onu kategorik olarak insanlığın ilerlemesinin karşısına oturtuyor. Ve böylece savaş sırasında insanlığın maddi, manevi kültür mirasının pervasızca yok edilmesinin yanı sıra, savaşanlar -insan ilerleyişinin karşısındaki konumları gereği- ister istemez bir kurum olarak kültüre ters düşüyorlar. İnsan muhakemesinin ve iradi kararların ürünü olan savaş, gerçikleşirken, insanca muhakemeyi ve onun temelindeki manevi kültürü inkar ediyor.

Konuya daha bir açıklık kazandırmak için toplumsal bir kurum olan savaş tekil bir olgu olan intihara benzetebiliriz. Nasıl intihar ederek tekil insan, muhakemesi ve iradi bir kararıyla kendisini düşünmek, eylemek olanaklarından yoksun bırakabiliyor; öldürebiliyorsa (kendini tarih akışı dışına çıkarabiliyor, tarihsizleştirebiliyorsa) ölümün genelleşmesi demek olan savaşta da toplumlar insanlaşma yolundaki hareketlerini koparabiliyor, manevi kültürlerini kategorik olarak reddedebiliyor, sakatlayabiliyorlar.

Ancak savaşın intihardan farkı, tekil insanın intiharıyla yok olmasına karşılık, bir toplumun -savaşta insanların hepsi ölmedikçe- manevi kültürünün yok olamayacağıdır. Savaş bu anlamda 'geçici bir intihar'dır: tarih 'deveranının' durması, ilerlemenin 'sekteye' uğramasıdır.

Ne var ki bu durum savaş ile kültür arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmıyor, tam tersine, neyin esas, neyin tali olduğunu kanıtlıyor. Manevi kültürün nesnel varlığı, kalıcılığı -yani barış- esas, onun karşısı olan savaş ise tali, 'arızı', sapkın. Bu noktaya daha ileride değinmek üzere savaşın başka bir özelliğini irdeleyelim.

KÜLTÜR BİRİKİMDİR

İnsanlığın maddi, manevi kül-

türünün bir özelliği de ilerlemenin yanı sıra birikme. İnsan emeği kullanıldığında kendisinin yeniden üretilmesi için gerekenden daha fazla değer üretir. Zaman içinde kristalleşmiş, somutlaşmış emek ürünü olan bu değerler birbirlerine eklenerek artan bir hızla birikirler. Maddi hayatta servetin kökeni olan bu birikim -daha karmaşık bir yoldan olsa da- manevi kültür alanında da gerçekleşir ve insanlar bu birikime dayanarak zihni faaliyetlerini önceki nesillere oranla daha karmaşık sorunlara yöneltirler. Birikim, bu bakıma, kültürün somutlaşmasıdır.

İnsan emeği yalnız bir alanda bu birikime yönelik değer üretmiyor. Bu alanda silahlanma. İnsan emeğinin bir ürünü olan silah hem hiçbir şeyin yeniden üretimine yaramıyor -bu yüzden onun üretimi boşa harcanan emektir-, hem de kullanıldığında içinde yeniden üretme potansiyeli taşıyan -başta insan olmak üzere- bütün değerleri yok ediyor. Böylece silah üretimi için sarfedilen insan emeği -genel olanın tersine- kullanımı kendisinden çok fazla değeri ortadan kaldıran bir tür 'emek'tir.

Savaş insanlığın maddi, manevi birikimini harcadığı gibi tehlikesiyle bu birikimi yaratacak emeği de yok ediyor.

SAVAŞTA KAYBETMEK ZORUNLUDUR

Kabaca savaş bir insan topluluğunun şiddete başvurarak başka bir topluluk üzerinde egemenlik sağlama mücadelesidir. O toplumun yarattığı ve yaratacağı değerleri emek sarfetmeden kullanabilmek için onun maddi direncini kırma çabasıdır.

Emek sarfetmeden, hazır üretilmiş değerler için verilen savaşlar aynı zamanda olağanüstü boyutlarda bir değer tüketimi. Ve her savaşta tükenen bu değerlerin -en azından bir başka savaşta tüketilebilmek için- yeniden üretilmesi zaman gerektirdiğinden, savaşlar arasına zorunlu olarak barışlar giriyor. Değerlerin üretimi savaş tüketiminden çok daha fazla süre aldığı için de ister istemez barışlar savaşlardan uzun sürüyor. (Bu da savaşın olağan dışılığına bir bakıma başka bir kanıtı.)

Ne var ki bu durumun asıl cilvesi savaş tehlikesi altında yaşanan sürelerin savaş sürelerinden uzun olmasından kaynaklanı-

yor. Bir toplumda üretilen -ya da ele geçirilmiş- değerlerin savaşta yitirilebileceği olasılığına karşı o toplum önlem almak için silahlanmaya yöneliyor. Oysa silahlanma emeğin tüketkenleşmesi! Böylece var olan değerleri korumak için onların harcanması yoluna gidilerek uzun erimde savaş olmuş kadar zarar ediliyor. Savaş, 'şuyu' ya da 'vuku'yla emeğin gerçek üretkenliğinin ve değerinin en büyük düşmanı.

Bu nedenle ilk bakışta hiç olmazsa kazanan için karlı gibi gözükken savaş aslında öyle değil. Özellikle günümüzde, bir harp içinde ele geçirilebilecek değerlerin hepsi bir araya konsa, bu silahlanma ve savaşma sırasında sarfedilen emeğin üretebileceği değerden mutlaka daha az olacaktır.

SAVAŞ DOĞAL DEĞİLDİR

Basit hayvanlararası mücadelelerin tersine, savaş insanların doğasına uygun değildir.

İnsan emeği üretkendir; savaş emeği tüketkenleştirir.

İnsanlık maddi, manevi varlığını birbirine ekleyip biriktirirken savaş bu birikimin harcanmasına neden olur ve bütün olarak daima insanlığın zararına işler.

İnsanı belirleyen onun ilerlemesidir; savaş bunu koparır.

Savaşma eylemi insanın zihni faaliyetine ters düşerek (onu hayvanlaştırarak) kültürünün kökenini yok eder.

İnsan savaşta insan değildir.

MADDİ MÜCADELE ŞİDDET İÇERMEK ZORUNDA DEĞİL Mİ?

Dünyanın, toplumun ve insan zihninin işleyişinde esas olan mücadele. Mücadele olan yerde şiddet kendiliğinden ortaya çıkmıyor mu?

Her mücadele mutlaka bir özdeşlik alanında gerçekleşir. İki güç ortak bir yanları olmaksızın bir birleriyle çatışamazlar. Ne ki bu özdeşlik görelidir. Dış koşullar ve öznel öğeler çatışmanın şu ya da bu noktada olmasına yol açabilirler.

Savaş durumundan örnekler: İki ordunun savaşabilmesi için mutlak bir muharebe kabul yeri olmak zordur. Bu muharebe kabulünün ne zaman, nerede, nasıl olacağı somut koşullara ve komutanların iradelerine bağlıdır,

değişebilir. Ama savaşın olabilmesi için iki ordunun karşı karşıya gelmeleri zorunludur.

Her hangi bir çatışmada yer ve zamandan başka özdeşlikler olmak da gerekir. Elinde tabanca olan biriyle hançer olan başkası için çatışıyorlar diyemeyiz. Çünkü hançer -arada mesafe varsa- tabancayla özdeş olmadığından konunun kategorik olarak dışındadır; varlığı ile yokluğu farketmez.

İşi daha üst ve soyut düzeyde ele alırsak görürüz ki maddi bir güç karşı maddi olmayan bir güç, düşünce, etkisizdir. Dağ başındaki mücadele ortamında maddi bir güç olan kurdun dişlerine karşı ne derin olursa olsun, bizim zihnimizdeki düşünceler hiç bir güvence arzemez. Kurttan kurtulmak için kurtlaşmak, kurtluk özdeşliğinde buluşmak, kurdun maddi gücüne karşı kendi maddi gücümüzü kullanmak zorundayız.

Ne ki insan insanın kurdu değil, insanı. İnsan insanla, hayvanlardan farklı olarak yalnız maddi değil, manevi alanda da özdeşlik kurabiliyor, mücadelesini manevi kültür alanında da gerçekleştirebiliyor. Bu tür mücadelelerde de -nasıl maddi güç özdeşliğinde gücü gücüne yeten kazanıyorsa- düşüncesi düşüncesine yeğ çıkan kazanıyor. İnsanca mücadelenin yolu bu.

Ancak gerçeklik insanlararası mücadelelerin salt bu doğrultuda geliştiğini doğrulamıyor. Hümanistlerin niyetleri lsevi huzuru sağlayamıyor. Çoğu insan düşünceleri yetersiz kalınca ikna olmuyor, yenilgiyi kabullenmiyor. Mücadelesi için başka bir özdeşlik alanı arayıp kolayca buluyor: eski, insanlık öncesi, hayvanca olan yanını. Ve karşıtı bu alanı seçince -aslolan madde olduğu için- birinci de ister istemez dövüşü ya da yenilgiyi kabullenmek zorunda kalıyor ve başlanan noktaya dönülüyor.

Yok mu bunun hal çaresi? İnsanca gücü üstün olanın, zihni daha iyi çalışan, düşünceleri daha doğru olanın kazanması olanaksız mı?

BİLİNÇ KİTLEYE MAL OLUNCA MADDİ GÜCE DÖNÜŞÜR

İnsan zihnindeki düşünce maddi güç karşısında etkisiz. Bu doğru. Ama düşünce bilinç niteliğini taşıyor ve kişinin davranışlarını belirliyorsa o zaman maddi bir

karşılığı olabiliyor demektir. Aynı düzeyde ve doğrultuda bilincin geniş kitlelerce ortaklaşılması durumunda ise maddenin karşıtı olan düşünce maddi güce dönüşür. Ve insanı asıl hayvandan ayıran, onu ilerleten, ona tarih veren vechesi de buradadır. Çünkü kitleselleşince maddeyi etkileyecek bir kimliğe bürünen bilinç, doğrudan, 'kestirme', hayvanca maddi güçle -maddi olması bakımından- özdeştir; onunla çatışabilir. Ne ki bu çatışma şiddet içermeye zorunda değildir.

Ortaklaşmış, toplumsal bilincin kurumlaşması demek olan manevi kültürün olağan gücü tarihte birçok süreci belirlemiştir. Harplerde yenilen nice halk üzerlerinde egemenlik kurmuş olanları manevi kültürlerinin verdiği güçle yutmuş, onları kendilerine çevirmişlerdir. Uzun erimde bilinçten hareket eden maddi güç nice barbar saldırısını boşa çıkarmış, gerçek egemenliği uygar olanlara, manevi kültürleri yüksek olanlara teslim etmiştir.

Aynı durum bir toplumun içindeki iktidar çatışmalarında da ortaya çıkar. Toplumun ortak kültür değerlerine ters düşen baskılar etkisizliğe mahkumdur. Ve en müktedirmiş gibi gözükenler -onların bu iktidarı insanlararası ilişkilerin bir sonucundan başka birşey olmadığı için- bir anda

güçsüz kalabilirler. Çünkü şiddet -yine- talidir ve toplumu baskı altında tutan güç şiddetin kendi değil -en fazla kaç kişiye uygulanabilir şiddet?- şiddetin korkusu, korku düşüncesinin kitleye mal olmasıdır. Zorbalara kudret sağlayan ilişkiler korkudan kaynaklanan maddi gücün belirlediği ilişkilerdir. Günün birinde kitle hakikaten bilinçlenince bu çevreler onları ayakta tutan ilişkilerin eriyip yok olduğuna, bir hiçe dönüştüklerine tanık olurlar.

İlk bakışta insanlararası mücadeleyle çakışan bir kavrammış gibi gelen şiddet, bir mücadele yolu olabilir ama mücadelenin asli tezahürü değildir. 'Arızı', geçici, kısa erimli olan bu tezahür ancak genel ve kalıcı manevi kültür mücadelesi doğrultusunda bir anlam ifade edebilir. Çünkü insanın doğasına, insanlığına uygun düşen muhakemedir ve muhakeme şiddetle çelişir. Mücadelede asıl amaç egemenlik olduğuna göre

bunun gerçekleşmesi için toplumsal bilincin yükseltilmesi, manevi kültürün durmadan yeniden yaratılarak en üst düzeyde paylaştırılması gereklidir. Bu ise muhakemenin doğasına uygun olan barış ortamında olanak kazanır.

Bundan dolayı insanlar için olağan durum olan barış -asli olması bakımından- mücadeleye özdeştir. Barış ile mücadele tutarsız bir beraberlik değil, hakiki birliği oluştururlar. Barış içinde, barışçıl mücadele insan için, kültürü, maneviyatı olan bu yaratık için 'en iyi yol' değil, olağan, belirleyici, zorunlu koşuldur.

SAVAŞ VE KÜLTÜR

Savaş dünyayı günümüzde öyle bir noktaya getirip dayamış ki, insanoğlunun yarattığı tüm teknolojik gelişme, tarihinin başından bu yana onun hayvanlıkla arasına koyduğu bütün mesafeyi ortadan kaldırmaya yönelmiş; maddi kültür birikimi, manevi kültürün karşısına geçer olmuş; bu birbirinden ayrılmaz, tek yapının iki yüzü birbirini yok etme durumuna zorlanmıştır. Savaşla kültür arasındaki bu ölümcül mücadeleden insanın galip çıkabilmesi için tek kurtuluş, savaşın topyekün reddindedir.

İnsanoğlunun tüm emeğini ilerlemesine sarfedebilmesi için verilen esas mücadelede bir gün elbette kültürün karşıtı olan savaş insan bilincinden silinip atılacak, hakikat kamu bilince yansıtacaktır. Ama o ana kadar insandan, hayattan yana güçlerin barış içinde yan yana varolabilmesinin bu maddi mücadelenin zorunlu koşulu olduğunu savunmaktan vazgeçmemeleri; çabalarını barış mücadelesine yöneltmeleri gerekiyor. Çünkü düşüncesi doğru olan ancak bu mücadelede mutlaka kazanır.

Hem maddeciliği hem mücadeleyi temel alan barışçılık bu kendi içinde tutarlı ve sade hakikati yansıtır. Dünyanın karmaşıklığı belki bunun kavranmasını güçleştiriyor ama olanaksızlaştırıyor.

İnsanı zorunluluğun köleliğinden özgürlüğün egemenliğine geçirecek maddi mücadele ile barış arasındaki birlik, gerçekliğin doğru muhakemesi bundan başka bir sonuca ulaşmadığı için barışın en temel görev olduğunu kanıtlamıştır.

BARIŞI SEVERİM

Kemal SÜLKER

Ben barışı severim.
Ama barış, Sevr'i imzalararak sağlanan barış değil.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın temel ilkelerine göre sağlanan bir barış. Yani bizi yutmak isteyen kapitalizme, bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı yapılan bir mücadele sonunda elde edilen barıştır sevdiğim.

Ben barışı severim.

Ama barış, işten atmayı dayatarak, fabrika lojmanından kapıdışı etme tehdidi ile işçisini, istediği koşullara göre çalıştıran kişi ile emekçi arasında sağlanan "uzlaşmaya" barış demem.

Ben barışı severim.

Öldürenle öldürülenin çocuklarını "dünü unutarak" barış içinde

Barış içinde daha güzel günler için...

yaşatmak, öldürmenin kökünde yatan nedeni yok etmekle olasıdır. Böyle olursa aileleler arası barışa giden yol bulunmuş olur. Barış, eşit koşullarla yapılan görüşmeler ve bir daha savaşılmaya yol açmayacak anlayışla sonuca bağlanan mutluluk demektir. "Bana gereken toprakları aldım silahla; artık senden istediğim, bu olguya boyun eğip barışmaktır" diyenin önerisine "evet" demek barış değildir. Yenilgiye boyun eğme zavallılığıdır.

İkinci Dünya Savaşında H.... ile M... iki ayrı ülkenin insanıydı. Fransa'da bir üniversitede beraber okuyor, aynı pansiyonda kalıyordu. Birbirleriyle tam bir arkadaşlık havası içinde yıllarını geçiriyorlardı. Diplomalarını alacakları yıl iki devlet arasında savaş başladı. İkisi de askere alındı. Karşılıklı savaştılar. İkisi de cephede can verdi. Sonra H..... ile M.... nin hükümetleri barış imzaladılar ve yeni sınırlarda anlaştılar. Bunu ne H..., ne de M.. görmedi. Oysa ikisi de belli amaçlarda birleşmiştiler. Halkın hangi ülkede olursa olsun refahını ve mutluluğunu tehdit eden silahlanmaya karşıydılar. İnsanların, tüm insanların geleceğe güvenle bakmalarını önleyen öldürücü bomba yapımının önlenmesini istiyorlardı. İnsanın doğaya tümüyle egemen olmasına neden olacak bilimsel ve teknik gelişmelere daha çok para ayrılmasını, ulusların birbirini daha yakından tanımalarını sağlayacak kültürel anlaşmaların gerçekleşmesini özlüyorlardı. Bunu görmeden, birbirlerinin kurşunları, ya da bombalarıyla gözlerini kapadılar; hayır, gözleri açık gitti bu güzelim dünyadan...

Savaşı, başka ulusları kendi çıkarına göre boyunduruk altına almaya yönelik olursa suçluyorum. Ama zorla yeni bir düzene uymasını isteyenlere karşı kendi bağımsızlığını, özgürlüğünü korumak için girişilecek savaşı ise kutluyorum, yurdunu koruma savaşı, barışın yeniden sağlanması içindir.

Mustafa Kemal, bütün olanaklarıyla, vahşice yurdumuza saldıran emperyalist devletlere karşı orduyu güçlendirmeyi, halkımızı örgütlemeyi bildi, yeni bir askersel ve siyasal düşünce ile "hattı müdafaa yok, sathı müdafaa vardır" dedi ve ünlü parolası kurtulu-

şumuzu sağladı: Ya İstiklâl ya ölüm!..

Atatürk, adına barış belgesi denildiği halde zulmü ve esareti, aşağılanmayı kanıtlayan Sevr'i yırtmayı bildi ve Lozan'ın kazanılmasını sağlamayı başardı. Şimdi biz "misak-ı milli sınırları içinde" barışçı bir politikayla Atatürk anlayışının çağdaş bilim ve teknolojiyle güçlendirilmesi yolunda yürüyoruz:

"Yurtta sulh, cihanda sulh" özdeyişini "çağdaş uygarlık düzeyine yükselmek için" sözü ve özüsüyle egemen kılmaya birey olarak çalışırsak, toplum olarak saygınlığımızı daha da pekiştiririz.

Barışın gerçekleştirilmesi, savaşa yol açan etkenleri yok etmekle olasıdır. Öyle güler yüzlü kişiler ve onların yönettiği basın organları olur ki, boyuna ulusal duyguları başarıyla sömürür ve savaş kışkırtıcılığı yaparlar. Unuturlarki, her ulus, lâyık olduğu düzende yaşar. Halkları birbirine düşman yapan anlayışın savunucuları bu yanlışın bedelini çok pahalıya ödemişlerdir öderler de. Birinci ve ikinci dünya emperyalist paylaşım savaşına "galip geleceğiz" diye girenler, ya da güçlü sandıkları bir devletin hayranlığına kapılarak ülkelerini bir oldu-bittiyile yüz yüze getirenler, yenilgi başlar başlamaz yabancı ülkelere kaçmayı başarmaktan başka kendileri için üstelik-marifet göstere-memişlerdir. İrkçılığı sözde "bilim"leştirip milyonlarca insanı yerinden yurdundan eden ve ölüme götüren, işkenceyle can verdiren faşist anlayışın sonu, bunu başlatanın sonuyla eşit: intihar!

Halkları, birbirine düşman etmemek, halklar arasında kültür alışverişini iyi niyetle gerçekleştirmekle başlar. Gezilerle, kültürel değişim programları ile halklar kaynaşabilir bunun örnekleri çoktur. Bu, uluslararası her türlü kültürel ilişkiyi geliştirmekle, toplu gezilerle, yabancı dilleri öğrenmeyi özendirmekle bir ölçüde sağlanabilir. Hele bilimin ve teknolojinin tüm olanakları en önce geri bırakılmışı Asya, Afrika ülkelerinin halklarının açlığını gidermeye, bilgisizliğini yok etmeye ve sömürül-melerine olanak veren çağdışı yönetimler yanında demokrasinin

Barış içinde sevinçli adımlar

bir sistem olarak varlığını kanıtlayan eğitsel çalışmalara seferber edilirse, insancıl çabaların uluslararası başarısı kutlanır. Silahlanma yerine kültürel donanım, öldürmeyi amaçlama yerine kurtarmayı öngören düşünce yengi kazanırsa, barış güvercininin kanadı kanlanmaz.

Artık dünyamız teknik ve bilimsel gelişmelerle uzay'a el atmayı bilmiş ve başarmıştır da.. Öyleyse insanlığın ortak mirası olan tüm teknik ve kültürel değerleri, tüm dünya uluslarının öğrenmesine, onlardan tad almasına, yararlanmasına ve yeni kültürel yaratımlara dönüştürülmesine çaba harcamak barışçı bir uğraştır. Bu; kültürel tanıtım programları önceden verilmiş yargılarla değil, türlü hesaplarla gerçekleri çarpıtma sonucunu "doğru" sayarak değil, önyargısız kültürel ürünlere bakmak, halkları kendi gözlerimizle görmek, onlarla tanışıp mektuplaşabilmek, çocuklarımızın bir arada öğrenim için yanyana gelebilmelerini amaçlarsa gerçekler daha doğru öğrenilir ve daha doğru yorumlanır.

Tarihe baktığımız, sayfalarını karıştırdığımız vakit görüyoruz ki, aile düşmanlığı, kabile düşmanlığı, renk düşmanlığı, dinsel anlayış düşmanlığı belli bir coğrafi mekanda barış içinde yaşamayı kundaklamıştır. Giderek ırk ayrımı, bağınaz düşünce ve kendilerinin dışındaki düşünce sistemlerine

karşı yürütülen akıl almaz yalana dayalı propaganda, en zeki Propaganda Bakanının bile bilinen feci sonunu getirmiştir.

Dinsel duyguları sömürenler kadar, ulusal duyguları savaşçı bir anlayışla dillerine dolayanlardan da pek çok ulus çok çekmiştir. Üfürükçü, ne kadar bilimdişi ise ve yakalanınca ceza görüyorsa, bunların kökünü kurutmanın yolu bilimi en yoksul ve en az insanlı köşeye kadar götürmeyi bilmek, kültürlerinin gelişmesine yarayacak kitabı bir güneş ışını gibi oralara yöneltmekdir. Bilim ve teknik kol kola yurdu bir ışık egemenliği gibi kaplarsa bize bu güzel yurdu "ya istiklâl ya ölüm" diyerek armağan edenlere layık bir yurttaş oluruz, diyorum. Hugo, Sartre, Aragon, Balzac, R. Rolan, Bodler, hatta Jid'i okumadan Fransanın kültürü hakkında bilgilenmek olası mı?

Witman, Sinkler, Saroyan, Hemingvey, Ştaynberg arasındaki kültürel bağı ve konu değişkenliğinin kaynaklarını bilmeden Amerikan toplumunu tanı-maya kalkışmak gülünç olmaz mı? Mevlâna, Yunus, Karacaoğlu, Bayburtlu Zihni, Nesimi, Dadaloğlu, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Nazım Hikmet, hatta Nedim ve onun izleyicisi Yahya Kemal okunmadan, anlamaya çalışmadan edebiyat alanında Adsız'ı, Necip Fazıl'ı yorumlamak, Cahit Sıtkı'yı bir fikir bütünlüğü içinde anlamak ne ölçüde ileri sürülebilecek bir savdır?

"Barış.. insanlığın geleceğini tehlikeye düşürecek, insanlar arasındaki güven duygusunu yok edecek tüm akımlara ve girişimlere karşı olmanın bir tek sözcükte bir arada yaşamaları demektir. Uluslararası kültürlere açık bir dünyada düşmanlık yeşeremez. Halkların barış içinde yaşaması; emperyalist savaşları, başkalarının içişlerine karışma nedenleri yaratma girişimlerini etkisiz ve sonuçsuz bırakacak bir barışçı anlayışı yaygınlaştırmakla gerçekleşir sanırım. Yaşasın barış! Yaşasın, öldürücü silahlar yerine açların karınlarını doyurucu gıda prgogramlarına öncelik veren anlayışın temsilcileri. Yaşasın Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Unesco'su, Fao'su ve tüm kültürel etkinlikleri.

"İNSANDAKİ İNSANCA ŞEYLERİ BİRLİKTE KURTARMAK VE KORUMAK GEREK"

Yuri BONDAREV

Barış, politika-edebiyat ilişkileri ve yazarın sorumluluğu.. Türkiye'deki okuyucuların "Sıcak Kar" ve "Kıyı" romanlarıyla tanıdığı ünlü Sovyet yazarı Yuri Bondarev'in bu konulardaki görüşlerini (X) sunuyoruz.

İkinci Dünya Savaşını bizzat savaş içinde yaşayan ve topçu komutanı olarak Stalingrad'dan Berlin'e uzanan yolu cephe yollarını izleyerek geçen Yuri Bondarev'in ilk öykü kitabı 25 yıl önce yayımlandı.

Ülkesinde Lenin ve Devlet ödülleri sahibi bulunan yazarın kitapları Sovyetler Birliği'nde 99 kez ve 25 milyon toplam tirajla basılmış bulunuyor. Yuri Bondarev'in yapıtları bütün sosyalist ülkelerde, ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya, Hollanda, Danimarka, Türkiye, Yunanistan ve diğer bazı ülkelerde de yayımlandı.

Tarihin en kanlı, en acı ve ıstırap veren savaşını içinde yaşamış bulunan ünlü yazar şöyle başlıyor söze:

"Üzerinde yaşadığımız dünyayı, biriktirilen nükleer silahın akılsızca gücüyle birkaç dakikada yok etmek mümkündür.. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'da ve Asya'da 56 milyon insan öldü. Ama o savaşın bittiği günden beri insanlar yüzden daha fazla büyük savaş ve yerel savaş yaşadılar. Çeşitli ülkelerde bir milyondan fazla bilim adamı, insanın en etkin ve bir anlık bir yöntemle en kısa zamanda öldürülmesi gibi korkunç bir sorun üzerinde çalışıyorlar.

İnsan her zaman hal ve şartların ürünü olmuştur. Ama, o, şimdi

durumu bizzat kendisi oluşturmak için yeterince büyük ve güçlüdür. Bununla birlikte teknolojik uygarlık yolunu izleyen insan zaman zaman körü körüne ve akılsızca yakıp yıkar, içinde oturduğu evi yok eder.. Bu artık sadece tutumsuzluk değildir. Bu kendisine karşı suçtur ve gelecek nesiller önünde iki misli büyük bir suçtur.

Ahlaktan ve fazilettten, onun güçlü yükleri cesaret ve kahramanlıktan, sağduyu ve akıldan, insanların genel refah ve isteginden, iyilik ve sevgiden söz etmek gerekir. Bu kategoriler olduğu sürece, insan yaşadığı sürece demek ki edebiyat da olacaktır.. Ve insan kendisini ne kadar gözden düşürürse düşürsün edebiyat ona nefretle bakmayı kendisi için haram sayacaktır."

SORU-CEVAP

- Ezeli ve her zaman güncel olan bir konuşmada, günümüz dünyasında yazarın yeri, onun toplumdaki yeri nedir?

- Bütün zamanlarda gerçek yazar ulusun vicdanı olmuştur ve öyle de kalmaktadır. Bu, tıpkı onun yüksek ve onurlu anlamındaki misyonerliği gibi tartışmasızdır. Ama onu şimdi artık belki düşüncelerin hakimi diye adlandıramayız. Politika, bir eylem olarak politika, bu yeri işgal etmiştir. Kore'deki veya Vietnam'daki savaş.. Şili'deki darbe.. Salvador'daki, Lübnan'daki olaylar, yeni bir genel savaş tehdidi. İşte insanların aklında birinci sırayı bunlar işgal ediyor.

Politika, sosyoloji, televizyon, spor, seks, edebiyatı ve sanatı

sıkıştırıyor, aynı zamanda onlara saldırıyor ve sadece dıştan değil, içten de yıkıyor. Örneğin, yaşamın diğer alanlarının yanısıra batı edebiyatını da sarmış olan gözle görülür enflasyondan söz etmekte kendimi haklı görüyorum. Edebiyatın toplumsal konumlarının bir tür yitilmesi düşüncesi zaman zaman benim de içimi kemiriyor. Ama okurlarla karşılaşmalar, onlardan gelen çok sayıda mektup, hatta kendi not defterlerimböyleşi kuşkuların doğru olmadığına inandırıyor.

- Politikanın edebiyata etkisi iyice açık. Tersine bir ilişki hakkında, edebiyatın politikaya etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Dolaysız bir ilişki olarak o kadar açık görünmese de bu etki kuşkusuz vardır. Yerli edebiyatımızdan, onun devlerinden söz edeceğim: Acaba Puşkin, Gogol, Çehov, Dostoyevskiy ve Tolstoy'un Rusya'nın sosyo-politik yönden yeniden doğuşuyla ve Rusya halklarının dirilişiyle doğrudan ilgileri yok mudur? Çağdaşımız Rus yazarlarından Şolohov, Leonov, Bulgakov gibileri saymak isterim. Kendi döneminin anlamını kavrayan sanatçı sadece yazmaz, aynı zamanda da tarihi yaratır. Bu yazarlar dönemin en önemli sorunlarını düşüncede ve hayalde yakalamayı başarmışlardır.

Sanatçılar toplumun manevi atmosferini gerçekten büyük boyutlarda etkileyebilirler. Eğer politika bir eylemse en iyi kitaplar bazı kereler eylem için yönetim olmanın mutlu yazgısını elde ederler.

- Özet olarak, kendi etkin borcuna derin inanç, yazar için gereklidir, değil mi?

- En azından yazdığına derin bir inanç olarak. Gerçeklerin doğruluğunu incelemek azdır, onu açıklamak gerekir. En doğru gerçek, bugünün korkunç şekilde zor sorularına anlamdaş yanıtlar vermeyen gerçektir. Sadece bir tanesi, politikacıların diliyle söylersek barışın akılcı bir alternatifinin olmadığı savaş ve barış sorunu dışında. Ancak bunun yolları da çetin ve çok sayıdadır.

- Demek ki, edebiyata insan üzerinde şifalı, kutsallaştırıcı bir etki aracı olarak, çirkin ihtirasların anlama ve konuşma aracılığıyla aşılması yöntemi olarak, karşılıklı anlayış, iyilik, sevgi ve barış yolu olarak bakıyorsunuz. Öyle mi?

- Büyük Rus edebiyatı her zaman bu zemin üzerinde durmuştur. Batının en büyük yazarları -Tomas Mann, Anatol Frans, Teodor Drayzer- onun yolundan yürümüşlerdir. Gerçek bir yazar, yaşamın çelişkilerini anlamada ve bunlar arasından

Savaş-yıkıntı-muhsuzluk

hepimizin ortak suçu yüzünden ortaya çıkmış olanları gidermede gücü ölçüsünde kendisine ve başkalarına yardım etmek için yazar.

Ama yazar, öğreticilik ve öğretmenlik iddialarında bulunmadan, bir papazın ve bir azizin kibiri olmaksızın, kendisi ve başkaları için kuşku, hayret ve yeni arayışlar hakkını saklı tutarak konuşmalıdır.

- En birinci ve zorunlu koşul olan yeteneği bir kenara bırakırsak başarılı bir edebi yaratıcılık için başka neleri gerekli sayıyorsunuz?

- Bir tür genetik kod artı yaşam deneyimi, akıl almaz bir form için arkası kesilmeyen istek ve tutkunluk. Bütün bunlar bir araya toplandığında tam bir iç çözülme gereklidir. Yaratıcılıkta ben sadece bir tek istibdat, düşünce ve hayal istibdatı kabul ederim. Büyük bir çalışma gücü ve gayret gereklidir. Ve nihayet, eğer isterseniz büyük bir manevi kültür, öğrenim son derece gereklidir. Kendinde bir havarinin zerresini olsun taşımak için çok şey bilmek, çok okumak ve tüm yaşamı kendin yapmak gereklidir.

- Dünyayı çok gezdiniz. Bu geziler süresince hangi sonuçlara vardınız?

- Pekçok, özellikle de daha yoğun bir manevi alışveriş gerektiği sonucuna. Örneğin, batıda bizi istemeyerek ve kötü bir şekilde çeviriyorlar. Zaman zaman sadece bir iskelet kalıyor. Biz, örneğin, Grin'i, Selincer'i, Golding'i, Markes'i büyük bir dikkat ve özenle, hatta iyi bir şekilde çeviriyoruz ve bu herkesin ortak kanısıdır.

Dünyanın bütün ilerici yazarlarının ruhun kısırlaşmasına ve ölümlüğüne neden olan kitle kültürünün korkunç saldırısını durdurmak için

çabalarını birleştirmek zorunda olduklarına inanıyorum. İnsandaki insanca şeyleri birlikte kurtarmak ve korumak gerekir. Bayağı seks, açık pornografi kabak tadı vermiştir. Bu yolda artık yeni bir şeyler aramak gerekiyorsa aşkın putperestçe anlaşılmasına geri dönmek daha iyidir -burada yapmacıksızlık, saflık ve sağlık olsun. Çağdaş uygarlığın nelei getirdiği üzerinde ciddi şekilde kafa yormaya geçecektir.

İnsanlığın özellikle aşırı tüketim ve kitle kültürü gibi "yol gösterici yıldızlara" sahip olarak makine uygarlığının kavşagında yolunu kaybetme tehlikesine girmesinden korkuyorum. Herşeyden önce ruhun uygarlığını düşünmek ve buna üzülme gerekir. "eşya uygarlığı" ise ikinci derecede bir meseledir. Benim için uygarlık, insanın ruhuyla aydınlık ve aklıyla açık olduğu, kıskançlığı da, kayıtsızlığı da bilmediği ve bütün dünyadaki kendi insanî görevlerini yukarıda tuttuğu bir şeydir.

- Yapıtlarınız yurt dışında çevriliyor mu? Bu konudaki tutumunuz nedir?

- Epeyce çevriliyor ve yayınlıyor. Bir zamanlar bu benim gençlik şöretperestliğimi okşuyordu. Şimdi artık bu onurlu sevinç taşkınlıklarını yaşamıyorum, sadece sakın bir hoşnutluk oluyor. Batıda kitaplar hiç de bizdeki gibi okunmuyor ve satın alınmıyor. Orada ünlü olmak için her zaman ciddi bir yazar olmak gerekmiyor. Hangi ulustan olursa olsun bir yazar için en önemli şeyin kendi sözünü kendi evinde söylemesi olduğunu şimdi anladım. Ve şöret en önce vatanında, babalarının toprağında değerli.

- Sizi birçok kez karamsarlıkla suçladılar. Sizin "Seçim"iniz bence

acıklı bir roman, endişe verici bir kitap.

- Trajik sonların karamsar bir tinala hiç de aynı anlamda olmadığı görüşündeyim. Ve bir şey daha: Karamsarlık o kadar kötü bir şey değildir, dünyanın olması gerektiği iyilikten uzak bulunması nedeniyle bugün gerekli olan eyleme teşvik etmektedir.

- Büyük yazarlar insanlığı neyin kurtarabileceğini sürekli düşünmüşlerdir. Tolstoy herşeyin affedilmesini, Dostoyevski güzelliği kabul etmiştir. Siz ne düşünüyorsunuz?

- Bu soruya bu ana metin içinde yanıt vermenin nezaketsizlik olacağını sanıyorum. Ama, eğer büyüklerle bu derece zorunlu bir komşuluktan ayrılmak gerekirse benim bu konuda kendi düşüncem var.

İdrak edilmiş genel insanlık zavıflığı duygusu dünyayı kurtarmalıdır. Hepimiz aynı gökyüzünün altında yaşıyoruz ve o, şimdi tehditler saçıyor. Asılı duran tehlike karşısında onun genel olağanüstü kırılganlığı insanlığı birleştiriyor. Üstelik kötülüğün kaynağı hiçbir zaman felaketin kör güçleri değil, insanın ta kendisidir. Ama o, günlük koşuşturmaları arasında bunu sürekli olarak unutuyor, kendisini tehdit eden öldürücü felaketi unutuyor. Ne yazık ki, tarih, bazısına pek az şey öğretiyor, bazılarında da hiçbir şey öğretmiyor. Yazar, bu durumda bir çana benzemelidir, uyandırmalı ve seslenmelidir: Uyumayın, kendinize gelin, etrafınıza bakın ve nasıl ve neyle yaşadığımızı düşünün! Yazar, tüm insanların acısıyla, yüzyıllarca yerleşmiş olan düzenin haksızlığıyla acı çekecektir. İnsanda en iyiyi, yani adalet duygusunu, iyiliği uyandırmak zorundadır, çünkü dünyada bu niteliklerden daha yüksek hiçbir şey yoktur.

- Sanatsal planlarınıza ilişkin bir soru.

- Birkaç roman daha yazmak ve "Anlar" kitabıma devam etmek isterdim. Bütün söyleyeceklerimi söylediğimi hissettiğimde kalemimi tam zamanında bırakmak isterdim. Turgenev'in söylediği gibi asıl önemli olan attan zamanında inmektir. Şu düşünceyi izliyorum: Az olsun uz olsun.

- Sonucu çıkarırken, edebiyatın iyi güçlerine derinden inandığınızı ve insanlığın geleceği konusunda umudunuzu yitirmedığınızı söyleyebilir miyiz?

- Pek tabii ki, evet. Yoksa bu demeci nasıl verirdim.

(X) Görüşmeyi yapan Viktor Buhanov APN muhabiri.

BOĞAZİÇİNİN KÜLTÜREL MİRASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

İlhan TEKELİ

Boğazın elden çıkıp gitmek üzere olduğu yaygın bir kanı. Bu kanı hiç olmazsa otuz yıldır yazılan çizilenlerin sonucunda adeta bir ideolojik öge haline gelmiş. Boğaziçi'nin doğasındaki tahribata, yalıların günbe gün vanıp yıkılıp yokolmasına duyulan tepkilerin oluşturduğu bu kanının ya da hayıflanma duygusunun peşinden gelen çözüm de, Boğaziçi'ni korumak. Onun için de belediyenin, o yapamasa İmar ve İskan Bakanlığının, o da yapamasa Eski Eserleri Koruma ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun koruma kararları vermesi ve bunu kıskançlıkla korumasını bekleriz. Oysa son otuz yılın deneyimi ile biliyoruz ki ne bu planlar yapılabilir ne de uygulanabilir. Kuşkusuz, böyle olmasının toplumsal nedenleri var. Ama bu toplumsal nedenlerin ötesinde Boğaziçi'nin kültürel mirasının ne olduğunun doğru olarak çözümlememesi de önemli etkenlerden biri. Bunun için de Boğaziçi'nin kültürel mirasının değerlendirilmesi, doğru bir bakış açısının kurulması için birden koyu bir korumacılık ideolojisine saplanmadan, tartışmamız gerekir. Bu yazıda benim de yapmak istediğim böyle bir tartışmayı başlatmak.

Hemen bir çözüm göstermek savında değilim, çözüm böyle tartışmalarla ön yargılardan kurtulduktan sonra gelecek.

Böyle bir tartışmayı başlatılmak için önce Boğaziçi olgusunu tüm yönleriyle kavramamız gerekiyor. Boğaziçi 18'inci yüzyılda başlayıp esas olarak 19'zuncu yüzyılda oluşuyor. Bu oluşumun kaba çizgileri sözle özetlenebilir. Boğazın iki kenarında genellikle yazın oturulan denizden çok dar

bir rıhtımla ayrılan yalılar ve onların gerisinde uzanan çoğu kez yalı sahibinin ismiyle anılan korular. Bu zengin doğa içinde kıyıda bir dizi halinde az yoğunluklu yerleşme dizisi iki farklı öge ile yer yer içeri uzanıyordu. Küçük vadilerden içeri uzanan mesireler ve yoğunlukla koylarda yer alan ve yaz kış oturulan köyler. İşte Boğaz içi'nin dengeli ve doğaya saygılı denen yerleşme yapısı bu. Bu tanımlamayı bitirmeden birtek şey daha eklemek gerekli. Tüm yerleşmelerin kentle ilişkisi önce kayıklarla, daha sonra Şirketi Hayriye vapurları ile kuruluyordu. Yani tüm sistem mdeniz ulaşımına göre oluşmuştu.

Şimdi, 19'zuncu yüzyılda tam olarak olduğu söylenen ve yüceltiğimiz bu fiziki yapının arkasındaki toplumsal yapıyı irdeliyelim. Bunun için Sedat Hakkı Eldem'in yakında yayınlanan Boğaziçi Anıları kitabını şöyle bir karıştırmak çok öğretici. 19'zuncu yüzyılın ikinci yarısında bile Boğaziçi'nin yamaçları halâ çirliçiplak. Anlaşılan Boğaziçi bir yerleşme bölgesi haline gelmeden önce bu yamaçlardaki bitki örtüsü İstanbul'un gereksinimleri için kullanılmış. Zamanın ulaşım güçlükleri düşünülürse buna şaşmamak gerekir. 18'inci yüzyıl öncesinde doğayı kentin ihtiyaçları için yok eden toplumsal düzenin 18'inci yüzyıl sonrasında Boğaziçi'ne yaklaşım farklı olmuş. Biraz önce sözü edilen kıyıda yalılar arkasındaki korulardan oluşan yerleşme yapısını 18 ve özellikle de 19'zuncu yüzyıl İstanbul'unun toplumsal yapısı yeniden üretmiş. Yalnız yalılar değil, doğayı da.

Boğaziçi olgusunu üreten Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplum

katmanlarının ne olduğunu hep biliyoruz. Yabancı sefaretler, Galata Bankerleri, Beyler, Paşalar, San-yerkani ve Levantenler. Osmanlı toplumunun üst gelir dilimleri toplumun bu ayrıcalıklı kesiminin, biraz da Batı kültürü etkisiyle yarattığı bir olgu Boğaziçi. Şirketi Hayriye vapurları işlemeğe başladıktan sonra bile daha alt toplum sal katmanlara açılması pek söz konusu değil. Bunu anlamak için vapur biletinin fiyatları ile dönemin işçi yövmiyelerini karşılaştırmak yeterli. İşte bu noktada karşımıza bir sorun çıkıyor, Cumhuriyet'in toplumsal yapıdan tasfiye etmeğe çalıştığı kısmen de olsa tasfiye ettiği bir toplumsal katmanın ürettiği bir kültürün mirası söz konusu olan. Bu analiz kuşkusuz bizi Boğaziçi'ne sahip çıkmayalım sonucuna götürmez, ama nasıl sahip çıkalım sorusunun yanıtlanmasında bize berraklık kazandırır.

Boğaziçi olgusu ve onun arkasındaki toplumsal yapıyı gördükten sonra, bugünkü bozulma denilen olguyu ve onun arkasındaki toplumsal nedenleri görelim. Bu gün bozulma dediğimiz olay, boğazda iki farklı toplumsal katmanın yerleşmesi sonucu ortaya çıkıyor. Bir yandan boğaz sırtlarındaki hazine topraklarına gecekondular yerleşiyor. Öte yandan boğaz kıyıları ve yamaçlardaki korular parsellenip yap sat düzeni içinde İstanbul'un üst gelir guruplarına açılıyor. Ama bu kişiler Osmanlı toplumundaki gibi en üst kesit değil, bunun altına inmiş, karapara mekanizmaları ile oldukça genişlemiş durumda. Tüm bunlara ek olarak, boğaza ulaşılabilirliği artıran Boğazköprüsü vb. yollar sistemi boğaz yerleşmesini deniz ulaşımına göre oluşmaktan çıkarmış, karayolu bağlantılarına göre oluşur hale getirmiş. Bu nedenle artık bir kıyı yerleşmesinden çok içlere kadar yayılan yoğun yerleşmeler meydana geliyor. Bu içeriye uzanmalarla gecekondular yerleşmeleri ve yapsatçı yerleşmeleri bütünleşiyor kaynaşıyor.

Bu oluşumun 18-19 yüzyıl oluşumundan önemli farkı daha var. 18-19 yüzyıl yapıları ahşap, kolayca tahrip olabilen yapılar. Oysa şimdi oluşan bu kitleler yoğunlukla betonarme yapılar, za-

man içinde kolay kolay değişmezlikleri var. Bu değişmezliklerini çok parçalanmış, katmülkiyetine kadar inmiş mülkiyet biçimi ayrıca pekiştiriyor.

18-19'zuncu yüzyıl toplumsal yapısı, bir tür Boğaziçi üretirken, bugünün toplumsal yapısı bir başka Boğaziçi üretiyor. İki boğaziçi iki ayrı toplumsal gerçeği yansıtıyor. Birinci Boğaziçi'nde, toplumun üst kademe bürokratları ile dışabağı üst kademe sermayesi vardır. İkinci Boğaziçi'nde oldukça geniş bir toplumsal katmanlaşma yerleşmiş durumda. Üst kademe bürokratlar elenmiş ama iş çevrelerinin üst katlarından orta boylarına hatta gecekondulara kadar uzanan bir toplumsal yelpaze yerleşmiş durumda.

İşte böyle toplumsal bağlamı içinde soruna baktığımızda salt olduğu gibi geçmişini koruma anlamını yitiriyor, olanaksızlaşıyor. Eğer geçmişteki yapıyı olduğu gibi korumak isterseniz, o zamanki toplumsal yapıyı geri getirmeniz gerekir. Bu ise olanaksız. Kaldığı istenilen birşey değil, toplum onu yok etmiş bitirmiş. Ama buna çok yakın olan düşünceler boğazi koruyalım diyenlerde varlıklarını sürdürüyor. Burjuvazinin yalılara niye sahip çıkmadığı onları korumadığı sık sık soruluyor. Eğer Cumhuriyet burjuvazisi yalılara sahip çıkıp arkadaki koruları koruyabilseydi Boğaziçi sorunu çözülmüş olacaktıydı? Gerçekte yalı düzeni son yıllarda toplumda destek bulmuş olan kıyıları topluma açmak ilkesinin tam karşısında olan bir ilkenin uygulaması değil mi? 19'uncu yüzyıl Boğaziçi bugün varlığını korusaydı acaba bu toplum da ona bir değer olarak mı yoksa bir toplumsal sorunun simgesi olarak mı bakacaktı.

Bugün burjuvazinin, 18-19'zuncu yüzyıl burjuvazisi gibi Boğaziçi'ni denetim altına alamayışı, Cumhuriyet burjuvazisinin denetlediği artı ürünün, Osmanlı dönemindekine göre az olması sorunu değil. 18-19'zuncu yüzyılda boğaz oluşurken bir anlamda spekülasyona açılmamış, ulaşılması zor bir alanda oldukça sınırlı bir kaynakla kendisine ayrıcalıklı bir yaşam sağlayabiliyordu. Oysa, bugün spekülasyona açılmış aktif bir spekülasyon alanı haline gelmiş olan

Boğaziçi'nde burjuvazi için 19'zuncu yüzyıldaki gibi bir denetim kurmak ne olanaklıdır, ne de ekonomiktir. Bunun yerine bu spekülasyondan pay almaya çalışmak daha akıllıca bir tutum olarak ortaya çıkmaktadır.

Kuşkusuz, bugünkü Boğaziçi, Boğaziçi'ni toplumun daha geniş katmanlarının kullanımına açmıştır. Ama buna paralel olarak da, doğasını ve geçmişini daha çok tahrip etmektedir. Nasıl Boğaziçi'nin koruması adına Boğaziçi'nde 18-19'zuncu yüzyıl ayrıcalıklarının yaratılmasını savunmak yanlış ise, daha geniş kitlelere açılıyor diye de, Boğaziçi'nin doğasının ve tarihsel mirasının yok olmasına gözyummakta yanlıştır. Hem de geniş kitleler denilen kesimin toplumun çok dar ve kolay kazanan kesimleri olduğunu bilerek. Kıyıların kamusal kullanışlara açılması ilkesinin Boğaziçi'nde uygulanması bu kıyıları hangi gelir gruplarına açabiliyor.

O halde Boğaziçi sorununa, nasıl yaklaşmalı? Bu soruna Boğaziçi'ni nasıl korumalı diye yaklaşmak soruyu yanlış sormak oluyor. Kanımca sorunun doğru soruluşu Boğaziçi'ne nasıl yerleşmeli diye sormaktan geçiyor. Boğaziçi'nin yeni kullanım ilkelerini doğru olarak saptamanın içinde doğanın dengesinin korunması, tarihsel mirasın geleceğe doğru yorumuyla birlikte aktarılmasında önemli belirleyicilerden biri olacak kuşkusuz. Ama sorunun doğru konulmaması halinde verilen uğraşlar ve korumaya ilişkin ideolojik tavır alışlarda önemli ölçüde çarpılıyor, yanlış sonuçlara ulaşıyor.

Gerçekte Boğaziçi konusunda yıllarca planlar ve kararlar üretilmemesinin arkasında toplumsal yapı ile tutarlı bir Boğaziçi kullanımı ilkesinin getirilememesi ya da toplumsal yapı ile tutarlı olarak ortaya konacak kullanım biçimlerinin, korumacı ideolojinin ortaya çıkardığı imge ile çelişmesi yatıyor.

racığı doğa yerleşme dengesine razı olunamıyor. Bunu toplumsal gerçeklerin dışında sırf korumacı ideoloji ile belli yönde engellemek değiştirmeyi öneren planlarda, plancılarda toplumun dışına itiliyor. Boğaziçi konusunda bugün-

kü belirsizlikle dolu imar uygulaması ortaya çıkıyor.

Sorunun Boğaziçi'ne nasıl yerleşmeli diye sorulmayıp. Boğaziçi'ni nasıl korumalı diye sorulması salt bir rastlantı ya da yanlış soru sorma olgusu değil. O da toplumsal olarak belirlenmiş. Boğaziçi'ne nasıl yerleşmeli sorusunu soracak siyasal gücün sağlanacağına inanmayan varolan yapımların süreçlerini tartışmayan bir plancının soru sorma biçimi. Varolan süreçlerin yıkıcılığını acaba önleyebilir miyim diye uğraş vermenin bir yolu. Çünkü Boğaziçi'ne nasıl yerleşmeli sorusu, beraberinde, yeni yeni sorular getiriyor.

Boğaziçi'ne yerleşmenin ilkelerini tartışmak ilk olarak, Boğaziçi'nin toplumun hangi katmanlarına, hangi işlevler için açılacağı sorusunun yanıtlanmasını gerektirir. Toplumun ayrıcalıklı bir kesimine konut olarak yerleşmeğe açılmak ile, toplumun tümüne, bir çeşit milli park gibi dinlenme ve eğlence işlevleri için açılmak çok farklı yerleşme ilkeleri ortaya çıkartır. Bu ilkelere göre de örneğin yalıların geçmişin kültürel mirasını geleceğe ulaştırması çok değişik biçimde olacaktır. Örneğin yalılar, birinci halde toplumdaki ayrıcalıklı bir kesimin konutu olarak geleceğe nasıl kalacağı çareleri aranırken, ikinci halde belkide bir müze olarak geleceğe nasıl uzanacağını yolları aranacaktır. Kuşkusuz burada örnek olarak alınan iki tür kullanıştan çok daha fazla seçenek vardır. Ama bu seçeneklerin hangisinin seçileceği salt bir planlama sorunu değildir. Öncelikle bir siyasal sorundur. Bu sorunun yanıtı toplumdaki siyasal güçlerin niteliğine göre değişecektir. İşte sorunu koruma diye koymak gerçekte siyasal içerikli bu soruyu tartışmak istemekten kaynaklanır. Oysa korumanın içeriği ve kapsamı bu sorunun yanıtına göre tamamen nitelik değiştirecektir. Koruma ideolojisini, nasıl kullanma sorusunun önüne koymak büyük ölçüde bugünkü siyasal güçler dengesinin sınırları içinde korumaya işlevsellik kazandırmak demek olmaktadır. Oysa nasıl kullanma sorusunun arkasından ele almak ona yeni siyasal talepler yaratıcı bir içerik kazandıracaktır.

"SAVAŞI YARGILAMAK"

Varlık ÖZMENEK

"Uyanık gençler Fizan'a sürülüyor, bombalar patlıyor, sansür olanca hızıyla çalışıyor, Yemen'e, Girit'e, Balkanlara durmadan asker gönderiliyor.. Ve İstanbul yine de eğleniyor; tiyatrolar tıklım tıklım: Tuluat tiyatroları.. Sahnede tene-keler yuvarlanıyor, kavuklunun şak-şağı, Pişekârın ensesinde şaklı-yor. Karagöz, ortaoyunu, kuklalar, şen kahkahalar..."

Elif Naci "Osmanlı Toplumu, 1900-1908"i özetlemeye çalıştığı "Devr-i Hamidi'den Sahneler" başlıklı yazısına (1) böyle başlıyor.

Tarihin belli kesitlerinden sü-zülen ışıklar, bazen karanlık bir sinema salonunun havasında so-luyup da ayırdedemediğimiz tozlu konik yolları izleyerek perdeye düştüğünde, perdede hareketle-nen fotoğrafların gözle seçileme-yen bir tek tek karesi, kimbilir, belki, olasıdır ki, toplum içinde kendi hayat ağacımızın köklerine uzanan liflerde saklı, sararan bir fotoğraftan alınmadır...

Ben, dedemi, Elif Naci'nin bir solukta özetlediği tarihin o paragra-fında yitirmişim; artık hayatta olmayan babam da babasını. Yani

İstanbul eğlenir, Kavuklunun şak-şağı Pişekârın ensesinde şaklar-ken ve şen kahkahalar atılırken, Yemen'e asker gönderilen onbin-lerden ve gidip de dönmeyenler-den bir Mehmet. Yemen Şehidi Hamitler Köylü Mehmet!...

Henüz 1,5 yaşında iken anası-nı, doğarken ölen kardeşiyle birlik-te lohusa yatağında kaybeden ba-bam, söz açıldığında her defasın-da belleğini yırtarcasına zorlayıp babasıyla ilgili son fotoğrafı şöyle anlatırdı:

"- İstasyonda bir kucağında ablam, bir kucağında ben vardım. Tren yolu boyunca biz kucakta uzun bir süre gitti geldi. Satıcıdan şeker aldı, yedik. Sonra trenin penceresinden el salladı. Gitti..."

Yıl 1906'lar..

Babasından kalan en son fo-toğrafa böyle sahiplenmeye çalı-şırdı babam. Olasıdır ki, üç-dört yaşların gök kubbesinde çakan bir şimşek, güneşe inat doğan çoban yıldızının ışıkları ile yıkanıp, ken-disinden iki yaş büyük ablası ve öteki uğurlayıcıların daha sonraki

Unutulmaz acılar....

yıllarda anlattıklarıyla çarpımlanıp yer etmişti belleğinde. Görüp gördüğü son baba kucağı... Şeker. Tren penceresinden sallanan el..

Daha sonra ise anadan öksüz çocuğun yalnızlık bilinciyle beklemişti babasını. Ana yok, baba Yemen'de savaşa, iki öksüz, yoksul çocuk.. Yıllar sonra yakın köylerden, Yemen'den dönen onbindebir'lerden biri haber etmişti köye:

— Hamitler'li Mehmet İngiliz'e esir düştü. Düştüğü yerden sağ çıkan olmadı!..

Olaydan 50-60 yıl sonra bile, çocukluğundan kopup gelen ve cayır cayır esen bu kasırgayı, anlattıkça esnettiği göğüs kafesinin yanık ızgaralarında serinletemedi babam..

Nasıl yapabilsindi ki? Çok değil, aradan 12 yıl geçecek, babasını Yemen'e gönderen güçler, babasını vuran güçlere bu kez yurdun anahtar teslimini yapacaktı.

İçindeki yangının yönünü zaman zaman **"Yemen gitti!"** diye hayıflanarak ve şehit oğlu olmasıyla övünerek değiştirmeye çalışmasına karşın, babam, ense köküne yediği altın kabzalı ve paslı bir hançeri yargısından çıkaramadı.

Mütareke İstanbul'u farklı mıydı?

Yine eğleniyordu. Sahnede tenekeler yuvarlanıyordu.. Şen kahkahalar yine duyuluyordu!..

Bir ince ney sesinin içinde barınan bir alt-üst oluş senfonisi değilse, nedir bu?

15 yaşlarındaki öksüz bir manda çobanının binbir güçlkle kapağı attığı Muallim Mektebi öğrenciliği...

Bakin o yıllarda, 1919 yılında Mehmet Akif **"YEİS YOK!"** adlı şiirinde nasıl seslendiriyor o günün ruhsal isyanını:

Doğduk, "yaşamak yok size!" derlerdi, beşikten; Dünyayı mezarlık bilerek indik eşikten!

**Telkin-i hayât etmedi asla bize bir ses,
Yurdun ezeli yasçısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık rûhunu zerk etmeye baktı;
Mel'un aş bir nesli uyuşturdu, bıraktı!.**

(İstanbul, 30 Teşrinievvel 1335)

Emperyalist devletlerin paylaşım kavgasında onların çıkarlarına göre savrulan bir devletin sürüklendiği emperyalist güdümlü savaşların bir ölçüde sosyal özüne uzanan tepkileri seslendirmektedir Mehmet Akif. Akif'i, **"büyük"** yapan özellik, ardı arkası gelmeyen savaşlarla yanan bir toplumun ve genç kuşaklarının duygularını imbiçlemesi değil midir? Baba kuşağının duygu, düşünce ortamını Akif'ten okuyoruz işte. Mehmet Akif, söz konusu şiirinde umutsuzluktan doğan karamsarlığa dikelerken, içtenlikle şöyle bitirmektedir şiirini:

**Mazideki hicranları susturmaya başla;
Evladına sağlam bir emel mâyesi aşla,
Allaha dayan, sa'ye (emeğe) sarıl, hikmete râm ol.
Yol varsa budur, bilmiyorum başka yol.**

Emperyalist müdahalecilere karşı ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşının eşiğinde Mehmet Akif'in genç yürek atışlarına yaptığı sözcülük önemlidir.. Babalarımızı dinlediğimizde bu sözcülük şaşırtıcı önemdedir.

Babamın yakın akrabasından Nazife'nin kocası cephededir.

Anılarının o sayfalarını yayımlanmak üzere **"Nazife"** başlığıyla şöyle yansıtmıştır:

"Nazife'nin kocası asker. Nazife, bir evin bir gelini idi, kaynası ve kaynatası vardı. Saf kalbi, yumuşak başı, derin saygısı, yuvasına olan bağlılığı kendisini evlat gibi sevdirmişti. Kocasını ile de iyi geçiniyorlar ve çok seviyorlardı.

Nazife kapıda gözlerini silerek, yurdu korumaya giden kocasının arkasından bakıyordu. O, fazla söz bilmez, yasını, neşesini ifade ederek süslü sözler söyleyemezdi. Ya saf saf güler veya içten ağlardı Şimdi belki kocasına yasını ifade

"Savaşı yargılayanlar."

Savaşın bıraktığı...

için tek söz söyleyememişti. Ne zarar. Nazife'nin yaşlı gözlerinde sevginin ve ayrılığın bütün bir manası okunuyordu. Nazife eşsiz kalmıştı.

Şimdi kendisi evde rahat oturacak, kocası silahı omuzunda koşacak, düşmanla çarpışacaktı.. Söz bilmeyen Nazife bunları çok düşünüyordu.

Kocası gittiğinden beri yatakların istifi bozulmamıştı. Bunun farkına varan kaynanası bir gece ansızın yatak odasının kapısını açtı. Kilimler üzerinde yorgansız döşeksiz yatıyordu. Kaynanası:

- Ne yapıyorsun Nazife, diye sordu.

- Hiç yatıyorum, dedi.

- Yatak yapsana.

- O, orada topraklar üzerinde yatıyor da, ben yatakta mı yata-yım?

Ey saz-söz bilmeyen Nazife

merak etme. Belki dünya kurulduğundan beri gelip geçen şairler, edipler sayfalar dolusu kitaplarında fedakarlığı senin kadar ifade edemediler. Aslan bile eşini senin kadar düşünmedi..."

Özünde farklı, temelde farklı, haklı bir savaştı bu..Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Kavgası özünde özgürlüğe, barışa duyulan özlem-di..

Kimse ense kökünden bıçaklanmak istemiyordu. İstanbul'un safı da belliydi..

★ ★ ★

Savaşı geçiren yarım yüzyılı aşkın bir süreye karşın, bugün orta kuşak açısından dedesiz, babaları babasız bir toplum sayılırız biz. Önceki kuşakların savaş olgusuna bakışları ve sosyal özünü kavrayış biçimlerinin yetersiz, hatta yanlış-

lığına karşın acaba onları tanıdığımız ve onların duygu, düşünce dünyasındaki insancıl ve barışçı çekirdeğe yeterince sahiplendiğimiz söylenebilir mi?

Toplumsal yaşam deneylerinin zenginliklerinden savaş yargılamalarını hangi sosyal öz'e oturtarak yapacağız. Bütünyle diyebiliriz kuşaklar arası kopukluk, toplumsal ve kültürel alanda çok önemli birikim ve değerlerin kök sürmesine engel olmuştur. Atıf Behramoğlu "Toplumsal her alanında kuşakların birbirinden kopukluğunu, köksüzlüğü sanki ulusal bir hastalık, bir yazgı gibi yaşamaktayız" (2) demektedir.

Böyle olduğu içindir ki, günümüz dünyasının en can alıcı sorunlarının başında gelen barış konusuna da bakışta eksikler taşıyoruz. Savaşların ekonomik ve sosyal özünün kuşaklar arası kopukluktan da yararlanılarak gizlenmesi ve çarpıtılması, bu insanlık suçunun şaşmaz bir biçimde bir sosyal sınıfa aidiyetinden kaynaklanmakta oluşu değil midir? Mehmet Akif'e "Doğduk, 'yaşamak yok size!' derlerdi, beşikten / Dünyayı mezarlık bilerek indik eşikten!" dedirten isyanın karşıtı kimdir?.. Savaşlarda çarpışan ve ölenler midir, yenmek ya da yenilmek farketmez, savaşta kâr edenler midir?...

★ ★ ★

Yaklaşık 56 milyon insanın canına mal olan II. Dünya Savaşı'nın, ABD ekonomisini düzelttiğinden söz edilerek örneklendiği (3) bugünlerde şu haberi okuyalım:

ABD'DE ÇOCUKLAR İÇİN "TABANCA VE TÜFEK KULLANMA" SEMİNERİ DÜZENLENDİ.

Houston, Teksas- Önümüzde ki yaz tatilinde Houston'da ilkokul da okuyan çocukların katılabilecekleri, "tabanca ve tüfek kullanma" semineri düzenlendi.

Seminerde, çocukların tabanca ve tüfekle atış yeteneklerinin geliştirilmesinin amaçlandığı belirtiliyor. Uygulamalı dersler sırasında çocuklar, alçıdan yapılmış güvercinlere ateş açacaklar. Yetkililer 'çocukların hoşuna gidecek bir seminer düzenlenmesini amaçladıklarını' kaydederek, çocukların tabanca ve tüfekleri emniyetli bir

biçimde kullanmayı bilmeleri gerektiğini ifade ettiler. (4)

Bir dünyalı olarak irkilmemek mümkün mü? Bugün alçıdan yapılmış güvercinler! Peki yarın kim?

Bunlar aslında dünyamızın çocukları. Biz ise deneyli bir toplumuz. Hakkımız var üzerlerinde. Seslenebiliriz. **"Keşke dünyadaki bütün silahlar küflense, çürüse, namlularında otlar bitse, kabzalarını kurtlar yese, tüm silahlara verilen paralar boşa gitse..."** (5)

Oyunu bozulan kimler olur?..

★ ★ ★

Barış, insancıl bir dua ve sevdadır. Savaşın kadar, savaşı emziren ekonomik ve sosyal koşulları değiştirme sürecinde yenmek demektir. Ulusal bağımsızlık ve özgürlük temelinde insanın, insanca sorumluluklarını dünyaya yayması ve kökleştirmesi demektir. İnsanların barışcıl birikim ve kültürel değerleri alabildiğine paylaşması demektir.

Savaşlarda ölenlerin torunları ve çocukları olarak insanlık ailesinin ezici çoğunluğu bu hakkın sahibidir.

Yoksa ben şimdi kalkmışım İngiliz Kraliyet ailesinden dedemin hesabını sormuşum!... İşte bir haber:

"Yeni Zellanda'yı ziyaret eden Prenses Charles bir kamyonundan düşen dev bir tuvalet kağıdı rulosu altında ezilmekten son anda kurtuldu.." (6)

Dönen, aslında tarihin rulosu değil midir? Tarih şimdi artık birer ak güvercin olan dedelerimizin değil midir?

-
- 1) 20. Yüzyılın Tarihi, Arkin Kitabevi 1970, 1. cilt.
 - 2) Bkz. Bilim ve Sanat, Temmuz.
 - 3) Mehmet Barlas, 23 Haziran 1981, Milliyet.
 - 4) 7 Mayıs 1981 Anka Bülteni.
 - 5) İlhan Selçuk, 13 Haziran 1981, Cumhuriyet
 - 6) 9 Nisan 1981, Tercüman Gazetesi, sf. 3

Bir daha yaşamamak için unutmamak.

Tiyatro

OPERA DÜNYASININ BRECHT'İ WALTER FELSENSTEIN ve "GERÇEKÇİ MÜZİK TİYATROSU"

Yılmaz ONAY

"BARIŞ VE DEMOKRASİ İÇİN"

“Etiyle kanıyla tiyatroya bağlı bir insanın sanatsal etkinlikleri barış ve demokrasi için bir silah mıdır ve ne dereceye kadar silahtır? Bu soru yeni değil. Ancak eğer bu soruya evet demek, dünyanın bir yerlerinde üstelik parti politikası olarak suç sayılmaktaysa, işte yeni olan sadece budur. Çünkü gerek barış, gerekse demokrasi, her yaratıcı sanat için öylesine varlık yokluk meselesi, öylesine temel ve hayati ön koşullardır ki, bu gerçeğin ne tartışılacak, ne de sorulacak yanı yoktur. Her verimli biçimiyle tiyatro, kelimesi kelimesine, toplumun insanca ve insan için

işlenmesinden başka birşey değildir. Ve bu kavrayış, savaş denen şeye daha baştan ve kesinlikle karşı olmayı içerir. Bir tiyatro sanatçısı, eğer tiyatrocuya olmaya gerçekten layık bir kişiye, sanatını dile getirirken halkın tümüne hitabettiğinden emin olmadıkça mesleğinde hiçbir şekilde tatmin olamaz. İşte bazı tiyatro çevrelerindeki dehşet verici çöküş, tüm halkla, evet halkın tümüyle gerekli bu bağlılıktan vazgeçmenin sonucudur, ki bu bağlılık da ancak demokraside gerçekleştirilebilir.”

Felsenstein 1950

KONUMUZ OPERA MI?

Bu konudaki bir yazıyla Opera sanatçılarımız belki en çok ilgilenecekler; ama birçok okuyucumuz da "şimdi bu kadar önemli sorunlar dururken, diğer sanatlarımızda bile halktan ko-

pukluk sorunu varken, hepsinden daha fildişi kule içinde oyalanan -iflâh olmaz- Opera sanatı ile ilgilenmek mi önemliydi?", diye soracaklar ve belki de kızıp yazıyı bile okumadan geçecekler. Kızmakta haksız da değil-ler bir bakıma. Şu espri Operacılarımız

zın kendilerinden çıkma değilmi: Bizde bir Opera temsilini Türkiye'de Devlet Operamızda sahneliyecek yerde, onu seyredecek kadar seyirciyi uçak biletleri ve tüm masraflarıyla örneğin Viyana'ya götürürsek ve oradaki temsili seyrettirirsek, daha bile ucuza geliyor. Yani hem maliyet o kadar yüksek, hem de seyirci o kadar az ki ayrıca bizde bir Opera bulundurmaya hiç gerek yok demek oluyor. Öyle ya, Devlet Tiyatrolarımızda bile bir seyircinin gerçek bilet maliyeti 1500 TL. (1) ise Operamız için yukarıdaki espri haydi haydi geçerlidir. Hatta asıl şunu da ekleyebiliriz: Seyircinin burada seyrettiği bir Opera ile, aynı Viyana'da seyretmesi arasında, belki oradakinin daha da kaliteli olmasından başka bir fark da yok. Yani Türkiye'de sahnelenişinin hiç değilse dili Türkçe'dir, daha kolay anlaşılır deseniz, o da zaten hiç anlaşılmadığı için gene farketmiyor: Opera sanatında sözün anlaşılması gerekmez, denen kural yok mu? Eh, kendini böyle anlayan bir sanatın halkı ilgilendirmesi için de hiçbir neden yoktur. Kendi ülkesinin halkı ile bütünleşmeyi sorun bile yapmayan bir sanatın ise "iflâh olması" gerçekten mümkün değildir. Kaldı ki bu sorun, belki Opera ve onun durumundaki sanatlar için çok uç noktalara varmış, ama hiç de yalnız Opera'ya mahsus değil, tüm sanatlarımız için de bir o kadar önemli.

Ama işte Felsenstein'i ve onun gibileri tanımanın gereği de, yalnız ilgili uzmanlık alanı için değil hepimiz için bu açılımlarda ortaya iyice çıkıyor. Yalnızca baştaki alıntı metninden bile, sanat, barış, demokrasi ve halkın tümüyle bağlaşıklık arasındaki sıkı ilişkiyle, mücadelenin perspektifini nasıl anlaşılır biçimde koyduğunu görebiliyoruz. Hele bunun, kendi değişimi ile gerçekçi "müzik tiyatrosu" etkinliğinde hayatageçirilmesi, sanatsal planda hepimize dayatılan "dehşet verici çöküş"e karşı "tüm halk" içinde gerçekten güçlü ufuklar açmıyor mu? ("Halkın tümü" diye bilinçlice altını çizmekle, "halk" deyip geçiştirmek arasında temelden fark vardır. Örneğin "halka dönük falan, bana şey geliyor yani. Biz zaten halk için oynuyoruz" (2) demagogisi karşısında bu son derece önemlidir.)

KİMDİR FELSENSTEIN?
ÇABASININ AĞIRLIĞI NEDİR?

"Walter Felsenstein'in, Operanın tekrar tiyatrolaştırılması çabalarının önemli ve anlamı üzerinde herhalde bugün artık hiçbir yönüyle ciddi kuşku duyulamaz. Gerçi onun tutkulu bir inatla sürdürdüğü reform çabası, kendi değişimiyle vokal idiot'luk (sesli ebleklik) diye nitelediği kof müzik keyfine önce-

Felsenstein, diğer ülkelerden gelen rejisörler ve DDR sahnelerinden gelen Opera sanatçıları ile bir seminerde...

lik veren Opera uygulamalarını dünya sahnelerinden kovmaya yetmedi. Ama eğer bugün Operayı tekrar bir oyun ve sahne sanatı türü olarak kavrama eğilimi uluslararası bir ciddiyet kazandıysa, bu gelişmede Felsenstein'in etki payı ağırlıktadır. Onun yöntemi geniş bir yayılım kazanmıştır; onun öğrencileri bugün birçok ülkenin önde gelen opera sahnelerinde yönetmenlik yapıyorlar, hatta geçmişten aynen sürüp giden opera uygulama geleneğini kırıp aşmaya yönelik değişik karşı çabalar içinde olan rejisörler bile Felsenstein'in çekici örneği almaksızın düşünülemez", diye yazıyor Dieter Kranz "Felsenstein'la Konuşmalar" kitabının önsözünde. (Berlin 1976) Gerçekten de Felsenstein'in etkisi, kendi ülkesi olan Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden genişleyerek tüm dünya ölçeğine ulaşmış. Görüş ve çabalarını gerçekleştirmesine olanak veren ADC'de, kendi yönetimindeki kuruluş olan "Komische Oper"da yıllar süren çalışmalarının zengin ürünleri 11 dış ülkenin davetiyle yapılan 19 turne ile dünyaya yayılmıştır. Bulabildiği zaman aralarında 1958 de Milano'da 1961 ve 62'de Frankfurt Am Main'de (Federal Almanya), 1969'da Moskova'da 1972'de Münih'de ve 1974 ve 75'de Viyana'da yaptığı çeşitli sahnelemelerle, çabasını oralarda da bizzat uygulaması ve kanıtlaması mümkün olmuştur. Ayrıca Viyana Sahne Sanatları Akademisi'nde, Boston Üniversitesi'nde, Stockholm Tiyatro Okulu'nda verdiği derslerle, ITI (UNESCO ya bağlı Uluslararası Tiyatro Enstitüsü) nün Dünya İcra Komitesi Üyesi ve ITI Müzik Tiyatrosu Komitesi'nin iki başkanından biri olarak sürekli katıldığı uluslararası seminerler, toplantılar ve açık oturumlarla, somut uygulamada kanıtlanmış çabalarının teorik açıklamaları ve görüşleri de dünya çapında yaygınlık kazanmış durumda.

8 Ekim 1975'de ölümü ile etkisi daralmış değil, tersine daha da genişlemekte. Çünkü onun çabası ve başarısının önu, dar bir kişisel ekol peşinde koşarak kendi adına güncel sansanyon yaratmak değildi; kendi deyişle saray tiyatrosunun klasik formuna dayanan opera ve kızkardeşi balenin, değişen toplum koşullarında, tüm halkla bağlılık gereğine yaklaşmaması sonucu -veya yaklaştırılmaması sonucu- önünün tıkanmasına karşı, "müzik tiyatrosu" (3) anlayışı ve giderek "Üniversal tiyatro" genişliği ile "halkın tümü" için ve "halkın tümü"ne bağlılıkla her ikisinin de önünü açmaktı. Yani sanat için tarihin zorladığı yolu açmak.. 1953 de Gorki'yi anma töreninde bakınız ne demiş:

"Tiyatro, oldumolısı, mümkün olan en geniş halk kitlelerinde etkin olmak, onlar tarafından anlaşılacak ve onlarla birlikte başarılı olmak için uğraşır. İşte bu uğraşların başarıya ulaştığı yerde tiyatro gerçekçi tiyatroydu. Halkla direkt ilişkiden vazgeçtiği yerde ise yaygın etki gerçekleşemedi, işte o zaman gerçekçilikten de çıktı. Böyle tahrik edici kabalıkta koymamı bağışlayın. Şunu açıklamak için böyle yaptım: Bugün birinci planda zorunlu olan anlamıyla gerçekçilik sözcüğü, salt bir üslup kavramı olarak kullanılamaz, toplumla ilgili bir içerik, gelişme için kaçınılmaz gereklilik olarak bakmalı gerçekçiliğe. Gerçekçiliği bir üslup olarak belirlemeye kalkışmak, oldukça boşuna bir çaba olurdu, çünkü Natüralizm'den, Ekspresyonizm'den ve diğer izm'lerden de neleri almış olduğumuzu tam saptamamız mümkün değil artık ve de gerçekliliği ille de üslup olarak tanımlamaya kalkıştığımızda gördük ki, gerçekçi sahne sanatı her yüzyılda başkaydı, bugün daha başkadır, elli yıl sonra daha da başka olacaktır. Gerçekçilik bir içeriktir

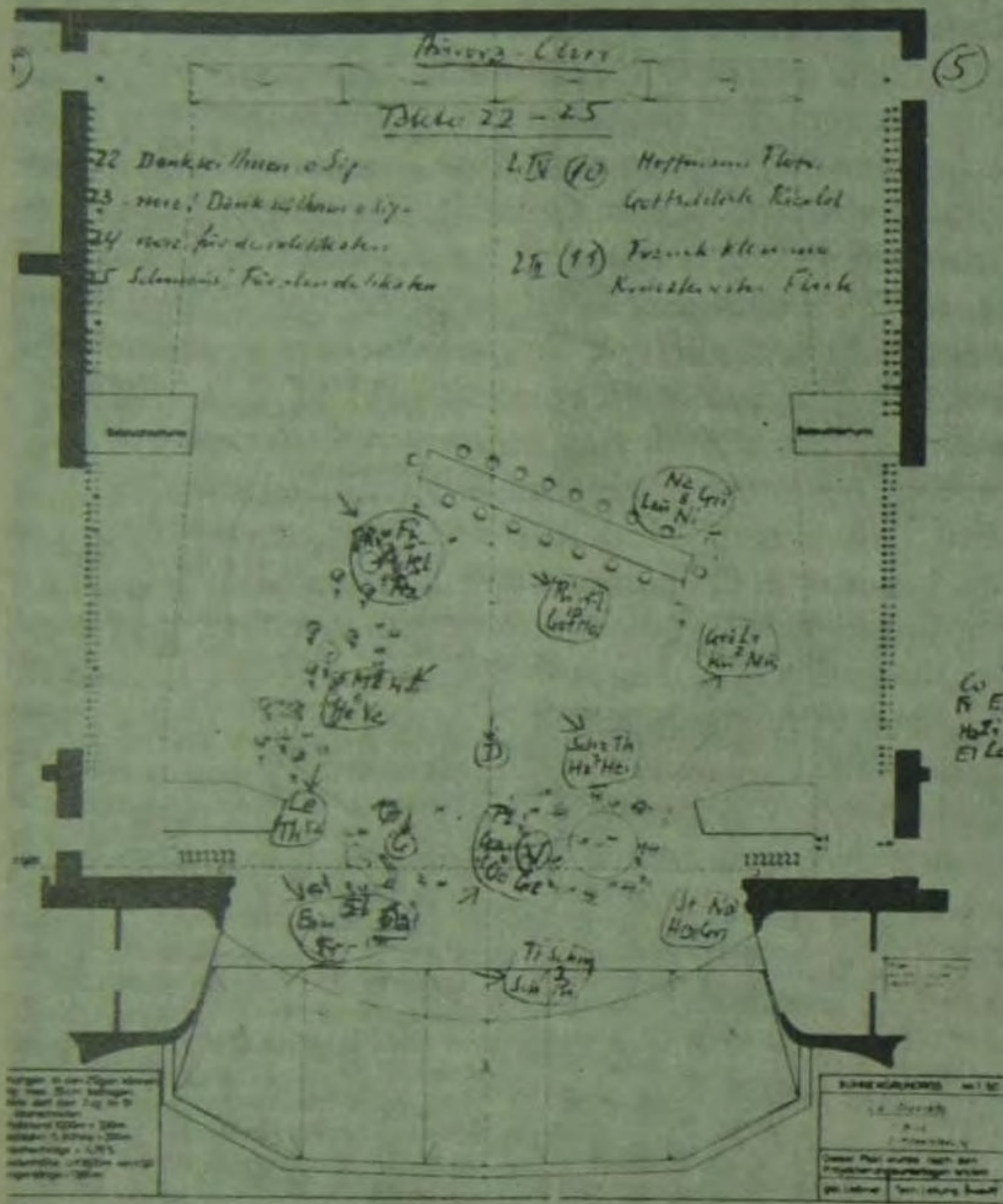
(muhtevadır), gerçekçi sahne sanatı, en geniş anlamıyla, yaptıklarımızın tüm halkla bağlılığıdır."

Daha 1927'lerde genç rejisör Felsenstein olarak yaptığı rejilerin hayat doluluğu ve dramaturjik tutarlılığı ile dikkat çekmiş ve 1947'ye kadar yirmi yıl içinde Alman dili konuşan ülkelerin 16 sahnesinde 139 oyun, opera ve operet sahnelemiş. 1935'de Hitler yönetimince Tiyatrocular Odasından atılmış. Nihayet 1945'den sonra ("Müzik Tiyatrosuna. Walter Felsenstein'dan Yazılar" adlı kitabın önsözünde Stephan Stompor'un deyişle) Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki ortam ve Berlin Komische Oper'da sağlanan özel çalışma koşullarıyla sanatsal saptamalarını ve savlarını en geniş biçimde gerçekleştirerek, Bertolt Brecht, Wolfgang Langhoff, Wolfgang Heniz gibi, Alman tiyatro sanatının 1920 ve 30'lardaki ilerici geleneğini toplumcu tiyatroya bağlamada ve en kapsamlıca zenginleştirmede katkısını koymuş.

Münih'teki turne sırasında kendisi ile yapılan söyleşide soru şöyle başlıyor: "Gerçekçi müzik tiyatrosu uygulamalarınız nedeniyle opera sahnelerinin 'Brecht'i' olarak kabul ediliyorsunuz." Boşuna mı? Federal Almanya'nın en ünlü tiyatro eleştirmenlerinden Siegfried Melchinger Stuttgarter Zeitung'da (2.1.1960) şöyle yazıyor: "Ne zaman Toscanini'nin 'Othello' plaklarını çalsam Walter Felsenstein'in Berlin Komische Oper'daki sahnelemesi gözünüzün önünden bir bir geçecek: Olayların o müthiş gerçekliği yüreğime işlerken aynı zamanda ateşli bir güzelliğe dönüşecek. Burada her yönden deha içiçe akıyor: En büyük, en açık, en net doğruluk derin bir perspektife açılıyor; duyarlılık eserin tümünde, sadece komple bir tablo ver-ne anlamındaki işlenmişliğin çok ötesinde, burada sahne sanatı, gerçeğin güzele dönüşme sürecinin bir kez daha kanıtı oluyor. Böyle bir uygulamanın bizde yaptığı yoğun ve derin etkinin gizi şu ki, eser sanki gerçekten hep birlikte ve o anda ilk kez yaratılmaktaymış gibi oynanıyor." Burada Melchinger'in kullandığı bazı ifadeler, özellikle Felsenstein'in savlarından aynen alınmış -aşağıda göreceğiz-, böylece eleştirmen, savların gerçekleştiğini de belirtmek istemiş. Nasıl gerçekleşmiş bu? Ne kadar ilginçtir ki, aynı yıl Komische Oper topluluğu "1960 İşçi Sanat Şenliği" ne katılmakta ve Felsenstein o şenliği selamlama konuşmasında şunları söylemektedir:

"Son yıllarda Komische Oper topluluğumuzun Wesbaden ve Schwetzingen'e Prag'a, Moskova'ya ve Paris'e yaptığı turnelerden sonra bugün 1960 İşçi Sanat Şenliği'nde Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin her yanından Karl-Marx-Stad kentine gelerek şenliğe

KOMISCHE OPER

Felsenstein'nin Aurora Korosu için Koristlerin ritimlere göre tek tek durum değiştirmelerini içeren rejî eskizi...

katılan sizlere ürünlerimizden bir de prova çalışmamızı gösterme olanağına kavuşmuş bulunuyoruz. İşçi Şenliklerine katılma hazırlıklarımızın her aşamasında, böylesine onurlu bir görevin anlamının bilinci içinde oluyoruz ve Karl-Marx-Stadt'a da, eleştirici ve talepleri yüksek bir topluluk önüne çıkmanın korkulu heyecanı içinde geldik. Bu anlamda İşçi Şenliklerinde seyirci önüne çıkmamız, herşeyden önce bize çalışma olanağını ve çalışmalarımızın anlamını kendi ellerinin emeği ile kazandıran insanların temsilcilerinden oluşan bir topluluk önünde hesap vermek şeklinde kavırıyoruz. Aynı zamanda bu turnemiz de, tüm Komische Oper çalışanlarının, yeni seyircileri olan emekçi halk tarafından anlaşılma çabasında ne kadar başarılı olduklarının bir göstergesi daha olacak

ve tüm çalışmaların yöneldiği asal hedefe ne kadar yaklaşıldığını kanıtlayacak: Halkın olayı olan gerçek müzik tiyatrosuna..”

"MÜZİK TİYATROSU HALKIN BİR OLAYI MIDIR?"

Dilerseniz önce hiçbir yorum yapmaksızın, Felsenstein'in 1951'de Berlin Volksbühne'deki (*Halkın Sahnesi*) aynı başlıklı açık oturumu açış konuşmasından pasajlar aktarayım:

"Soruyu ben olsam şöyle koyardım: 'Müzik tiyatrosu nasıl halkın olayı haline getirilebilir?' katıksız ve büyük tiyatro yaşantısı ancak seyircinin, yaratıcı sahne sanatındaki anlaşılabilirlik, inanılabilirlik ve mutlaka gerçeklik yoluyla sahnedeki oyunun drametiğine ve poetiine (oyunluğuna ve şiirliğine)

kazanılmasıyla oluşur. Böyle bir yaşantıya insanlar doğuştan hazırdır, demek ki böyle bir ihtiyaç da doğuştan vardır. Oysa tiyatro hep ancak ona gidebilenlerin olmuştur ve işte bugün (bizde) herkes gitmekte olduğu için elbette ki halkın olayıdır. Nevar ki halk, önünde oynanan şeyde aradığını bulamazsa onu o vazgeçilmez tiyatro yaşantısı olarak görmeğe zorlanamaz. Önce gerçek tiyatro yaşantısı denebilecek üretimin varolması gerekir. Ne teori, ne reklam, o üretimin yerine zerre kadar geçemez.. İyi bir oyunun kötü bir yorum ve uygulama sonucu etkisizleştiği görülmüştür. Buna karşılık etkin bir tiyatro sanatçılığı ile zayıf bir oyunun oynanışı da büyük bir tiyatro olayı haline gelebilir."

"Aynı şey müzik eserlerinin uygulamasında da söz konusudur. Ancak, burada oyunda olmayan ve tiyatro boyutu mevcut olmadığı halde izleyicinin geniş kesiminde başka ilgiler uyandırabilen ek olanaklar vardır. Müzikten, onun ritmik, uyumlu (armonik) ve çalgısal (estürmantal) çeşitliliğinden alınan zevk, güzel insan seslerinin verdiği zevk, hatta danseder gibi hareketlilik ve rengârenk dekor da birçok kişinin nicedir hoşlandığı şeylerdir. Aynı zevkler elbette müzikli, danslı, şarkılı tiyatro olayında da pekâla duyulabilir, ama tiyatroya ille mecbur değildir."

"Nevar ki, opera dağarcığının her önemli eseri, hiç soru kabul etmeyecek kadar ve her yönü ile kanıtlanabilir kesinlikte, gerçek bir tiyatro görselliğine dayalıdır. Gerek besteci, gerek yazar insancıl ve gerçek bir tiyatro yaşantısından başka birşey hedeflemiş değillerdir. Böyle bir eserde müzik yalnız ve yalnız dramatik durumun ve aksiyonun hizmetindedir, şarkı yalnız ve yalnız dramatik akış içinde yer alan insanın ifadesi içindir. Bu nedenle opera eserlerinde yazarların niyetlerini de hakkıyla yerine getiren geçerli her uygulama, gerek dramatik yapı sanatının severlerini, gerekse müzik ve şan sanatının severlerini bir müzik tiyatrosu yaşantısında birleştirir."

"Ancak bugüne kadar öyle ki, opera ve tiyatro seyircisi neredeyse ayrıl-
mıştır. Oysa size gençliğimden ve
benim için unutulmaz olan, konumu-
zun en basit sözcüsünün ağzından ifade
eden bir olay anlatayım: Annemler
evde çalışması için çok aydınlık bir genç
köylü kızı getirmişlerdi. Tiyatroya
gitmeyi ilk Viyana'da öğrendi ve bu
onun özel bir zevki oldu müziği de çok
severdi ama henüz hiç opera izlememiş-
ti. Birgün annemler Devlet Operası'n-
dan 'Lohengrin' için ona bilet aldılar.
Seyrettikten sonra izlenimleri soruldu-
ğunda, genellikle pek hoşlandığını,
özellikle de müziği sevdiğini söyledi.
Fakat, bütün gayretiyle uğraştığı halde

"Carmen" in yeniden işlenip sahnelenışinden 1972..

olayların ancak çok azını anlayabilmiş, çünkü solistlerin, koronun sözlerini hiç anlayamamış. En çok da başroldeki kahraman etkilemiş onu: 'Güzel bir adam! Sesi de çok güzel. Ama niye ille de hep şarkıyla söylüyor, hem de o kadar ince seslerle, anlamadım. Kendisi de çok zorlanıyordu. Halbuki konuşarak oynasa hem ona daha kolay olurdu, daha güzel oynardı, hem de ben daha iyi anlardım. Bu basit ifade benim için son derece değerli, çünkü tiyatroyu da, müziği de aynı oranda seven bir insandan geliyor. Ama onun yargısı hiçbir yanlış anlamaya meydan vermeksizin gösteriyor ki, 'Lohengrin' uygulamasında müzik, şarkı ve oyun, birbirini desteklemek bir yana, birbirini ni bozacak şekilde konmuş. Ve herhalde, müzik tiyatrosu yaşantısına kayıtsız şartsız hazır olan bu kızcağız, daha sonra Viyana'daki hayatında hem orkestra konserlerinin, hem de tiyatro oyunlarının en zevkli seyircisi olmuştur ama Devlet Operasına bir daha gitmemiştir."

"Halkın geniş kesimleri ancak tanıdığı, bizzat izleyip görüş sahibi olabildiği şeyler için tavır belirleyebilir. Sadece teorik ahkâm kesilen hususlarla ilgilenemez."

"Oyuncu, mevcut bir müziğin enstrümanı, bir parçası, bir figüranı gibi değil, onun bizzat yaratıcı oluşturunca gibi etkilemeli. Seyirci, orkestrayı, koroyu, solistleri, habire şefi gözleyen uydalar gibi görmemeli, fakat

oyuncuların tüm enstrümantal ve vokal (çalgılı ve sesli) müziği -notalarına tamamen sadık olarak elbet- dramatik olarak tekrar doğuşuna tanık olmalı. Bunun için tüm orkestra ve sahne elemanları oyuncu için varolmalı, sadece kendisi için bir dekor, kendi kendisi için bir orkestra ayrışması olmamalı. Ancak böylece oyunun, şarkının ve müziğin şu ya da bu homojenlikte içiçe bütünleşmesi ortaya gelebilir. Bu bileşenler özdeş bir tek bütün olurlar. Bunun için de, bu yaratıcı dönüşme, bu gerçekçi ifadeye ve tabii bir o kadar da olgunlaşmış şan tekniğine sahip oyuncular gerekli elbette, ki seyircide artık o yapay zorlamalı şan izlenimi kalmamasın."

"Bunların hiçbiri yeni değil. Bunlar hep, müzik tiyatrosunu yalnız tanımaya da değil, üstelik sözlü tiyatronun daha üst aşaması olarak sahip çıkmaya hazır bir toplumun bilince çıkmamış talepleridir. Bu talepler yerine geldiğinde sizi temin ederim ki, o zaman müzik tiyatrosu halkın kendi olayı olacaktır. Sahnede de bu çabalar yeni değil, oldumolası vardı bu çabalar ve Opera konusunun tartışıldığı her yerde de vardır. Ancak tek tek ve sonuç alamayacak kadar güçsüzdür. Bu nedenle müzik tiyatrosu, geniş bir kamuoyu ve ortak tavır yaratabilecek şekilde, alışılmış opera işletmesinin, özünde karşısına geçebilmelidir."

"Gene de hiç kuşku yok ki 'kulak-beğendi' ler ve 'göz yoncalıkları',

kostümlü konserler ve dramatik kukla gösterileri (şeklinde Opera işletmesi) daha sürüp gidecektir. Ama insan oyuncuların ve insanı oynayanların şarkıyı en inandırıcı ve etkileyici ifade aracı yapabildikleri ve bir müzik partitürünün dramaturjisini yaratıcı biçimde tekrar oluşturdıkları gerçek tiyatro olayları henüz deney aşamalarının ötesine geçmedive kendine özgü bir sanat türü gibi kurulup yerleşmek durumundadır. Dört yıl önce kurulan Komische Oper bunun için bir başlangıç olarak kuruldu, gerçekçi müzik tiyatrosu uğruna bugüne kadar sürdürülmüş çabaların ve sonuçlarının ona özgü bir sahne kurumlaşmasında yerleş tirilmesi, sonuna kadar tutarlı biçimde sürdürülmesi ve geniş talebi yaratması için bir uğraş olarak, bugüne kadarki başarılarına, gelecek çalışmaları için bir kredi olarak bakmalı ve bu başarılar bize ancak, tutarlı ve bütünlenmiş bir müz. 'tiyatrosunun, başarılı olduğu zaman gerçekten halkın olayı olacağını umma hakkını vermelidir. Komische Oper, başka yerlerde de müzik tiyatrosuna karar vermeye hazır tüm yetişmiş güçlerin, inisiyatif kullanmaları ve biraraya gelmeleri için cesaret vermelidir. Çünkü müsait olmayan bir coğrafya zemininde 'tekil' etkiler ve çabalar geçmişte de gördük- sonuç vermiyor."

Bu görevi üstlenen kimsenin kaybedecek tek saatinin bulunmadığını anlıyorsunuz. (aslında) 'her teori kuru ve katıdır!' Birlikte istediğimizi bizzat yapmaya uğraşalım daha iyi!"

ITT'nün dergisi "Theater dans la Monde" için Manfred Haedler'in yaptığı röportajda şu soruya verdiği cevap da yukarıda söylediklerini bütünüyor:

M.H.-Yorumlayıcı bir kollektifin gerektirdiği bu ideal koşullara hiç değilse yaklaşık olarak uyabilmesi için opera tiyatrosu hangi çalışma olanaklarına sahip olmalı?

"W.F.- Detaylı gereklere girmeden önce şunu söylemek isterim: Sadece koşulları belirleyen toplum yönünden değil, onları veri olarak alıp uygulama yapanlar yönünden de ilk sahip olunması gereken şey temel yaklaşımdır. Yani neden oynadığını, kim için oynadığını ve seyircisine sunması gereken ve sunabileceği en az düzeyin ne olduğunu bilmek. Bizde, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde, genel olarak tümüyle tiyatroya, doğru kullanılması halinde yukarıda sözünü ettiğim çalışma hedeflerine vardırarak tüm koşullar sağlanmaktadır."

"ÇABAMIZ İNSANLIK İÇİN"

Felsenstein'in 1959'da bir makelesinin başlığı: "Çabamız insanlık için".

Öte yandan, kendi ülkesinde bu konuda sağlanan toplumsal ortamı da "hem halkımız için hem de sanat için

en iyiyi istemek" şeklinde niteliyor. Bunlar birşeyi daha düşündürüyor insana: Sanatçının dünya çapında uluslararası haklı bir ün kazanması da ancak önce kendi halkıyla, yani ulusunun gerçek taşıyıcısı olan emekçi kitleyle başarı potasında yoğrulmasıyla kalıcılık kazanıyor. Dünya kültürünün gelişmesine gerçekten katkıda bulunmak da öncelikle buradan geçiyor.

Bu nedenle, kendi halkı ile ilişkiyi hiçe sayarak baştan ve kestirme yoldan uluslararası ün kazanmayı gözetmek ya boşuna çaba oluyor, ya da rastlantıyla böyle bir kişisel sonuç denk de gelse, bunun ne ulusal, ne de evrensel etkin bir kültür boyutu alması mümkün olmuyor. Olsa olsa geçici ve aldatıcı bir tatmin veriyor. Bir de bizde birşeyin ulusal olup olmadığı yargısını, kendi halkının dolayısıyla kendi ulusunun mücadelesi hayatından kopuk, sadece diyelim batının belli kesimlerinin vizesiyle ölçmek var ki, bu gerçekte ulusallık kavramının çağdaş içeriğiyle çelişik bile. Buna karşılık, sanatın ve sanatçının kendi halkını ilerleten başarısı dünyada yankısını ister istemez buluyor, hem de bir iki küçük iz bırakarak değil, evrensel kültür gelişiminde kendine yer açarak. Kısacası: "İnsanlık için" çaba, öncelikle "hem halkımız için hem de sanat için"den oluyor. Felsenstein'in 1964'deki şu konuşması ilginç:

"Alman demokratik Cumhuriyeti olmasaydı Berlin Komische Oper de bugün olduğu gibi olamazdı.. Yalnız sağladığı yüksek maddi yardım ve özel olanaklar la değil -bunlar olmasa bu çok yönlü kuruluş elbette ki gene yaşayamazdı-fakat bu kurumun amaçladığı ve başlangıçta yanlışsız yerine getirilmesi çok zor olan, geniş kamuoyunca da henüz tam bilinmeyen özel işlevini tanınması ve desteklemesiyle gerçekleşmiştir bu iş. Çünkü, çoğu kez yanlış da kullanılan 'gerçekçi müzik tiyatrosu' kavrayışı altında yürütülen bu deneyin, bu, opera sanatını insanlaştırma çabasının amacı, sadece tantanalı gösteri ve çok sesli uyuşturucu haline gelmiş bir sanat türüne, sahneleme ve dramaturji yöntemleriyle yeni bir hayat kazandırmaktan ibaret değil, fakat müzik aksiyonunu özlü, has, gerçek bir tiyatro yaşantısı haline getirmektir. İşte bu oluşuma ADC'de özen gösterilmiş, destek sağlanmıştır, öyle ki bu artık talep edilen, istenen birşey olmuştur ve giderek artan oranda uluslararası boyuta erişmiş, tanınmış ve uluslararası anlam ve önem kazanmıştır."

ÜNİVERSAL TİYATROYA DOĞRU

Olanaklar sorunu elbette önemli, ama o olanakların ne yönde kullanıldığı da daha az önemli değil. 1957 de Felsenstein: "Müzik tiyatrosu konu-

sundaki uğraşmalarımızı sadece opera ile sınırlı görmek istemiyorum. Fakat daha çok, sahne sanatlarının böylesine dallara ayrılmışlığından kurtararak tiyatronun üniversalliğine götüren büyük hareketin bir parçası olmasını düşünüyorum" diyerek oyunun, müziğin, dansın ve her türlü diğer olanakların tüm halkın gerçek tiyatro yaşantısında birleşmesini düşünüyor ve 1968 de "İnanıyorum ki tiyatronun üniversalliğine olan açlık bugün de aynen var ve daha da genişleyecek" diye ufukları iyice açmaya çalışıyor. Demek ki sorun yalnız olanak değil. Örneğin maddi olanak bizde de operamıza, Devlet Tiyatrolarımıza, Balemize pekâlâ ayrılmakta. Sanatçılarımız da tüm yetenekleri ve heyecanlarıyla herşeye hazırlar. Ama işte şöyle şeylerle uğraşılınca yeni ufuk açılacağına, açılmış olan da kapanır: (Sayın Faruk Güvenç'in Arayış dergisindeki yazısından) "Nazım Hikmet'in 'Bir Aşk Masalı', uzun süren bir serüvenden sonra Devlet Balesi tarafından tekrar sahneye kondu. Bilindiği gibi eser 1979 yılında hazırlanmış ama tam temsil edileceği sırada, afişlerde ve programda Nazım'ın adını görmek istemeyen Kültür Bakanı'nın etkisiyle küllenmeye bırakılmıştı.. Nazım Hikmet, 'Bir Aşk Masalı' adlı oyununda eski bir halk öyküsü olan 'Ferhat ile Şirin'e yeni bir yorum getirmiştir. Bu yorumda Ferhat ile Şirin ne ölür, ne birbirine kavuşur; Ferhat halkına hizmet etmeyi aşkına üstün tutmuştur, Şirin ile mutlu bir hayat sürecektir yerde, köyüne su getirmek üzere Demir Dağı'nı delmeye devam edecektir. Görüldüğü gibi Nazım Hikmet'in senaryosunun özelliği var, halk öyküsünden farklı bir mesajı var. Bu bakımdan metin yazarının adının programlara ve afişlere konması doğru olurdu. Her kimlerse, konuyu sorun haline getirenlerin ve bu yüzden 'Bir Aşk Masalı'nın gün ışığına çıkmasını iki yıl geciktirenlerin tutumunu anlamak ise kolay değildir. İki yılın sonunda, eski tartışmalar unutulunca 'Bir Aşk Masalı'nın temsillerine başlandı. Tabii Nazım Hikmet'in adından hiç söz etmeden."

Öte yandan Felsenstein şöyle diyor: "Denirse ki, bir politik oyunla opera yapılır mı? Derim ki, her oyun politiktir, politik olmayan oyun yoktur ki! Bir beş yıllık planı sahneden müzikle sunamam elbette, ama Strauss'un 'Capriccio'su da bir o kadar kullanılmalıdır -şarkı söyleyerek kompozisyonlar üstünde tartışma sunulamaz- Ama güncel bir durum, ağırlıklı bir politik tartışma için öyle bir aksiyon bulabilirim ki, yeterince sanatlılık taşıyorsa pekâlâ birbirini karşılar." Bu geniş bakış, tekrar en baştaki alıntıya dönersek, şu temel anlayıştan kaynaklanmakta: "Her verimli biçimiyle tiyat-

ro, kelimesi kelimesine, toplumun insanca ve insan için işlenmesinden başka birşey değildir." 1974'te bir "Şili ile Dayanışma Toplantısı"nda yaptığı şu konuşma da aynı temel anlayışla, barış istemeyi, insanlık için mücadeleyle birleştirmekte: "Savaş'tan değil barışın güvenliğinden korkan güçlerin olduğunu ve bunların dün olduğu gibi bugün de etkinlik içinde bulunduklarını biliyoruz. İnsanlık ve barış için mücadele edenlerin tek bir silahı var -Dayanışma.. Şili'nin büyük şairi Pablo Neruda'nın şu şiirini okumama izin verin: Yüreğim bu kavga ile birlik / Halkım kazancak zaferi, tüm halklar/ Birinin zaferi diğerinin de, kazanacaklar/Çamaşır gibi sıkılacak bu acılardan/Göz yaşları, akıp bitene kadar/ Çölün kuyularına, mezarlara/İnsanlığın kurban verdiği duraklara/Zafer uzak değil artık./Hıncı mı yardım eder sana/gününo berrak saati gelsin/Elle rin titremesin diye/Ve boş caddeleri halk doldursun/Genç ve sonsuz genişliğiyle/Bu sıcak yumuşak sevgim/ İşte o gün için, bilirsiniz/

Evet konu yalnız opera değil -ama onun da ne kadar önemli olduğunu gösteriyor Felsenstein- Konu şiiriyle, resmiyle, her dahiyla sanat ve sanatın amacı. Dünya Tiyatrolar Günü için Helene Weigel'in kaleme aldığı, UNESCO/ITI'nün dünyaya yayınladığı 1967 bildirisini unutmak mümkün değil: "Tiyatro daha çok insana barış dolu bir 'bugün' ile insanın insan için yardım, dayanışma kaynağı olacağı dostluk dolu bir 'gelecek' hazırlamaktadır. Bu büyük seçme çağında, sanatta seçimini yapmalıdır. Sanat ya körü körüne bir inanışla bir azınlığa bağlanırsın ve onun aracı olur ya da çoğunluğun tarafına geçerek kaderini ona bağlar. Ya insanları düşlere sürükler ve onları uyutur, bilgisizliğini artırır; ya da gerçeklere yöneltilip bilgiyi çoğaltır. Ya yıkıcı ağır basan güçlere, ya da yapıcı ve ilerici güçlere seslenir."

(1) "Bilim ve Sanat"ın geçen sayısındaki ilgili yazıda bu rakam yanlış baskıyla bir sanatçının maliyeti gibi verilmiştir. Bu vesileyle düzeltiriz. B.S.

(2) Ayten Gökçer. Barış Gazetesinde Yaşar Aysev'le söyleşiden. 24 May. 74.

(3) "Musiktheater" deyimini Müzik Tiyatrosu şeklinde çevirdim. Çünkü müzikal'den ve müzikli tiyatrodan farklı bir kavram. Müziğin anlatım aracı olduğu-eğer gerçek en iyi, en etkili o yolla anlatılabilecekse- bir tiyatro. Boston Üniversitesi'ndeki bir konferansında şöyle demiş Felsenstein: "Müzikle tiyatronun birliği, şarkıyla oyunun birliği, kısacası: Operanın insanlaştırılması.."

BARIŞ ÜSTÜNE

Mehmet KÖK

Eylül barışla ilgili çok anılar taşıyan bir ay. Başta 1 Eylül.

Aslında bu sayfada ülkemizde barışın güncel anlamını ortaya koyabilen, doğru yorumunu yapabilen ve son sıralarda kitapçıların raflarına yerleştirilmiş yerli bir kitap bulup tanıtmak yerinde olurdu. Gözümüze çarpmadı. Atladıysak ivedi değil. Barış her zaman güncel. Daha sonraki sayılarımızda böyle bir kitap tanıtılabilir. Ama yine de dikkat çekici değil mi barışla ilgili kitap yokluğu?

Bu yazıda barıştan sözedeceğiz.

Doğanın insana tanıdığı olanak sonsuz. Doğal yaşam olanaklarının azaldığından yakınanlar gerçeği yansıtmıyorlar. Herşey herkese yeter. Paylaşımından hoşnut olmayanlar, ellerinde biriken olanakların azalmasına razı olmayanlar.

Temel gereksinimlerin karşılanması savaşımından ileri gidemeyecek mi sanıyorlar insanı? Beslenme, konut, sağlık, iş, ev kurmak.

Bir yandan uzaya uzanan ellerimiz,

yıldızlara dikilen gözlerimiz, yanı sıra türkülerimiz.

Kim bu aç çocuk? Kim bu işsiz adam? Kim bu sokakta yatan? Kim bu yalnız adam? Hastalar kimler? Kimler okumasız yazmasızlar?

Nasıl bir dünya, nasıl bir evren istiyoruz? Nelerle uğraşmalı insan?

Bahçeyle uğraşmalı, çiçek yetiştirmeli, tarlayı ekmeli. Ama ürünü ortak derlemeli. İşsiz kimse kalmamalı ama herkes birine değil birbirine çalışmalı. Herkesin bir damı olmalı. İstediginde damında rahat satranç oynamalı. Hastalıklar kalkmalı. Herkes okumalı, yazmalı, türkü söylemeli. Üretim orkestra disiplini ile yürümeli. Orkestra uyumuyla tırmanmalı yıldızlara, yayılmalı evrene insan.

Çalışma sürelerine bir bakalım. 18 Temmuz 1981 günlü Arayış dergisi, "Fransa'da İşçiler Haftada 39 Saat Çalışacaklar" demiş, dünya haberlerinde. İşçi, işveren kesimleri anlaşmış da 41 saatten 39 saate düşmüş süre, yeni iktidarla birlikte. Savaş olsa çalışma süresi otuzdokuz saatte kalır mı?

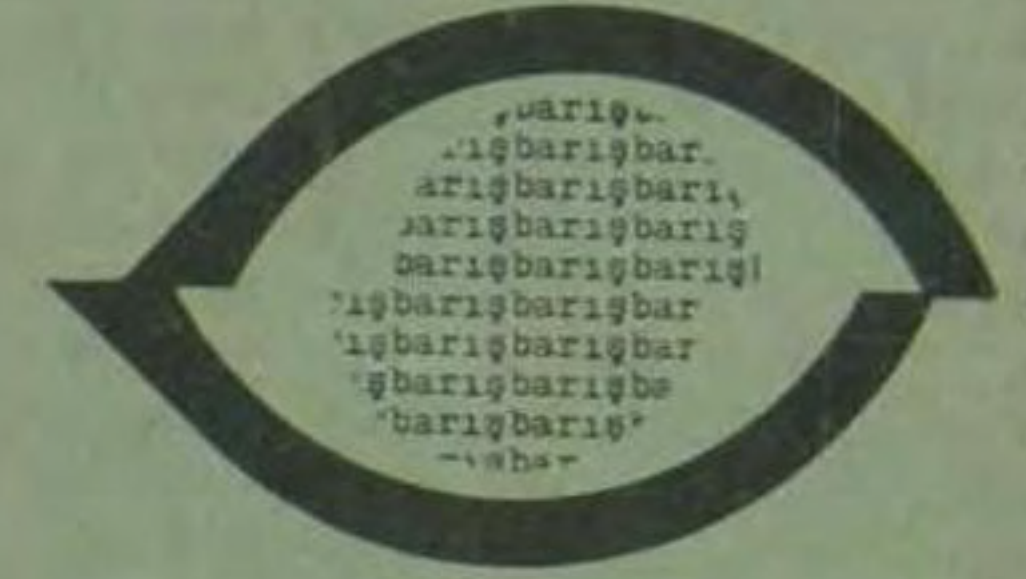
Kültür barışla gelişmez mi? Dinlenme zamanlarımız barıştan mı daha çok savaşta mı?

Tatil süremize bakalım. Ülkemizde ortalama beş yıllık kamu sektörü işçisi en fazla otuz gün tatil yapabilir. Yani evinde oturabilir. Evet, deniz kıyısına da gidebilir. Ama kışlık yakacağını alabilmişse ve deniz kültürü varsa. Savaş olsa daha mı iyi olacak?

Ülkemiz 'Barış' ilkesini izledi-

ği sürece hiç olmazsa 'Alamanya' lardan' getirilen radyoların müzik yayınlarından ve TV'mizin eğlence programlarından yararlanarak müzik kültürümüzü 'diri' tutabiliyoruz. Pikap, teyp kullanabilenlerimiz konser ve tiyatroyu bilenlerimiz de hiç olmazsa bu olanaklardan yararlanabiliyor. Savaş olsa daha mı iyi olacak?

Barış her türlü yoksunluğa karşı durmak. Yeni yoksunluklar doğuracak savaşları önlemek barış çılığı.

Biliyoruz hangi güçler yanaşmıyorlar barışa. Biliyoruz savaş kârlı, silah, mermi, uçak yapımcılarına. Biliyoruz saldırgan kâr getiriyor istilâ. Ve biliyoruz mala değil cana kıyıyor yeni bomba.

Barış, öyleyse, ayrılamıyor, haksızlığa karşı savaşımından. Barış sorunu paylaşımı somunun.

Bugün gerçekleşen dünya ortamı dünkünden iyi ve ileri. Bizden önceliklerin çabalarının ve özlemlerinin ürünü. Yarının atası biziz. Sorumluluk bizde, yarının atalarında.

Barışçılık edilgen bir eylem değil. Barış kuruculuğu etkin savaşım istiyor. Etkin koruyuculuk istiyor barış. Uğruna can verilecek bir hedef barış. Savaşın silip süpürmesini istemiyorsak elimizdekileri.

Barış isteyenler savaş isteyenlerin oyun ve çıkarlarına alet olmaz. Bunun ülkemiz tarihinde en iyi örneği Mustafa Kemal Atatürk -Misak-ı Milli politikasıyla- sonra da en doğru karar 2. Paylaşım Savaşına ülkemizin girmemesi.

Tüm yurt ve dünya barışseverlerini ve etkin barış savaşımçılarını anarken şunu da belirtelim ki, barışın her konuda olduğu gibi, etkin savunucusu halktır. Halkın sahip çıktığı barış yıkılmaz. Öyle değil mi?

BUNALAN BİR EDEBİYAT

Veysel ÖNGÖREN

Atila İlhan, dört kavram çerçevesi ile çalışır. İlk ikisi, Marksist öğreti ve Sovyet Devriminin pratiği. Yazılarında buralara yaslanmaya ve şiirlerinde imaj ararken buralarda dolaşmaya bayılır. Bu ikisini istediği an birbirinin yerine koymaktan ve istediği an kendi başlarına ve hatta birbirine karşı almaktan çekinmez. Yerine göre çok sıkı siyasal bir yaşam sürmüştür. Ama isterse "Meraklısı için" çok sağlam siyasal taahhütlerde de bulunabilir. Yerine göre de tutulmaz bir sanat kuramcısıdır. Öbür iki kavram çerçevesi ise tanzimattan geri gitmese de Osmanlı Kültürü ve Kurtuluş Savaşı ile savaşın, giderek Cumhuriyetin toplumsal sonuçlarıdır. Bu ikisi arasında kurduğu ilişki biçimi ise hiçbir zaman anlaşılamamıştır. Hele dört kavram çerçevesi arasındaki ilişkiyi arayacak olursak, tam bir kaosa dayanır kalırız.

Herşeye karşın bu çerçevelerini o, nasıl bir gerçekliği kavrayıp ifade etmek için kullanmaktadır? Bir savaşım olarak nitelediği yazılarına bakılırsa o, insanı giderek bireyi, (bireyi, giderek insanı da denebilir, kaostayız) cinselliğe indirgemekte ve kavram çerçevelerini buna uygulamaktadır. Ama nedense buna bir kılıfı hep aramıştır.

Şiiri için şunu haber verebilirim: Şiir kurmayı bilmenin dışında, O'nun yanında ilgi çeken tek şey "ses"tir. Şiirinde bileşimin bir özgünlüğü yoktur. Yani, Atilla İlhan'ın kendine özgü bir sentaksı yoktur.

İsrarla üzerinde durduğu savaşımı, sesin vittiği içeriksel kaosu ve şiirin omuriliğini özgünlüğünü giderme istegidir. Kendinden söz etmekten duramaz. Çünkü bilir ki, kendinden söz etmediği zaman şöyle böyle bir şairdir. Bu sözetmeyi ya da

kılıf aramayı her zaman düşünsel ve sanatsal kuramlar adı altında yapması ilginçtir. Ama buna da bakılabilir.

Şimdilerde "özel diyalektik" diye bir kavrama ve yıllardır, Plehanov'un imge kuramına (bunu yalnız kendisi biliyor) sınıksız sarılmaktadır.

Hemen söylemeli ki, bildiğim kadıyla Engels, özel diyalektik biçiminde yazılabilecek bir kavrama, gerçeklikteki diyalektiğin zihindeki işlevini imlemek için yaklaşmıştır. Atilla İlhan'ın inandığı gibi öznelde ya da bireyden kaynaklanan bir diyalektiğin sözü edilemeyecek. Bir idealist olan Hegel bile, varsayılmış bir nesnel gerçeklik üzerinden diyalektiği ele geçirebilmektedir.

Plehanov'a gelince, İlhan'ın alıntılarında anlaşıldığı kadarı ile, Plehanov'un yazdıkları, herhangi bir öğretinin perspektifini değil, mesleksi planda, imge hakkında bilinenleri içermektedir. Doğrusu, Plehanov'un 19. yüzyıl Fransız şiirinin imgeye aldığı tavrı Marksist öğretiye ekleme çabası içinde olmasından korkulur. Yabancı adlara ve kültürlerle olan majik (büyülü B.S.) tutku, birçoğunu yanıltabiliyor. En iyisi Ülkü Tamer'in, İlhan'ın verdiği sayfaları çevirtip, yayınlamasıdır.

Mesele İlhan'la kalmamakta, gönderme ve kılıfın, belli bir edebiyatın silahı olduğu görülmektedir. Selim İleri'ye bakalım. "Yaşamda" sanat gerçeklikle her zaman örtüşmüyor diyor. O, "Yaşamın ana sorunlarından biri de, sanat yapıtıyla maddi gerçekliğin hiçbir zaman bütünüyle örtüşmemesidir" gibi dolambaçlı bir ifade kullanmaktadır. Zaten böyle bir örtüşmeyi, anlaşılır bir biçimde de olsa ileri süren yok. Çünkü haber verdiği olguyla nasıl

olacak da örtüşecek? Aynı ulamlar. Onları ilişki içine sokacak bir ölçü gerekir. Örtüşme ne anlamdadır ve örtüşmeyi sağlayan şeyin niteliği nedir? Selim İleri bunları yanıtlamadan (ki bu tarz konuşma kimi yazarlarda bir yöntemdir) gene de bu sözden kalkarak, sanatçı, bu nedenle gerçekliğin olmazlıklarını göstermekle yükümlüdür, diyor. İleri'nin nedenleri olmasa da bu gösterme yükümlülüğü doğrudur. Ama bu kadar mı? Sanatçı bu olmazlıkları hangi olurun önünde açığa çıkararak gösterecek? Selim İleri böyle bir şeyi düşünmemektedir. Selim İleri bireyci değilim diyor. Keşke olabilseydi. Selim İleri, aslında, benim isteklenişlerime yanıt vermeyen gerçeklik, bir tasarımdan başka bir şey değildir gibi bir savın ardındadır. Ama bunun için de olsa, olumlu kimi isteklenişlerin yapıtlarında görülmesi gerekirdi. O, yazılarında bunların sözünü ediyor, ama yapıtlarından sürüp çıkıyor. Bu kılıf gereksinimi bu sürüşten doğuyor. Ama olumlu-nun yapıtlardaki yokluğu, engücü, olumsuz olanın yokluğuna da çıkar. Bir tasarıma dönüşür. Birey de tasarım olmuştur artık. Ortadan kalkmıştır.

Bu işi kavramak için bir ipucu, açık sözlü olan Adalet Ağaoğlu'ndadır. Ağaoğlu, çevresi ile anlaşarak da olsa, çatışarak da olsa uyum içine giremeyen kişinin romanını yazıyor. Bu kişi, Fikrimin İnce Cülü'nde gözlemci, Ölmeye Yatmak'ta çevre eğitim koşullarını siyaya çekme, Yazsonu'nda kendini siyaya çekme ve olmamış bir düğünde nihilist eğilim içinde de olsa hep böyledir. Ama bu açık sözlü yazar bile bir kılıfa gereksinim: "Ben" diyor "sürüleştirilmesine karşı direnen bireyin savaşımını veriyorum". Bu üç yazar da konuşurken kimi şeylere im koymaktadırlar ama yapıtları onları dinlemiyor. Atilla İlhan'ın bireyi, kendinden başkasını tanımaz. Selim İleri'ninki hep ağlıyor, ne mız mız çocuk. Ağaoğlu'nunki hiç doymaz. Yapıtlarında evetin yeri olmadığı için eğilim nihilisttir. Birey de silinmektedir.

Bu tarz edebiyat bireyin edebiyatı değil, somut bir insan tekinin, kendinden başka herşeyi yadsıyan yazarın kendini anlattığı edebiyattır. Bu durumda tipleşme nasıl olabilecek? Bu yüzden bu yazar-özne gerçeklikte karşılık bulamamaktadır. Çit git alanı küçülmekte, yokluğu ortaya çıkmaktadır. Oysa Çalık Hafız, Çello, "Genelevde Yas" da Arap birer tipleşmedir. Ama yazar-özne bunu görmüyor. Bu o kadar kuvvetle vardır ki, yayınlanmış, hayata geçmiş bir yapıt yazarının, o

yapıt üzerinde en yetkili değerlendirci olduğunu düşünmek gibi bir aymazlığa kadar gider. Oysa yaşama geçen yapıt, kendi payına oyar ve önce yazarını oyar. Bu aymazlığın nedeni ise ne estetiğin ne de düşünce- nin, insan teki dışındaki gerçekli- ğini seçikleştirememiş olmaktır.

Ama bunun nesnel bir nedeni olmalı. Batımızdaki kimi aydın, çökmüş bir sınıftan ne kültüründen ne de bunun nimetlerinden vazgeçebili- yor. Bu vazgeçiş aklı alamıyor O, çökmüş bir hayat tarzına ağlamakta- dır. Ama bizim bu sözünü ettiğimiz edebiyatımız başka bir çökmüşlüğe ağlamaktadır. O, vesayetçi hayat tarzının çöküşüne ağlıyor. Onunki Batıdaki bitirdiği yerde başlıyor. Kendi nedenleri bir yana, Ağaoğlu, edebiyatımızın özgünlüğüne dikkati çekmekte haklıdır. Ama fazla ilerle- mek istemiyor. Vesayetçi edebiyat, sınıfsal bir hayatın gerektirdiği sınıflı birey kavramına dönüşme zorunlulu- ğu önünde sancılanmaktadır. Vesa- yet bırakılır nimet mi? Doğrusu bunu ne burjuvazi ne de proleterya vere- bilir. Ağaoğlu buna "Sürüleştirilme- ye karşı bireyin tepkisi" gibi çok olumlu bir deyişi, tevil olarak sun- maktadır. Ama gözden kaçırmakta- dır ki bu, ancak, insan faaliyetinin tarihsel sıçramaları ile gerçekleş- cektir. Yazsonu'ndaki Nevin, orada gösterilmek istendiği gibi kendi duyguları ve kendi istemiyle sürüden bireye geçemez. Bireye doğru ilerle- yen Hatice'dir. Hangisindeyiz?

Ağaoğlu demektedir ki birey ve benzeri birşey söylenince irkilenler var. Doğrusu şu: Bu bungen edebi- yat, birey ve benzeri der demez, bireyi ortadan kaldırdığı için, irkilen- ler (!), yüzlerini buruşturmaktadır.

Olayın boyutları ilk elde görül- düğünden daha geniş ve derindir. Mehmet Fuat'ın, Yaşar Kemal için söyledikleri ilginçtir. Gerçekten de o, kendi gerçeğini kültürlü (!) vesa- yetçilere yedirdi. Eleştirmenler Ya- şar'a demişler ki "sen kültürsüzsün, yazdığını değerlendiremezsin." Bu- nun adı eleştirmendir. Aslı majikçi- dir. (Büyükselcidir. B.S.) Oysa yaz- mak, tümceyi, mısrayı oraya yerleş- tirmektir. Majikci kime masal oku- yor. Değerlendirmesini biliyorsan oturup kendin yazsana.

Özümlenmenin bu biçimi 950 kuşağı ile koşut başladı ve doğrusu iyi işledi. Çünkü sınıflaşma süreci- nin etkinliğini duyurduğu yıllara denk düşüyor ve onlar ayakları altından kayan tarihsel desteğin yerini böyle kapatıyorlar. Ve ölçü gene Batıdır. Bu savın sahipleri içten değildirler ve öyle sanıldığı gibi Batı' yı da bilmezler. Batı'yı bir majik

etkinlik ögesi olarak kullanmaktadırlar. Dört yabancı dil sahibi Nusret Hızır, Türkçe ifade edilemeyen bir şey karşısında tedirgin, rahatsız bir adamdı. Türkçe ifade edilmiş her hangi bir şey yüzünü ısıtırdı. Burada bir yanıt vardır. Bu işin içeri bakan yanı. Dışarı bakan yanı da herhalde Orhan Veli'nin şu tümcesidir: "İnsan bir yabancı dil öğrenince, başka biçimde elde edilemeyecek kadar ufkunun genişlediğini görüyor (alın- tı serbest) IDil olgusu bu iki nokta arasında. Öyleyse yakından bakalım.

Bugünkü yaşıyan uygarlığın çok dilli olması onun bir özelliği değil, yüksek uygarlıklarda görülebilen bir özellik. İslam Dünyası Uygarlığı da böyleydi. 4000 yıl önceki Hitit düzeni de öyle. Araştırmacılar Hat- tuşa'da sekiz dil kullanıldığını ve en az bunun dördünün yaygın olduğun- u söylüyorlar (1). Şinasi Tekin, Uygur kazılarında türlü yazı ve dil metinleri çıkıyor diyorsa (2) aynı olgudur. Tek dilli uygarlıklar (Mısır, Yunan) görülmüştür ama çift dilli edebiyat görülmemiştir. Edebiyat ülkesel bir olgudur. Bir uygarlık ve onun öğeleri özdeş değildirler. Bu tarz! yapı anlayışları tarihe gömül- dü. Mezopotamya, Mısır, Yunan, İslam ve Batı uygarlıklarının her birinin ayrı ayrı sahip oldukları orga- nik bünye geleneği bugün egemen birimdir ve belki de bu, uygarlıkların arasındaki sürekliliği sağlamıştır. Ama bizim şimdiki meselemizi çözme ye yetmez. Organik bünye içinde de görülebilen, dillere dayalı ülkesel edebiyat tekliklerine karşın gene de bizi ilgilendiren bir başka durum vardır.

Hitit düzeni ve Osmanlı düzeni etnik, feodal birimler çokluğu üzeri- ne çıkılmış üst düzeyde büyük kon- federasyonlardır. Bu konfederasyon- lar birer uygarlık yaratmamışlardır. Ama Osmanlılığın bir dili vardı. Ve ilginçtir Kürtçenin de bir Osmanlıca- sı vardır. Ama Kürtçe destanlar bu dili kullanmıyor. Nasıl ki Anadoluşiri de kullanmamıştır. Kontederasyo- nun dili, birliğin egemen çevrelerine ülkeye yayılarak işliyor. Ve egemen- likle sınırlanarak, ülkesel bir kimliğe dönüşemiyor. O her haliyle, bu onu yadsımak anlamında değil, bir vesa- yetin dilidir. Bu dilin güvencesi erk- tir, erkin majiğine bürünür ve ilerle- miş biçimde de Tanrı majiğine sığ- nır. Görülüyor ki bugün Cumhuriye- tin vesayetçi aydını, bu majiğin kan tazelenmesini Batı dillerinde ve Batı olgusunda arar gibidir.

Gerekeni düşünebilmek, bunca denemeden sonra artık bizim için zor değil. Başka türlü edinilemeyen geniş ufku edinmek ve önümüzdeki içeriği Türkçe ifade edilebilir olanak-

lara bizi ulaştıracak çerçeveleri sağlamak. Ama amaç ülkesel olanı kavramak ve ülke dilinin edebiyatını yapmaktır. Üstelik bu majik babala- rına şunu da haber vermeli ki Türkçe'de adam olana yetecek kadar çevrilmiş kitap ve Türkiye'de başvu- rulacak kişi vardır. Çünkü herkes onlar gibi düşünmemiştir.

Yaşar Kemal olgusunda özüml- eme vardır. Bu özümlleme öyle bir iki yazarı da çoktan aşmıştır. Edebi- yat efsaneden eşkiyadan, cinsellik- ten, kadın sorunundan geçilmiyor.

Özümlleme yöntemi ikidir. Bi- rincisi yapay sorunlar yaratmak: Roman var mı, yok mu, eşcinsellik, bireycilik mi toplumculuk mu, sürü- leşmeye karşı birey, kadın sorunu vb. İkincisi sahip çıkma ve çarpıtma.

Mehmet Fuat'a haber vereyim. Yaşar Miraç ya yaptığı şeyi düzelte- cek, yanı şiirde, şiirsel ritm yerine, müziksel ritm 'oymayı bırakacak ve o zaman gerçekten ilginç bir yere çıkacak, ya da gülmeyip gidecektir. Sorun öyle yüzeysel değil. "Yeni halk şiiri" (3) diye bir şey yok, yeni bir şiir var. Mehmet Fuat, "Halk" kavramı a- lımında, yeni şiiri, entellekt dışına sürüp majiği, vesayeti, Batı kozunu kurtarma deneyine girmiştir. Meh- met Fuat'a şunu da haber vereyim, şiirin iki kökeni vardır: Mani ve destan. Şimdi destandayız. Bu mes- neviden, Mehmet Akif'ten, Nazım Hikmet'ten ve Bertholt Brecht'ten kaynaklanan çağdaş şiirdir. Şimdi köy kent, halk aydın vb. açmazların dışında olarak edinilmiş çerçevelerin ışığında ülkesel bir şiire ayak basıl- mıştır. Bunun belli bir biçimi için geçerli yol Ahmet Arif, Arif Damar, Hasan Hüseyin, A. Kadir, Toprak, Kurdakul vb.'ce gerçekleştirilmiştir. Konfederasyonun boyunduruğunu kıran Anadolu, tanıştığı ve içinde haliyle yer aldığı organik bir uygarlık bütünselliğinin içinde kendi şiirini kendi dili ile yazıyor. Eğer bu mesele Yunus, Pir Sultan, Karacaoğlu ve benzerine kadar gidiyorsa, bunun nedeni ülke insanının yaşama ve dili üstünde edindiği deneylerin kaçınıl- maz gerekliliğindendir.

Bütün bu yazarlara şu haber verilebilir ki, düştükleri bunalımlar- dan çıkmanın çaresi sınıfsal yerlerini seçmek ve ona sadık kalmak, açık sözlü olmaktır.

Atilla İlhan: Milliyet Sanat 1 Tem- muz 1981, Selim İleri: Hürriyet Gazetesi Eki, 8. Gün, 5 Temmuz 1981, Adalet Ağaoğlu: Cumhuriyet Gazetesi 16-17-18 Haziran 1981, (1) Tanrıların Vatanı Anadolu. C. W. Ceram Remzi Kitabevi, (2) Milliyet Sanat 15 Temmuz 1981, (3) Mehmet Fuat: Yazko Edebiyat Haziran 1981

BATI AVRUPA'YA İŞÇİ GÖÇÜ VE KÜLTÜREL ETKİLEME

Ali GİTMEZ

1950'ler, Türkiye kırsal değişiminde çok önemli yıllar: Temelde toprağa bağlı Anadolu insanı, ülke geçmişinde görülmüş en büyük çapta bir hareketlenme ile kırdan kente göçetmekteydi. Köylü toprağı bırakıyor, geleceğini kentte arıyordu. Kapalı bir tarım toplumu görünümündeki Türkiye, yeni arayışlarla kentlere akan yüzbinlere tanık olmakta idi. Henüz on yılını tamamlamamış bu içgöç yerini, 1960'lara girerken yeni bir tür hareketlenmeye bırakmakta idi: Bu kezde sınırların ötesine, gelişmiş Batı Avrupa ya yol açılmıştı. Ülke için benzersiz geçmişte düşünülmecek bir boyutta yepyeni bir olaydı bu. 1950 başında kapalı, geleneksel bir toplum görünümündeki ülke, 1960 ortalarında yüzbinlerce işçi göndermişti Avrupa işgücü pazarına. Dış göçün durdurulduğu 1970'e gelindiğinde, Batı Avrupa'da çalışmakta olan 800 bini aşkın Türk işçisinden başka, bir milyon işçi de dışarı gidebilmek için sıra beklemekteydi. Bundan başka, dış göçün durdurulma kararı, geleceğini Avrupa'da hazırlamak üzere düşler kurmuş yüzbinlerce Türk genci için büyük bir düş kırıklığı idi.

Böylece, sorunlarına çözüm bulamamış bir toplumun iç zorlamaları, bir ölçüde, yurt dışına işgücü akımında simgelendi. Sınırlar ötesine taşan yüzbinler, ülke içinde hız kazanmış toplumsal değişimin bir sonucu olduğu kadar, bir ögesi durumuna da geçti. Geleneksel Türk toplumu

ise, bu denli kısa bir döneme sığdırılmış büyük çaptaki iç ve dış hareketlenmenin sancılarını kısa zamanda duyar oldu. Arayışlar içinde bir ülke, arayışlar içinde geniş yığınlar, son 30 yıllık toplum yaşamına damgasını vurur oldu.

1973 ekonomik bunalımını izleyen yıllarda işçi alımı tümünden durdurulmakla kalmadı, çok sayıda işçi geri de gönderildi. Ancak gene de yurt dışında bulunan Türk nüfusunun eksilmediği, arttığı görüldü. Her yıl ortalama yüzde 10 gibi bir artışla çoğalan yurt dışındaki Türk nüfusu, 1980 başında 2 milyon yöresinde bir toplama varmıştır.

BEKLENENLER GERÇEKLEŞMELER

Ekonomik sorunlarını çözememiş bir ülke için dış göç, kurtarıcı bir açık kapı olarak görülmüştü. Başlangıçta, umutlar uyandırıldı, bekleyişler geliştirildi toplumda. Yüzbinler için bir ekmek kapısı olduğu kadar, ülkenin bitmez görünen güçlüklerinede bir çözümdü dış göç. Devlet düzeyinde dış göç kararı da bu umut ve bekleyiş içinde verildi. Ülkede uyandırılan bu umut ve bekleyişler, genel olarak üç alanda yoğunlaşmakta idi:

1- Dış göç ülkede giderek artmakta olan "İşsizlik" baskısını azaltacak, hızla artan işsizler kitlesini bir bölümüne iş olanağı sağlayacaktı. Açıklanmayan yanıyla da, işsizlerin bir bölümünün yurt dışına gönderilmesi, olası toplumsal patlamaların önlenmesini sağlayacaktı.

2- Yurt dışındaki yüzbinlerin biriktirimlerinin ülkeye

gönderilmesi ya da getirilmesi, hem ülkenin dış para gereksinimini dolayısıyla da,

dış ödemelerdeki denge-sizliği giderecek, hemde ülkeye akan bu paralar ülke ekonomisini, yatırımları canlandırarak, yeni istihdam olanakları yaratacaktır.

3- Gelişmiş batı sanayii toplumunda çalışan ve yaşayan işçi, A) Gelişmiş batı sanayisinin ileri teknolojisi içinde yeni ve üstün nitelikleri ile gerekli iş disiplini kazanacak; B) Batı toplumunun gelişmiş toplumsal kültürel düzenlerini özümleyerek öğrenecek, Dönüşte bu değerleri ülkesine taşıyarak, ülkenin kalkınmasında "kalkınma öncüsü" ya da "modernleşme ajanı" olarak görev alacaktı.

Bu bekleyişler, zamanın planına şöyle yansımaktaydı:

".... Yurt dışında gelişmiş bir toplumun farklı çalışma disiplini ve yaşama düzenine alışmış olan, yeni meslekler edinen veya mesleklerinde ilerlemiş olan işçilerin Türkiye'ye dönüşlerinde kalkınmaya etkili bir şekilde katılmalarını sağlamak ve çevrelerinde doğabilecek sosyal problemleri önlemek, memleketimizin iktisadi ve sosyal gelişmesine önemli katkıda bulunabilecek bu kitleden tam yararlanmak için önemlidir." (1)

Başlangıçta inandırıcı görünen bu bekleyişlerinde itisiyle başlatılan 20 yıllık dış göç deneyiminden sonra, bu bekleyişlerin değerlendirilmesi gerekir. Toplumun sunulan bu bekleyişler ne ölçüde gerçekleşmiş, ülke dış göç deneyiminden (hiç değilse bu bekleyişler çerçevesinde) ne ölçüde yararlanmıştır?

Yukarıda özetlenen bekleyişlerin tümünün burada değerlendirilmesi olanaksız. Genelde ülkeye zarar derecesi çok kuşkulu ve tartışmalı olsa da, yurt dışına giden yüzbinlerin ülkedeki işsizlik baskısını (Belki de toplumsal patlamaları) azalttığı, enazından buna bir katkısı olduğu yadsınmaz. Ülkeye katkısının ne ölçüde yararlı olduğu ve halk yararına nasıl değerlendirildiği çok tartışılır olmakla birlikte, işçi dövizlerinin TC Merkez Bankası'nın olanaklarını genişlettiği de (çünkü dış göç başlangıcından 1980 sonuna kadar yalnız resmi kanallarla ülkeye 12.5 milyon dolar girmiştir) çok açık bir

gerçek. Yüzbinleri bulan yurtdışından dönmüş işçinin ülkedeki işgücünün nitelikleşmesine ve modernleşmesine ne ölçüde katkıda bulundukları ise, henüz aydınlatılmış değil. Daha doğrusu, bu yönde oluşturulmuş olan bekleme ve umutlar unutulmuşa benziyor.

Başlangıçta dış göçün insan gücüne katkısı ile bunun ülke kalkınmasına sağlayacağı yarar, tartışmaların merkezini oluşturmakta idi. Gelişmiş Avrupa'da bilgi ve görgüleri önemli ölçüde artan Anadolu köylülerinin geriye dönüşleri ile toplum, gerçek kalkınma önderlerine kavuşacak (2). **"... Batı kültürü, bu yüzbinlerce işçinin bir trafik halinde gidiş-gelişi ile memleketin içtimai strüktürünün hücrelerine kadar nüfuz edecek. (...) garp kültürü, kütle teması ile bu insanların şahıslarında köylere, kasabalara kadar nüfuz edecek"**ti (3) Ayrıca, Batıya kötü tanıtılmış olan Türk insanının, gerçek ve olumlu yanlarıyla daha iyi tanıtılması, böylece de Batının ekonomik ve siyasal topluluğu içine karışması için **"dış göç kaçınılmaz bir fırsat"** olarak (4) görülmekte idi. Dış göçün **"yurdu-muza temin ettiği çeşitli ve pek m ü h i m faydaları olduğu her türlü münakaşanın dışında"** (5) olmasının ana nedenlerinden birisi de, ülkeye sağlayacağı bu yararlarıdır.

Burada, gelişmiş alıcı ekonomilerin, işgücü göçü verecek ülkeleri dış göçe özendirmek, onları inandırmak için geliştirdikleri bu yöndeki bekleme ve umutların ne sonuç verdiği üzerinde durulacak. Dış göçün başlamasından 20 yıl sonra ve dönüşlerinde büyük ölçüde gerçekleştiği bir sırada, bu başlangıç bekleme ve umutlarının değerlendirilmesi gerekli, zorunlu.

Açıktır ki,

Bu bekleme, göçmen işçinin, alıcı ülkenin teknolojik ve toplumsal kültür değerleri içinde yaşayarak kültürlenmiş olarak döneceğini öngörür. Göçmen işçi, gidilen toplumun kültürel yapısı içine girerek öncelikle gelişmiş sanayide işgücü niteliği, iş deneyimi ve batı gelişmesinin özünü oluşturan iş disiplini kazanacak; sonra da Batı toplumu içine girerek Batı değerler dizgesi ile yaşam biçimini öğrenecek, kültürel değerlerini özümleyecek, dönüşü, kazandıkları

ları ile öğrendiklerini kendi toplumuna taşıyacaktır.

Bu demektir ki, göçmen işçi, hem öğrenmeye gelişmeye istekli, hevesli olacak, hem bilinçli olarak alıcı batı toplumuna gerçek anlamda (teknolojik ve toplumsal yönleriyle) girerek toplumsal-teknolojik değerleri öğrenecek, hem de bu kazanımlarını dönüşte ülkesine taşıyan bir misyoner, bilinçli bir toplumsal önder durumunda olacaktır. Üstelik bu kültürel misyon, ülkedeki en küçük birim olan köylere kadar dağılarak, yaygınlaştırılacaktır. En küçük yerleşme birimlerine dek dağılmış deneyimli, görgülü, nitelikli ve varlıklı bu önderler, ülke kalkınmasında ateşleyici kıvılcıklar olacaklardır.

Toplumsal değişimde çok abartılmış görünen bireyin işlevine ilişkin temel yanlışlık bir yana, bu bekleme nasıl gerçekleşecekti, nasıl gerçekleşebilirdi? İçinde bulunulan ilişkiler düzeni, bu umutların gerçekleşmesine izin verebilir miydi?

DIŞGÖÇTE "GEÇİCİ" LİK VE GERİYE DÖNÜŞLÜLÜK

1960 başlarında başlayarak 1970'de doruğuna erişen yurtdışına işçi göçünün Türkiye özelindeki özgün yanı, bu hareketin "Geçici" amaçlı, "Geriye dönüşlü" olmasıdır. İç göçlerde görülen "geriye dönüşü olmayan göç"ün tersine, dış göçte geçici bir uzaklaşma, geriye dönüş amacı olan bir hareketlenme söz konusudur. Dış göç damgasını vuran, sınırlar ötesine taşıma özelliği olduğu kadar, bu geçicilik özelliğidir. Giden, sonunda ülkesine geri dönmek üzere ayrılmakta, geride bıraktığı düzenini buna göre kurmakta idi. Dış göçün toplumsal değişim içindeki yeri değerlendirilirken, bu geçicilik özelliği temel alınmak zorundadır. Dış göç katılan Türk insanının Batı toplumundan ne ölçüde etkileneceği, onun yurt dışına gidiş amacı ile yakın bağlantılı. Dış göç katılmadaki başlangıç amacı bir süre emeğini satarak, yeterli parayı biriktirdikten sonra dönmektir. Salt ekonomik bir değişim idi amaç, toplumsal katılma değil. Tıpkı, ülke içindeki "mevsimlik" göç gibi. Başka türlü bir kavram da yoktu kafalarında; kalıcı amaçla dış göç geleneği hiç olmamıştı

ülkede. Kuzey Amerika'ya yerleşmeye giden Avrupalı'dan çok farklı bir başlangıçtı Türk dış göçü. Uzun yıllarda farklı kaldı.

Türk dış göçünde gözlenen bu özgürlük, belli toplumsal sonuçları birlikte getirmekte idi. Yurd dışına giden işçi, geride kalan düzenini döneceği duruma göre düzenlediği gibi, içine gireceği toplumun bir parçası olma psikolojik hazırlığı içinde de değildi. İçine girilen toplumun bir parçası olmak, onun geleceğini, kültürünü benimsemek, o toplumla özdeşmek, göçmen işçinin beklentileri arasında değildi. Bu yüzden de dışgöç, değer dizgileriyle, değer yargıları ve gelenekleriyle Batı'da yaşamayı getirmekte idi. Dahası içine girilen kültür ve değerler dizgesi o denli yabancı, o denli öz kültürel tersti ki, böylesi bir "aykırı" kültürün bir parçası olmak düşünülemezdi de. Ve ancak dışında kalınarak katlanılabiliyordu bu topluma, içine girilerek değil. Yığınla Türk işçisi için ancak çok önemli ekonomik sonuçlar bu toplumlarda bulunmaya gerekçe olabiliyordu.

Geleneksel, tutucu bir toplumsal yapıdan geçici olarak ayrılan, dönüşle ilgili tüm bağlantılarını koruyan bir kimse için, içine geçici olarak girilen topluma uyum için tek çaba harcamakta gerekmez. Her çaba, önemli bir özveridir onun için. Kalıcı olmayan bir yaşam ise, yüzeysel olmak zorunda. Dilini, ancak işini koruyabilmek, sokakta yaşayabilmek için öğrenir; uyulması gereken düzeni de, ancak amaçladığı süre boyunca toplum içinde yaşayabilmek için. Kendini bir yama gibi görmek durumunda işçi; ama dokuya uymayan uyması zorunluluğu olmayan, zamanı gelince yerinden ayrılabilen bir yama. Bundan, ne kök saldığı toplumdan kopabilmekte, ne de içine girdiği topluma kök salma çabasına girebilmekte göçmen işçi. Kaldı ki, içine girdiği toplumda onu kaynaştırmaya pek istekli değil.

O yüzden, "batılaşmış" dönen işçi beklentisi, hem gerçeklerden uzak, hem de iyimserliğinde ötesinde bir yanılgı idi. Batı'da

bulunmak, Batının içine girmek değildi, batı değerleriyle beslenmek değildi çünkü.

BATI DA GEÇİCİ İŞGÜCÜ İSTEMİŞTİ, İNSAN DEĞİL!

Türk işçisi geçici bir süre için gitmişti de, Batı başka bir amaç mı kurmuştu onlar için? Liberal ekonomi, "sunu ve istem" kuramı gereğince ve genel ekonomik dengenin sağlanabilmesi amacıyla, işgücünün yer ve yön değiştirmesini doğal, dahası zorunlu görür. Dengeli büyüme, emek ve sermayenin bu doğal değişiminin bir sonucu görülür. Batının gelişmiş ülkelerindeki demokratik (düşük doğum oranı), ekonomik (ucuz işgücü) ve tarihsel-toplumsal (savaşlar, göçler, refah toplumunda iş seçimleri) koşullar sonucu beliren işgücü açığı, ucuz maliyetli "yedek işgücü" durumunda olan göçmen işçilerle karşılanabilir. Bu yedek işgücünün de olabildiğince ucuza mal edilmesi amaçlanır.

Bu amaca en uygun işgücü, "mevsimlik" işçi olabilirdi: İstenildiğinde, istenen süre için getirilen işi bitince de geriye gönderilen insan gücü. Batı'da yıllarca kullanılmıştır bu tür insan gücü ve Batı, deneyimli bu konuda. Güney Avrupa göçmeni yıllarca bu işleri üslenmiş, gelişmiş Kuzey Avrupa'yı görülen boyutuna ulaştırmış. Ekonomileri geliştiren bu "geçici" kitle için kalıcı bir düzen kurulmamış, bu kitlenin yaşaması için gerekli alt yapı giderlerine katlanılmamış. Bu geçiciliği Batı, anıtsal bir sıfatla da somutlaştırmış: "Konuk işçi" konukluk geçiciliği sürekli arzulamak, psikolojik olarak da göçmene, kendini toplumun bir parçası saymama ve iğretlik güvensizliği vermek için bulunmuş gibi. Mevsimlik işçiliğe dek bir anlam verir işçiye.

Kısacası Batı, varolan toplumsal ve altyapısal hiçbir yenileme yapmadan hiçbir yapısal değişikliği öngörmeden, milyonlarca konuğu işyerlerine doldurmakta idi. Ekonomi gelişecek, üretim artacak fakat bunu gerçekleştirenler, toplum içine katılmayacak, işçi yurtlarının yalıtılmışlığına terk edileceklerdir. Konuk işçi, üretimini gerçekleştirdiği ülkenin kültürel değerlerini tanıma olanağını bulamayacaktır. En başta, konuk

işçi için bir konuk düzenlenmesine girmeyecek, doğal bir kaynaşmaya olanak vermeyecekti. Sonra, konuk işçiler için mesleki ya da kültürel eğitimi, dil öğretimine, toplumsal hizmetler geliştirmeye ilişkin çabalar, hiçbir alıcı ülkede yaygınlık kazanamamakta. Konuk işçinin toplum dışında bırakılması sonucu alıcı toplumda giderek gelişen ayrımcılık ise topluma karışma çabası gösterenlerin çabalarında boşa çıkarmakta. Bu da doğal ve üstelikte Batı'nın egemenliklerince özellikle istenmektedir. Yerli halkla konuk işçiler arasında uzlaşmaz şovenist duygular uyandırılmakta.

Böylece de, "geçici" amaçla geliştirilmiş konuk işçinin toplumun dışında kalması, doğal bir sonuç olarak görülmekte. Ondan, Batı toplumunun içine alınmamak üzere getirilmiş bu kitleyi Batı'da besleyecek bir toplumsal kültür yoktur. Konuk işçi, toplumun içine alınmamakta, kendi yalnızlığına ya da kendi alt kültürünün dışlanmışlığına terk edilmekte. Göçmen, Batı toplumunun içinde değil fakat kıyısında sığıntı olarak geçirmekte yıllarını.

OLUŞAN GÖÇMEN KÜLTÜRÜ

Alıcı ülke geçici işgücü aldığını düşünüyor, işçi değil ve işyeri kapılarını kapalı tutuyor. Girenler, konuk olarak gittiklerini biliyor, geçici bir süre çalışarak yalnızca para kazanmayı amaçlıyor, yaşamayı, topluma karışmayı değil. Ve çok büyük çoğunluğu, kapanmış kapıları zorlama gereği de duymadan yalnızca çalışarak yıllarını geçiriyor Batı'da. toplum içine istenmediğini biliyor göçmen işçi, içinde yaşadığı varsayılan toplumun kültürüne, toplumsal yaşamına uzaktan seyirci kalıyor. Ve sonuç, düzenlendiği gibi oluyor. Göçmen işçi bedence yıllarca da kalır Batı'da, o toplumda "geçici" düzen içinde yaşıyor. Ya da ülkesindeki düzenini, geçici olarak Batı'ya taşıyor.

Bulgurunu, kavurmasını, tarhanasını, sucuğunu taşıdığı gibi. Batıcılığın yanıltma yanı da bu oluyor, geçici olarak kısa süre kalması beklenirken, kültürünü geçici olarak Batı'ya taşıyarak uzun yıllar kalıyor Batı'da. Ama

gene de "geçici" genede "konuk" olarak. Kaldı ki içinde yaşanılan toplum, konuklarının varolduğu gerçeğine göre düzenlenmediğinden, toplumun dışında kalarak, toplum kültüründen habersiz yaşamak da zorunlu. "Gettolaşma" bu dışlanmanın, toplumun içine alınmamasının sonucu toplumun bir köşesinde kendine güçlülük yer bulan konuk işçi, bu köşeyi kendince, kendi kültürüne döşemek zorunda. Öyle de oluyor, bu

kentte göçmen alt kültürleri oluşuyor. Memleketi aratmıyacak bir düzensizlik, gerilik içinde, bazanda hoyratlık içinde. Bu altkültür, belki memleket kültürünün aynısı değil, Batı'ya uyarlanmış bir tür karmakültür ama gene de Batı'nın kültürü değil. Belki bir takım

çarpıcı zıtlığı ile Batı'ya meydan okur nitelikte. İşte geçici göçmeni Batı'da uzun yıllar tutan, hemde sağlıklı tutan da bu altkültür, bu memlekette bir parça oluş. Batı'nın etki alanının, dilinin etki alanının dışında sığınaklardır bu gettolaşmış yöreler. Göçmen işçi fabrikadaki, inşaattaki, belediyede ki işinden sonra, sanki sınırı geçiyor, kendi ülkesinde geçiriyor gecesini, tatilini, boş zamanını.

Kendini, kendi kültürünü yaşıyor, Batı toplumunu değil. Bir kültür duvarı, bir yaşam duvarı var Batı ile arasında, görünmez bir duvar. Öz kültürü koruyan, yaşama anlam veren, işçinin ruh sağlığını koruyan bir duvar. Ayrıca Batıya tepki simgeleyen bir duvar. Bu duvarın ötesinde, Batı toplumunun kısıcılığında oluşmuş olan göçmen alt kültürü, bir gereksinim sonucu doğdu elbet. Batı toplumunda yaşamayı amaçlamayan Geçici işçi" pek bir çaba harcamadan ilişkide bulunacağı anlamlı bir toplumsal gereksinimle oluşturdu bu altkültürü İşçi geçici de olmazsa, Batı toplumu göçmeni içine almaya hazırlıklı değildi. Horladı, küçümsedi ve sonra da dışladı göçmeni. Göçmen işçi de fazla üstelemedi geçiciydi, çabaya değmezdi.

Önce tanıdık, gülümseyen, horlamayan yüzler aradı, gülümseyebileceği, konuşabileceği, dertleşebileceği insan aradı. Ve tren istasyonlarında (bahnhof) buldu bu insanları. Binlercesini hepside

birbirini arar durumda, biri ötekine gereksinim içinde ve kısa süreli bir "bahnhof" kültürü oluştu. Büyük bir gereksinimi karşıladı. Tren istasyonu toplulukları Batı'nın yamadığını gerçekleştirdi bir ölçüde.

Sonra öz kültürünün simgesi olan kahvehaneler geçti yörede. kasabın, bakkalın, gazinonun yanında ve Türk kahve kültürü, tüm özellikleriyle taşındı bu kahve hanelere, camiler, kuran kursları da bunu izledi. Her sokakta, her köşede Batı'nın nesi varsa Türkçe karşılığı bulundu. Sanki Anadolu'daki bir kent Batıya taşınmış oldu. Herşeyi ile...

Böylece, göçmen işçi, Batı toplumuna katılmama, Batı kültürü içinde yaşamama yolunu buldu. Özkültürünü koruyorken, kendini de korudu: Batı kültürüne özümlemekten, kendini yitirmekten horlanmaktan, küçümsenmekten korudu, korumakta.. Dışa kapalı, kendi içinde doyurucu bir yaşamdır bu. Dışa kapalı bu alt kültürün, ulusal-dinsel değerlere abartılmış bir yönelim geliştirmesini doğal karşılamak gerekir. Kendi değerlerini korumak, onu çok karmaşık ve gelişmiş Batı değerleri karşısında yaşatabilmek için abartma zorunluluğu vardı. Bu yüzden, dışlanmış ve kendi öz değerlerini yaşatma zorunluluğunu duyan göçmen kitlesinin giderek daha şövenist, daha dindar, daha tutucu bir yapıya dönüştüğü gözlenmekte. Bu tepkisel tutum, göçmen alt kültürünü giderek pekiştirmekte, göçmeni Batı kültürü ile değerlerin deni daha da uzaklaştırmakta.

GERÇEKLEŞMEYEN UMUTLAR

Yurtdışına gitmiş işçilerin yarısı yakını (yaklaşık 400.000) ülkeye dönmüş durumda. Geriye kalanların da önemli bir bölümü er ya da geç döneceğe benzer. Belki çoğunluğu emekliliğini geçirmek için dönecek. Dönenlerin ülke kalkınmasına ve modernleşmeye katkıları yönünde oluşturulmuş başlangıç bekleyişlerinin gerçekten ne ölçüde uzak olduğu ise, Türkiye'nin kısa deneyiminden kolayca görülebilir. Bu bekleyişin, hem dış göçü bir çözüm olarak sunan sistemin işleyişine, hem de dış göçe katılanların koşullarına ters düştüğü çok açık: Batı kapitalizmi, kendi zararına işleyen bir gelişmeyi zaten öneremezdi.

Geçici işgücü kullanımında deneyimli Batı, kaynak ülkenin dışgöçten yararlanamayacağını biliyordu elbet. Dışgöçten Türkiye'nin kazançlı çıkması, sistemin işleyiş mantığına ters. Öte yandan ve sistemin işleyiş mantığına uygun olarak "geçici" göçmen işçinin Batı'da işgücü niteliğini geliştirmesi ve Batı toplum değerlerini özümlemesi de olanaksız herşeyden önce, göçmen işçinin Batıya nitelik kazanmaya değil, para kazanmaya gittiği bilinmek zorunda. Beceri öğrenmeye güdülü değil, hevesli değil. Bu bir ikincisi, işçi nitelik edinmek isterse bile, çalışılan işler nitelik kazandıracak işler değil, niteliksiz, pis ve tehlikeli işlerdir çoğunluk yapılan. Üçüncüsü az sayıda da olsa, belli nitelikleri öğrenen işçiler çıkacaktır, elbet, o zaman da konu daha bir karmaşıklaşır, nitelik edinecek Batı ekonomisine yarar derecesi artan işçinin geriye dönmesi olasılığı çok zayıf olduğu gibi, dönse bile böyle kimselerin bu niteliklerini dönüşte kullanmaları daha da zayıf. Dönen nitelikli işçinin üretim yerine ticaret ve hizmete yönelik bir iş seçeceği çok açık. Dış göçe karar verilirken ana güdü bağımsız bir işyeri, büyük olasılıkla da ticaret hane açmaktır çünkü, Dördüncüsü, dışarda kazanılan niteliğin Türkiye'de uygulama alanı bulması olasılığı son derece zayıf: Batı'daki çalışma, çok ileri bir teknoloji ile ve toplu üretim içinde (yığın üretime, büyük işyeri) yapılmakta, benzeri bir üretim türünün Türkiye'de kullanılması olasılığı çok zayıf olduğu gibi, dönüşünü küçük imâlathaneleri yapacak olan bir azınlığın, öğretilen nitelikleri bu tür işyerlerinde kullanmaları da hemen hemen olanaksızdır. Öte yandan, önemli bir bölüm dönen işçide Türkiye'de çalışmaya değil, emeklilik geçirmeye dönmekte, niteliği ne olursa olsun, çalışma yaşamını kesmekte birçok kimse. Dönen işçinin kalkınma önderi olarak toplumsal değişme içindeki işleri ise, gerçekten de unutulması gereken, başlangıçta oluşturulması gereken bir bekleyiş kendisi batı toplumu içine alınmamış, dışarda oluşan geleneksel bir alt kültürün dışına taşamamış, taşmak istememiş olan göçmen

işçinin Batı değerlerinin taşıyıcısı olması elbette beklenemez. Kaldı ki toplumsal değişme koşulları, kendi iç dinamizmince belirlenir, dışardan güdümlenen toplumsal gelişme görülmüş değildir.

Ancak, ülkenin gelişmesine ilişkin umutlara kapılmadan ve uzun dönemli çıkarları gözönüne alınmadan, dış göçün en elle tutulur katkısının dışgöçe katılmış işçi ve ailesinin ekonomik yönden gelişmesine olduğu kesince söylenebilir. Göçmen işçinin, **geçimini** daha bir denetim altında geleceğini daha bir güvence altına aldığı çok açık, hiç değilse, çoğunluğu böyle. Bu da pek yadsınamaz, gözardı edilemez elbette. Yalnız, ülke çıkarları bireyin çıkarlarını birbirine karıştırmamak koşuluyla ve bu tür bireysel varlıklılışmanın ülke kalkınması ile koşutluluğu yanılmacasına düşmemek koşuluyla. Büyük bekleyişler hem düzenin mantığına ters, hem de gerçekleşir gibi değil o yüzden de sistemin çarpıklığının kaçınılmaz sonucu olan dışgöçten bireysel bekleyişler dışında bir sonuç beklenemez. Beklenmemelidir de. Öte yandan, dışgöçten etkilenen milyonlar açısından, bireysel kazanımların da önemi küçümsenmemeli.

NOTLAR

1, DPT : İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", DPT Matbaası, 1967, S.144
2-Birerçin, M."Batı ülkelerine işgücü Gönderilmesinde İş ve İşçi Bulma Kurumu" İLBK Yayın NO: 83 Ankara. 1971 S.18.

Birerçin M. "Dış ülkelere işgücü Sevkinin Sosyal ve Ekonomik Hayatımızdaki Etkileri", Sosyal Siyaset Konferansları, 18. I.Ü İktisat fak. Yayın NO: 197 İstanbul 1966, S.199-204

3-Tuna o "Türkiye'de İstihdam Meseleleri ve Batı Avrupa Memleketlerine işgücü Akımı", Türkiyede İşçi Ücretleri semineri (Aralık 1964 ve Nisan 1965) 2. Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara, 1965, S.8

4-Abibaba, N."Dış ülkeleri Giden Türk İşçileri ile İlgili Meseleler", Sos. Siy. Konf. 16.I.Ü.İkt. Fak. Yayın NO: 166, İstanbul, 1965, S.25.

5-Tuna o. ve Ekin, N. Türkiye'den Almanya'ya işgücü Akımı ve Meseleleri, 2.rapor, I.Ü.İkt. Fak. Yayın NO: 194, İstanbul, 1966, S.199.

"BUDUN BİLGİSEL ÜRÜNLERİN KULLANIMI" VE YAZIN

Adalet AÇAOĞLU

Epey oluyor, Kadın Sorunu ile ilgili bir seminerde, ODTÜ Beşeri İlimler Yardımcı Profesörlerinden Dr. Seyfi Karabaş'ın da bir bildirisi vardı Dr. Karabaş bildirisini "Toplumumuzun Kadınımız Açısından Eğitilmesi" başlığı altında sundu. Bu bildiri, kadın sorununa yüzyıllar öncesinden bu yana toplumumuzda yerleşmiş bazı değerleri belirleyen kavramlardan, bu kavramların dayanıklı deyimlerinden yola çıkarak yaklaşmayı deniyordu. Kadın sorunu sınıfsal mı, değil mi; şurada şurda şurda neler oluyor, burda burda neler oluyor; nasıl alt edilir, ne kadarı, tartışmaları ardından zaman bitimi -acaba zamanaşımı mı demeliydim?- engeline çarpmış bir bildiri olmuştu bu.

Toplumumuzda kadın-erkek ilişkilerini belirleyen ideolojinin halk ağzında söylenegelmiş bazı deyimlerle ilintisini gösteren o çalışmanın girişinde şöyle deniyor: " 'Küçük' dilsel olaylar olan deyimlerin, budunbilgisinin (etnoloji karşılığı kullanılıyor) bir parçası olmalarından ötürü, çok büyük işlevleri vardır. (.....) Budunbilgisel ürünlerde bulunan şudur: Bir toplumun ideolojik kaynaklı duygusal birikimi ve bu birikim dolayısıyla taşıdığı duygusal dü-

şünsel tepki gösterme anlıklıkları. Bu budunbilgisel ürün kullanıldığı zaman, benzer içerikli ve benzer imgeleri kullanan başka budunbilgisel ürünlerin ideolojik etkilerine koşut bir etki gerçekleşir. Dolayısıyla, bireyler birbirlerine sürekli bir ideolojik eğitim veriyorlar. Bu ideolojik eğitimi göz önünde tutmayan dar anlamlı eğitimin -okul eğitiminin- ya da üstyapı değişikliklerinin başarı düzeyinin düşük olması zorunludur."

"Toplumumuzun Kadınımız Açısından Eğitilmesi", önerilen yol uyarınca, eninde sonunda ve kuşkusuz dolaylı anlamda sanata, yazına büyük ölçüde belbağlayacağı için, ben de burada özellikle bu 'budunbilgisel ürünlerin' yazar tarafından kullanılması üstünde duracağım. Sonunda sorulacak soruyu baştan soruvereyim: Yazar, böyle bir kullanıma zorunlu mu duymalı kendini? 'Budunbilgisel ürünlere' sıkı sıkıya sarılmalı mı? Bir bilgin gibi gözünü bu 'ürünlerden' ayırmamalı, bilinçle buraya mı yönelmeli? Yönelebilir mi? Böyle bir kullanım yolundan geçerek ortaya çıkan yapıt sanat ve yazın dışı bir şey olmaz mı? Özellikle insanı kendine merkez edinen yazın, bu insanı hem

yalnızca ideolojik kaynaklı duygusal birikim içine, hem daha tehlikelisi, salt bu birikimin kaynaklandığı tek renkli, tek boyutlu, sınırları kesin ve hayli dar çizilmiş bir dünyaya hapsetmez mi? Sorular bu çizgide çoğaltılabilir. Hiç sorulmaması da gerekebilir. Ama pek de öyle değil. 'Ulusal kültür birikimi' derken ipin ucunun sık sık ve hiç bulunamamasıya kaçırıldığı oluyor çünkü.

Sayın Karabaş'ın sözünü ettiğim incelemesi ile daha başka incelemeleri üstünde durursam, burada kadın-erkek ilişkisi açısından değil, ama yazma/yaratma eylemleri açısından neden bunca bir duyarlık gösterdiğim anlaşılır.

'Budunbilgisel ürünlerin' kullanımına ideolojik etki açısından değinen Dr. Karabaş, toplumumuzda kadının konumuna ilintisi nedeniyle "Dayılanmak", "Saçı uzun, aklı kısa" vb. gibi bazı deyimleri değişik zamanlarda, değişik bağlamalarıyla irdeliyor. Bu irdemeler sonuçta şu yargıyı getiriyor: "Bu deyimlerle benzer içerikli başka budunbilgisel ürünlerin yaratıldığı akıntıya karşı kürek çekildiği için, kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirme çabaları başarısız kalmaktadır." Bu yargı, aynı biçimde 'budunbilgisel ürünlerin' yarattığı akıntıya karşı kürek çeken yazının çabalarının da boş olacağı yargısını yedeğinde getiriyor. Sayın Karabaş, 'budunbilgisel ürünlerin' kullanımını örnekler üstünde inceleyen "Yazılı Yazınla Budunbilim Arasındaki İlişki", "Çalıkuşu'nun Yazınsal ve Budunbilimsel bir İncelemesi", "İnançlarımızla Mani-lerimizde İmge Bütünlüğü" gibi başka çalışmalarında da salt toplumbilime, kadın sorunun çözülmesine değil, yazınımıza da bir katkıyı amaçlıyor.

Andığım incelemelerden ilki, Aziz Nesin'in *Fur Fur Fur* adlı öyküsünün çoğunlukça benimse-nip yaygınlaşabilmesinin nedenini, bu öyküde kullanılmış kimi öğelerin, deyim ve simgelerin 'budunsal' değerlerle koşutlugunda buluyor. "Çalıkuşu'nun Yazınsal ve Budunbilimsel İncelemesi" ise, Reşat Nuri'nin bu romanında kullandığı dil, anlatım ve imgelerle roman kişilerinin, bu kişilerin birbirleriyle ilişkilerinin, yıllarboyu hem toplumumuzda, hem gelenek

sel Batı romanında yerleşmiş değerlerin kullanımıyla örtüştüğünü ileri sürüyor. 'Su simgeciliği', 'Renk simgeciliği', 'Uçma simgeciliği', 'Yiyecek simgeciliği' gibi karşıt yansımali bir yapıyı Çalikuşu'nda "nerdeyse destanlarımızdaki pürüzsüzlükle kullanabilmiş olması" da, Reşat Nuri'nin bu romanındaki başarısına ve romanın bu denli yaygınlık kazanabilmesine bir kanıt olarak gösteriliyor. Böylece, bir halk bilimcinin yazınsal yapıta bakışıyla yazının, yazarın yaratma sürecindeki durumunun da örtüşüp örtüşmediğine, o yazınsal yapının yaygınlık kazanmasında yaygın ya da resmi ideolojinin bir payı bulunup bulunmadığına; kısacası benzer açılardan daha pek çok şeye bakmak kaçınılmaz oluyor. Ama ben burada salt, andığım incelemelerin izini sürerek, yazarın 'budunbilimsel' birikimi, 'budunbilimsel ürünleri' kullanımı ile onun yazma gerçeği üstünde duracağım.

Acaba Çalikuşu'nda, incelemede altı çizilen 'budunbilgisel ürünler' Reşat Nuri tarafından bilerek, bilinçle mi kullanılmıştır? Bunların, romanın yaygınlaşmasında ve 'başarısında', bir rolü bulunup bulunmadığını şimdilik bir yana koyalım, ama romanın yazarı, şu romanı yazarken su simgeciliğini, uçma simgeciliğini, renk simgeciliğini, yemek simgeciliğini vb.. kullanırsam daha çok okunur, daha 'başarılı' olurum mu demiştir? Yoksa Reşat Nuri'nin içinde yaşadığı toplum, o toplumun da şekillendirdiği bir bireyi olması nedeniyle artık onun kendi malı, kendisi olmuş olan ekinse bir birikimin doğal sonucu mudur bu? Daha somut ve yalın olsun diye bu sorunun yanıtını Aziz Nesin'den alalım: Dr. Karabaş'ın **Alkarısı**, **Keloğlan** masallarında rastlanan bazı simgeler ve abartı öğeleriyle **Fur Fur Fur** da rastlanan simgelerin, abartı öğelerinin birbiriyle örtüştüğünü ileri süren incelemesi üstüne **Fur Fur Fur** yazarı şöyle demiş: "Ben bu öyküyü yazarken ne **Alkarısı**'nı, ne **Keloğlan**'ı düşündüm. Uzaktan yakından böyle bir kaynak gelmedi aklıma. Ama siz bu öyküde **Alkarısı**, **Keloğlan**'la bir ilişki buluyorsunuz. Buluşunuz doğru olabilir.

Çünkü ben bu masallar içinde yaşamış ve yetişmişimdir. Öyle bir ilişki varsa, bu ilişki kendiliğinden olmuştur."

Yine de hiçbir şeyi 'kendiliğindenliğe' bırakmak istemeyen bilim adamı diretecektir: "**Budunbilgisinin, Aziz Nesin'in deyimiyle 'kendiliğinden' değil de, usta bir sanatçı sezgisiyle ya da özümleme siyle kullanılmasından bu tür yaratıcı çalışmaları anlıyorum.**" Görüldüğü gibi, sezgiye söz hakkı tanınmakla birlikte, böyle bir kullanımın bilinçli bir bilgi yoluyla yapılması gereği vurgulanıyor. Bir şeyi özümsemekten söz açılmazdı yoksa. Hele 'kullanılmasından', hiç.

Bilim adamının sanatçıya, yazara yaratıcılıktan öte geniş etkinlik adına da önerdiği yol ne olursa olsun, belki kendisinin bile açık seçik farkında olmadığı asıl katkısı, önerilen yolların kendisi değil, yaratıcının kendi yolunu bulmasında ve kendi yolunda yürütmesinde gerekli bilgi birikimi-

dir. Bu anlamda sezginin de bir bilgi birikimiyle elde edildiğini anımsamak gerek.

Kısacası ben, sanatçıyla, yazarla toplumu arasındaki ilişkiyi güçlendirmede 'budunbilimsel ürünleri' kullanmak için kullanmak ve bir yolgösterici olarak abartmak yanlısı değilim. Özelde bu 'ürünler' her zaman yazarın çağdaş konumuna denk bir karşılık olmadığı için, genelde, bu 'ürünlerin' kullanımının, toplumun yerleşik değer ölçülerinin ardına takılmak anlamına geleceğine inandığım için. Ama, daha temelde yatan asıl sorun, insanı çağımızda bir kavim insanı olarak görme tehlikesi. Üstelik kavim insanı, kavimsel değerlerin baskısını her gün biraz daha çok duymakta iken. Ya da bu değerler ne adına kullanılacakları konusunda da, en çok bunun için bir değer taşıdıkları için. Su simgeciliği de, uçma simgeciliği de, yemek simgeciliği de, abartma öğeleri de kendilerine yeni değerler yüklenmesini bekliyor.

Şükran Kurdakul

Düşün ve Edebiyatımızda

Şairler ve Yazarlar Sözlüğü

- 1076 Şair, yazarın yaşam öyküsü, yapıtları, kişilikleri üzerine kaynaklar.
- Cumhuriyet döneminde çıkan başlıca edebiyat dergileri dizini.

Bütün kitapçılarda

Başvuru: Gözlem Yayınevi

Cağaloğlu-İstanbul

REKLAM KAVRAMINA SINIRLI BİR YAKLAŞIM

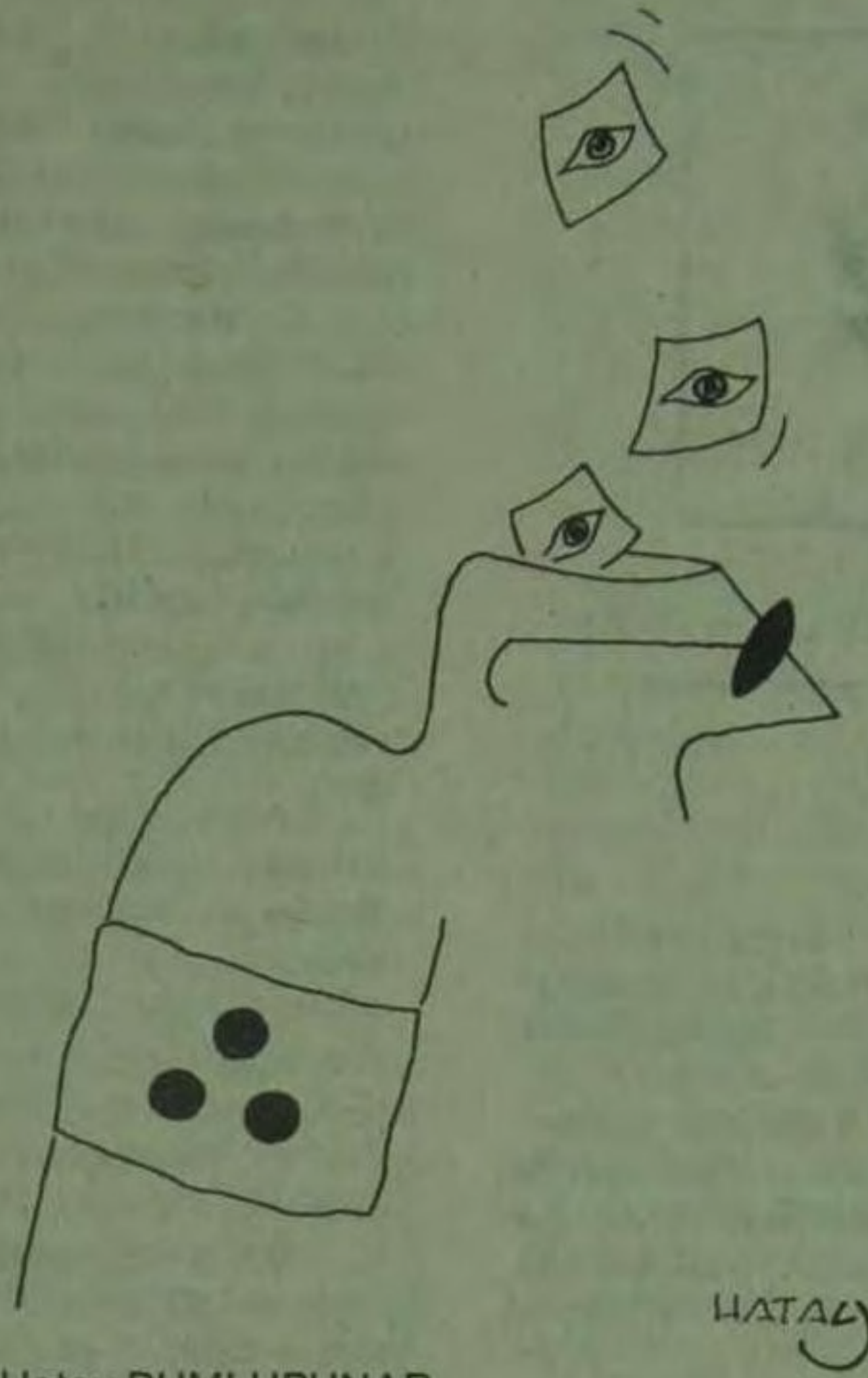
Timuçin ÖZYÜREKLİ

Bedeli ödenmiş tertipleycisi belirli bir satış türü olan reklam Fransızcadan gelen bir sözcük. "Bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylece sürümünü sağlamak için söz, yazı ya da resimle yapılan her türlü çaba... ilgi uyandırarak istek yaratarak talebi teşvik etmek "anlamına geliyor. İçinde bulunduğumuz çağa -iletim çağı- diyenlerin bolca olduğu bir dönemde çeşitli aygıtlar kanalıyla yapılan reklam kampanyaları kitleleri sarsıyor. Yürütülen bu etkili kampanyada her türlü araç deneniyor. Amaç; pazar konumunu ve var olan tüketiciyi bilinçli bir şekilde değerlendirerek sürümü çekici hale getirmek. Bu bazen zararlı ve sözü edilen değerlere sahip olmayan bir mamülün veya yapının kitlelere ulaşarak satışının körüklenmesi sorununu da beraberinde getirebiliyor.

Kapitalist düzende sermayenin, yatırımcının, sanayicinin, işadınının topluma sürdüğü malın tüketiciye gitmesinde görev yüklenen reklam, dolayısıyla reklamcı veya reklam ajansıdır. Bu olay kendiliğinden gerçekleşen bir olay değildir. Belli dallarda çalışan uzman bir kadroya görev düşer. Bu nedenle bu görevi üstlenen reklamcı veya reklam ajansı kendiliğinden tüketimi körükleyen uzman bir kurum haline girer. Bu uzman kadrolar tüketilmesi istenen malın, kollektif bir eylem sonucunda belirli iletim kanallarını zorlayarak ve malı çekici duruma getirerek tüketiciye ulaştırır. Bu yolda A- gazete (yöresel ve ülke çapında) B- radyo ve TV, C- dergi (yöresel ve ülke çapında), D- direkt posta ile reklam, E- açık hava reklamları, F- sinemalar (film ve slaytlar) vb. amaç doğrultusunda kullanılır.

Üzülerek söylememiz gerekir ki, içinde bulunduğumuz toplumda veya genel olarak kapitalist toplumlarda, kapitalistler lehinde gelişen ekonomik yapı ve pazarlama -pazar koşulları reklamı gerektiriyor. Bu yolda korkunç olarak değerlendirilebilecek paralar harcanıyor. Ülkemizde de değişik reklam harcamaları -başta TV olmak üzere değişik reklam araçlarına yatırılan para- her geçen gün artıyor. Doğal olarak bu noktada da malın tüketiciye sunulmasının yanında, üretilmiş malların kitlelerin talebine sürüleceği pazarın paylaşım sorunu devreye giriyor, reklama değişik bir özellik yükleyerek... Pazarın paylaşılması konusunda reklamdan yararlanılır da o reklamı kimin ya da hangi firmaların yapacağı sorunu hiç gözardı edilebilir mi? Çünkü bu, reklamcılığı veya reklam ajanslarını kendi aralarında rekabete sürükleyen bir durum yaratır. Nitekim öyle görülüyor ki, gelecek yıllarda reklamcılık önemli gelişmelere ve değişimlere sahne olacaktır. Bu arada reklamcılık değişirken, reklam yapan kişi veya firmaların, ajansların yapısı da esaslı bir değişimden geçecek, küçük kuruluşlar birleşerek büyük gruplara ya da büyük reklam şirketlerine katılacaklardır.

Genel olarak durumu irdeleyecek olursak görürüz ki, kapitalist toplumda gerçek özgürlüğe bireylerin tümünün ulaşamadığı görülür. Üretim araçlarına sahip olanlar sermayelerini artırırken özgürlük alanlarını genişletirler. Emeğini satarak geçinenler özgürlükten yeterince yararlanamazlar. Yahut sınırlı olarak pay alırlar. Zaman zaman çok değişik boyutlara vararak değerlendirilebilecek olan özgürlük kavramı kapitalist toplumda değişik bir biçime bürünerek -çılgınca tüketimi teşvik- haline gelir. Daha yoğun daha fazla üretimi gerektirecek olgu, tüketilsin, boyuna tüketilsin anlayışının giderek daha yaygınlaşmasını sağlamaya çalışmak olur. Bu anlayışın önemli olduğu yerde devreye aynı cins, aynı işi görebilecek malların diğerlerinden kendini ayıracılabilecek ve ben farklıyım diyebilecek konumunu sergileyebilmesi gelir. Reklam kavramı çok az akla ve daha çok duygulara seslenerek, kişilerin içinde oluşan düşüncelere etki edip seçme kavramını yönlendirecektir.

Hatay DÜMLUPUNAR

Bütün bu olup bitenler, reklamın yapıldığı anda sonucunun alınması (direkt), uzun vadede satışları sağlamak amacıyla yapılan (endirekt) işlemler, belirli oranlarda olumlu yönleri de içlerinde barındırırlar. Örneğin:

1- Varolan tüketiciye piyasadaki hizmetler açısından objektif bilgi sahibi yapmak.

2- Tüketicinin akıllıca satın almalarda bulunmasını gerçekleştirmek.

3- Doğruyu söylemek, gerçeğin dışında vaadlerde bulunmamak.

4- Dağıtım masraflarında tasarrufu sağlayarak kamu lehine fiyatları ayarlamayı amaçlamak.

Yalnız bunlar iyi niyetle sağlıklı yürütülebilen reklam kavramında mümkündür...

Reklamın olumsuz yönleri bütün bu yukarıda sayılanları bastırarak niteliktedir. Yine şöyle kabataslak yorumlayacak olursak, örneğin;

1- Reklam basını etkiler ve sonunda basın reklamı verenin fikir satıcısı haline gelir. (güdüm-lenir)

2- Ana gereksinmelerin dışındaki mal ve hizmetlerin satışını da kamçılar

3- (Acı olarak ifade edilirse) toplum satın almaya niyetli olmadığı şeyleri de satın almaya başlar.

4- Reklam gücüyle kalitesiz bir mal kaliteli gibi gösterilerek satışı hızlandırılır, fiyatları yükseltilir. Marka tekeli kurulur.

Böylesine bir marka tekeli oluşturmada en çok da radyo ve TV den yararlanılır. Beyin yıkayıcılığı TV kanalıyla o noktaya getirilir ki, algısal yolla elde edilen mesajlar farkında olmadan günlük hayatımızda yönlendirici olmaya başlarlar. Çamaşırdaki yumuşaklıktan yagnaysak filanca çamaşır tozunu, beyazlıktan yagnaysak feşmekanca çamaşır tozunu, yok hem beyazlıktan hem de yumuşaklıktan yagnaysak falanca çamaşır tozunu seçimizi getirir. Bu seçim bizim değil bize aygıtlar kanalıyla empoze edilen görüşün sahipleridir. Peki ya seçme özgürlüğü? O görünürde vardır. Aslolan o güne kadar bize empoze edilen reklam mesajları doğrultusunda hareket etmemizdir. Şimdi rahatça sorabiliriz? Böylesine halkın yararına -eğitim ve yönlendirme yolundaki eğlendiriciler TV gibi- çalışması gereken aygıtlar, nasıl oluyor da tüketen halk üzerinde sermaye kuruluşlarının çıkarları doğrultu-

sunda etkinlik kurma işlevi görebiliyorlar? Bütün bunlara bir sınırlandırma -düzenleme getirmek gerekmez mi? Elbet gerekir ve önlemler almak mutlaka sağlanmalıdır...

Şu veya bu biçimde bütün bu uygulamalar yayın dünyasında da görülmekte. Reklam kanalıyla hiçbir edebi değeri olmayan yapıtlar çok satan eserler listesine girip baş köşeye oturmaktalar. Ayrıca okuyucuları da yanlış beğenilere doğru yönlendirmekteler. Reklamcılığın getirdiği yaklaşımlarla okuyucuya sunma işlemi, okuyucuları üzerinde şaşırtıcı çapraşık etkiler yaratarak etki alanı kurmakta, hiçbir yararı olmayan yapıtlara yönelişi sağlayabilmekte, başarılı olabilmektedirler. (Doğal olarak burada her reklama başvuran yapıtı değil, hastalık olarak geliştirilmiş kitlelerin beynini yıkamada yararlanan yapıtlardan söz edilmekte). Kişilerin ruhsal yapılarını bozabilecek özellikler taşıyan birçok eser iç gıcıklayıcı grafik veya düzenlemelerle sunulurak talep yaratılmaya çalışılmakta, hatta seçilen sözlerde çağrışımlarla yozlaştırılma zirveye vadirılmakta... Siyasi nitelikte bulanık görüşlerin, yalan yanlış uydurulmuş anılarla birleştirilerek halk yığınlarının önüne sürüleceği zamanlarda iş iyice ileriye vadirılarak TV den bile yararlanılabilmektedir.

Şimdi yazın dünyasında görülen bu durumu diğer kapitalist pazar kavramından soyutlamak olası mıdır? Reklamın o alandaki etkinliğini bu alanda da görmezlikten gelmek yanıltıcı değil midir?

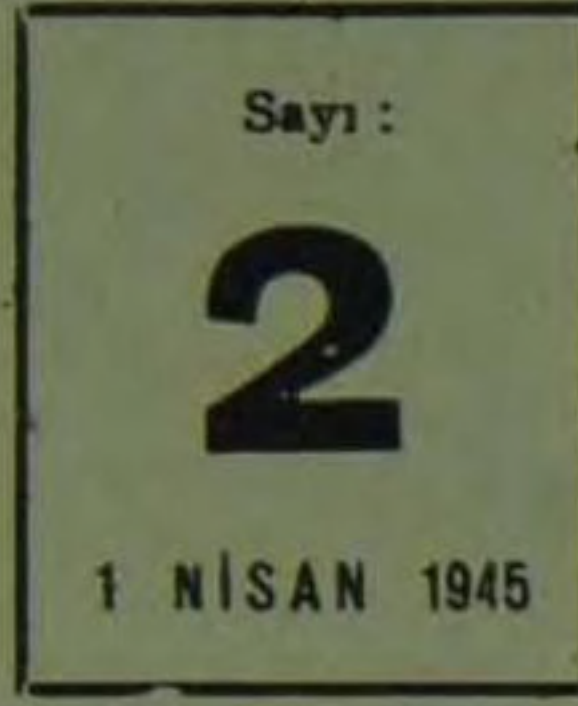
Sonuç olarak içinde yaşadığımız koşullardan soyutlanmadan reklam kavramının üzerine gidecek olursak şunu sormadan edemeyiz: 1- Reklamı irdelleyerek inkarına mı gitmeli? 2- Yoksa reklamı olumlu yönlerinin sınırladığı köşesine çekilmeye mi zorlamalı? Ondan kurtuluşun bir düzen sorunu olduğunu gözardı etmeden yapılması gerekenin şimdilik. 2- Öneri olduğunu kabullenmek doğru gibi geliyor bize... Doğal olarak buna karşı koyabilecek güçlere karşı yoğun bir uğraş vermek zorunda kalınabilir. Bu da iyiye güzele varma direnmesinin bir parçası değil midir? Ne dersiniz? Ama yine de biz böylesi bir yargıya, güzel bir kendini aldatmaca diyelim.

AKT

Gençlik yayını

Adres : Posta Kutusu 420 - Ankara

Yıl 1 - Cilt 1

ONBEŞ GÜNDE BİR ÇIKI

Remzi İNANÇ

ANT Gençlik Yayını, Ankara'da onbeş günde bir çıkan dört sayfalık bir dergi. Ant'ın ilk sayısı 15 Mart 1945'de, onuncu ve son sayısı da 1 Ağustos 1945'de çıkmıştır. Sahibi Hakkı Bigeç, Neşriyat Müdürü Ulviye Uysal. İlk sekiz sayıda teknik çevirgenliği İlhan Başgöz, son iki sayıda Enver Gökçe üstlenmiş. Hemen hemen her sayının ilk sayfasında Ahmet Köksal'ın (D.1920) siyah beyaz deseni yer almış. Derginin fiyatı 10 kuruş.

Ant'ın ilk sayısında üç önemli yazı dikkati çekiyor. Rüştü Şardağ'ın (D.1915) 'Edebiyat ve Halk', Suat Taşer'in (D.1919) 'Sanatçıdaki Cürura ve Münekkide Dair' ve İlhan Başgöz'ün (D.1921) 'Nedimde Halk Edebiyatı'nın İzleri' Bu üç yazı da gözden geçirilerek yeniden yayınlanabilir değerdedir. Hele Başgöz'ün incelemesi. Nedim'deki halk deyişlerini, alındıkları yerlerle birlikte sergileyen Başgöz şöyle diyor yazısının sonunda: "... Nedim'in halk şiirini çok iyi bildiğini ve içinde yaşadığı halk kitlesinin gönlünden ve dilinden pek çok şeyler aldığı muhakkaktır."

Bu sayıda ayrıca Mümtaz Cöktürk'ün 'Paso' adlı öyküsü, İbrahim Cöktürk'ün 'Kaşıntı', Mehmet İğnebekçi'nin 'Nerdesin?' İbrahim Cök-Bakar'ın Çurbet şiirleri. Dergi imzasıyla 'İnönü ve Gençlik', 'Vurguna ve Vurguncuya Dair' yazıları.

Ant'ın ikinci sayısında İlhan Başgöz'ün 'Halk Edebiyatında Toprak', şair Kâmuran Bozkır'ın 'Sanattan, Sanatçıdan Yana' adlı uzunve zehir zıkkım bir yazısı, Orhan Barlas 'Bethoven'i anlatıyor. İlk sayfadaki 4. yazı Hüseyin Rahmi Gürpınar'a (D.1864-1944) ayrılmış. O tarihte bir yıl önce yitirdiğimiz bu büyük yazarımızın, bir romanı nedeniyle mahkemede yapmış olduğu savun-

manın geniş bir özeti veriliyor. Hüseyin Rahmi, gerçekçilik anlayışını yerli ve yabancı kaynaklardan getirdiği kanıtlarla savunuyor: "Hiçbir hasis menfaat önünde eğilmeyerek yalnız sanat ve hakikat aşkıyla yürüdüm. Kalemim kırk yıllık emeğiyle ancak bir şerarecik parlatabildi. Gençler bu kıvılcımdan güneşler doğurtacaklardır."

İç sayfalarda Necati Cumalı'nın (D.1921) 'İlthaf', Nedim Çapman'ın 'Küpeşteye Topuk Vuran Ayak', Mehmet Kemal'in (D.1920) 'Günler Geçti' ve Enver Gökçenin (1920) ünlü '1939' şiiri.. Ne güzel mısralar vardır. "Açık ve Türkiye'li avuçlarını sıcak sakladım/Buz tutmuş eller içinde." Bu sayıda ayrıca Halil Aytekin'in (1913-1973) 'Kana Susayan Toprak' adlı öyküsü var.

Üçüncü sayının ilk sayfasında, en üstte kısa bir yazı var: 'Sıtma Savaşı' sıtmayla savaşın önemini anlatıyor. (1945 yılındayız o tarihte) ve şöyle bağlanıyor yazı: "... Bundan böyle sıtmanın, bu yedibaşlı belânın kanlı dişlerinde can vermek yok. Bunca çekilenler yeter." aynı sayfada Hüsamettin Bozok (D.1916) 'Diri Sanat' adlı yazısında, sanatçının içinde bulunduğu toplumsal koşullardan soyutlanmayacağını birçok örneklerle anlatıyor. Bu sayının başyazısı Muvaffak Şeref'in (D.1913) Mektup'u. Sabahattin Rahmi (Eyüboğlu/(D.1908-1973) Ulus gazetesinde Orhan Veli'nin şiirini övmüş. Övmekle kalmamış herhal O. Veli'yi tutmayanları sevmeyenleri de suçlamış bir biçimde M. Şeref'in Mektup'undan öyle anlıyoruz. Vermiş vermiştir M. Şeref Çok uzun mektubunun sonunu şöyle bağlamış: "... Ne Yahya Kemal'e, ne de O. Veli'ye şair değil, diyen yok. Görüşlerini, duygularını, düşüncelerini,

isteklerini ikisi de ustalıkla anlatıyorlar. Ama yeni insan gibi görmüyorlar, duymuyorlar, düşünmüyorlar, istemiyorlar. Bu koskoca dünyada kendi kendileriyle, kendileri gibileriyle yaşıyorlar. Bunun içindir ki, şairseler de, devirlerinin şairi, dünya şöyle dursun, memleket ölçüsünde de devirlerini temsil eden şair değiller."

O yılın önemli bir edebiyat olayı vardır. İstanbul Üniversitesi'nden Abdülbaki Gölpınarlı (D.1900) 'Divan Edebiyatı Beyanındadır' adlı kitabını çıkarmıştır. Ant bu kitabı uzun bir yazıyla tanıtırken şöyle diyor: "... bu eseriyle, cansız, sahte, mürâi ve saray azlığının çirkinliklerini övmek için varını yoğunu harcayan klasik edebiyata son ezici yumruğu indirdi."

Aynı sayıda Suat Taşer'in 86 mısralık Kurtuluş Şiirleri:1 Kâmuran Bozkır'ın 'Bahara Karşı' adlı gür sesli, savaşa karşı çıkan uzun bir şiiri, altında Avni Dökmeci'nin (D.1919) 'Vadediyorum' adlı barışı dile getiren şiiri. Yine aynı sayıda ilginç bir yazı: 'Nazi Almanya'sında Roman ve Hikaye' Belgesel bir çalışma.

Dördüncü sayıda başyazı Niyazi Berkes'in (D.1908), 'İlmin Mesuliyeti'nde bilim-toplum ilişkileri irdeleyeniyor. M. Şeref 'Halksız Edebiyat' yazısında Gölpınarlı'nın 'Divan Edebiyatı Beyanındadır' kitabından yola çıkarak "... Divan Edebiyatı ve onun gelenegini günümüzde bile yaşatmaya çabalayanlar çoktan ölmüşlerdir. Biz, yeni yapının genç emekçilerine gönül verenler, umut bağlayanlarız."

Pertev Naili Boratav (D. 1907) 'Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde 17 Nisan Bayramı yazısında, bir yıldönümü şenliğini ve gözlemlerini anlatıyor. Bu sayıda Ö. Faruk Toprak'ın (1920-1979) 'Bafralıları', Enver Gökçe'nin 'Kardeşlik Acıları', Arif (Damar) Barikat'ın (D. 1925) 'Hissen Yok Bu Akşamda Senin' şiirleri ve Orhan Kemal'in (D. 1914-1970) 'Ekmek Peşinde' adlı öyküsü var.

Beşinci sayıda 'Gençlik Bayramı' adlı başyazıda önemli noktalara değiniliyor. Avrupadaki Nazi yöneticilerinin ülkelerindeki gençliği nasıl zehirleyip kullandıkları uzun, ayrıntılı ve belgelerle anlatıldıktan sonra, "... İşte bundan dolayıdır ki, bu barışın ileri, demokrat kuvvetler tarafından kazanılması gençlik için özel bir mana ve değer taşıyor." denilmektedir/Necati Bayırlı 'Roosevelt'in Büyüklüğü'nde Başkanın sağduyusunu dile getiriyor. 'Ortadan Cidenler' yazısında İ. Erden, faşizmin düşünce kaynaklarını sergileyerek "günümüz aydınları 'ne şiş yansın ne kebab' kolaylığından vazgeçip, artık kesin seçim yapmak

zorunda olduklarını anlamalılar diyor. Bu sayıda Suat Taşer'in 'Ateş Kes!', Enver Gökçe'nin 'İlk Adım', Ö. F. Toprak'ın 'Harp Bitti', Ahmet Ziyaeddin'in 'Trajedi' adlı şiirleri, Orhan Barlas'ın 'Türk Müziği', N. İlhan Berk'in (D.1916) 'Romanlarını Yaşayan Sanatçı A. Malraux' adlı incelemesi var.

Altıncı sayıda Yaşar Çöl'ün 'Toprak Reformu' başyazısı, Halil Aytekin'in 'Köylerimizde Toprak Kimlerin Elindedir', Adnan Cemgil'in (D. 1909) 'Demokrasi Terbiyesi', Hüsamettin Bozok'un 'Fransa'yı Fetheden Şair Aragón' yazıları ilk sayfada. İç sayfalarda Rifat Ilgaz'ın 'Ben Şair Adamım', Enver Gökçe'nin 'Vatandaş' adlı şiirleri; 'Gölgeler Ordusu' adlı romanın uzun bir eleştirisi. Son sayfada Mediha Berkes 'Bizim Şehir' adlı oyunu, Ahmet Köksal da 'Klasik Ressamlar' sergisini eleştiriyor.

Yedinci sayıda başyazı Adnan Cemgil'in. 'Demokrasi ve Gençlik' / Aynı sayfada Ö. F. Toprak'ın 'Şair Niçin Yazar?' ve Saffet Korkut'un 'Konservatuar'ın Son Modern Piyes Temsilleri' adlı yazıları var. Denebilir ki sayfanın ve sayının en önemli yazısı Nusret Hızır'ın yazdığıdır: 'Tehlikeli Felsefeler'. Nusret Hızır (1899-1980). Uzun yazısında, özetle şöyle diyor:

"Dünyayı kana bulayan Naziler, Nietzsche'nin şahsi duygularını, yahut çıkış noktalarını değil, vardığı olgun fikirleri: 'insan üstünü, demokrasi düşmanlığını, türlü romantizmini almışlar ve kendilerine göre tefsir etmişlerdir. Nietzsche, suiistimal değil, istimal edilmiştir. Felsefesi-nin kendisi faşist tefsire açık olmasaydı, daha doğrusu onunla faşizm arasında bir uygunluk bulunmasaydı bu tefsirin yapılması akla bile gelmezdi. Böylece Nietzsche'nin sorumluluğu tamdır."

"Rifat Ilgaz'ın 'Kuş Misali', Suat Taşer'in 'Beş Yaşımdan Sonra' Arif (Damar) Barikat'ın 'İkinci Dünya Harbinden Portreler: I, II), Fuat Ofşin'in 'Çavuş Mehmet' şiirleri, Kemal Bilbaşar'ın (D. 1910) 'Fayda Yerine Zarar' öyküsü var. Halil Aytekin'in 'Toprağa Hasret' ve 'Fransız Edebiyatının Dayanağı Zola' adlı yazılar okunuyor.

Sekizinci sayıda başyazı Niyazi Berkes'in. 'Demokrasi İnhisarcılığı', Ali Demirci'nin 'Ahmet Haşim ve Gençlik', Adnan Cemgil'in 'Dünya Barışı ve Gençlik', Yaşar Çöl'ün 'Sosyal Sigorta' yazıları. Rifat Ilgaz'ın 'Mistabey' ve Enver Gökçe'nin 'Memleketimin Şarkıları' adlı şiirleri.

(Ant'ın dokuzuncu sayısını elde edemedik)

Onuncu ve son sayının ilk

sayfasında Başyazı: 'Lozan Barışı', Doç. Dr. Behice Boran'ın (D.1910) 'Sosyoloji Işığı Altında Harpten Sonra Faşizm, Niyazi Ağırnaslı'nın (D. 1917), 'Barem' ve Adnan Cemgil'in 'Üç Bastille' yazıları. İç sayfalarda Rifat Ilgaz'ın 'Geç Azizim Geç!', Arif (Damar) Barikat'ın 'İkinci Dünya Harbinden Portreler III' şiirleri, Saffet Korkut'un A. Huxley'in 'Yeni Dünya' romanını tanıtan yazısı var. İ. Erdem 'Peyami Safa Beyanındadır' adlı yazısında, Peyami Safa'yı (D. 1899-1961) savaşın ilk yıllarında yazdığı, demokrasi düşmanlarını savunan, onları göklere çıkaran yazılarından örnekler getirerek yerden yere vuruyor.

Ant'ın açtığı bir anket var. Yer darlığından ya da fazla yaşamadığından olacak, beşaltı cevap yazısı okuyabildik. Bunlardan S. Ali ve O. Kemal'in karşılıklarını burada yayınlamak istiyoruz. Bunlar daha sonraları hiçbir kitapta yer almadı. Belge olur diye sunuyoruz.

ANT'IN SORUŞTURMASI

1. İkinci Dünya Harbi fikir ve sanat hayatımıza ne gibi tesirler yaptı?
2. Sizce sanatta eski-yeni ikiliği mi, yoksa ileri-geri davası mı vardır?
3. Halkçı sanat, halk edebiyatı geleneğini devam ettirmek demek midir? Halkçı sanattan ne anlıyorsunuz?
4. Fikir ve sanat hayatımızın geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz?

SABAHATTİN ALİ'NİN CEVABI

1. Büyük bir tesir yaptığı iddia edilemez. Dünyada olup biten dev gibi hadiselerle zorla gözlerini kapamak ve gözleri kapatmak isteyenlerin çokluğu, dünyanın gidişine ayak uydurmak isteyenlerin yürüyüşünü hayli ağırlaştırmıştır. Buna rağmen yavaş yavaş dünyanın ileri hamlelerinin tesiri bizim fikir ve sanat hayatımızda da görülüyor. Hakikati seven, gören, ortaya sermek isteyenlerin sesi gitgide yükseliyor.

2. İkisi de yoktur. Sanatta sadece hakiki sanat, yani içinde geliştiği kitleye organik bağlarla bağlı olan ve bu kitleye bir şeyler vermek isteyen sanatla, kendi içine kapanıp gaflet uykusuna yatmış yalancı oyunlar davası vardır.

3. Hayır. Sahiden halkçı sanat halk kitlelerinin meselelerini en tesirli, en kuvvetli ifade şekilleriyle verebilen sanattır. Bu da ancak bugünün zevklerine uygun ve geniş ifade imkânları veren sanat formları ile mümkün olur.

4. Sanatın alıcısı olan kitleler, bunun satıcıları olan sanatçıların faaliyetiyle gitgide daha çok alâkalandığı ve aradaki bağlar boyuna sıklaştığı için, aylakçılar oyunundan başka birşey olmayan 'hoşça vakit geçirme' sanatının ortadan kalkacağına ve

canlı, yaratıcı bir sanatın insanları daha ileri, daha mesut bir geleceğe hazırlayacağına inanıyorum. (Ant, Sayı:8, 1 Temmuz 1945)

ORHAN KEMAL'İN CEVABI

1. Hiçbir tesir yapmadığına inanmak isteyen, başını kuma gömmüş, böyle gelmiş böyle gider sanan teslim olmuş ideolojilerin bir kanadına rağmen, öte yandan yere bastığını bilen, dünyayı ve insanları sevmek zarureti duyan, bununla da kalmayıp vatanın nasıl sevilleceğini, sanatın ne olduğunu, ne olması lâzım geldiğini idrak etmiş, sanatı sanat için maskaralık değil, sanatı insanların refahı ve sahici hürriyeti yolunda bir mücadele vasıtası saymış şuurlu bir cereyan meydana geldi ki, bu cereyan bence İkinci Dünya Harbi'nin eseridir.

2. Eski-yeni dedikleri şey, şüphesiz ilerilik-gericilikten gelir. İleri tekniğin getirdiği yeni zaruretleri kabul edecek derecede sistemli bir olgunluğa erişmiş, modern kültürün çözdüğü problemleri hazmetmiş, sosyal-ekonomik hadiselerin birer kanunu olduğu hakikatine ermiş insan ve sanat yenidir. Yenilik-eskilik, ilerilik-gericilik şekilde değil muhtevadadır. Bizde bugün şekil ve manayı inkâr etmekle yenilik yaptığımıza, dolayısıyla ileri olduğuna inanan bir fasile var. Bunlarca 'ne söylenmişin' ehemmiyeti yok. 'Nasıl söylenmişin' ehemmiyeti var.

İntikal devirlerinin bir hususiyeti de bazı sanatçıları acayıplığa sürüklemesidir. Meselâ bunlar en olmayacak, en acayip hislerin sanatını yaparlar. Yenilik olsun diye "Rakı şişesinde balık olmak" isterler. Bu türlü hisler şüphesiz bir zümrenin müşterek hissidir. İdealini kaybetmiş, hiçbir şeye inanmayan, sarhoş bir zümrenin. Yoksa halk böyle şeyler düşünmez. Böyle sanatçıları yaşadıkları devirde yarı ölüdürler ki, ilk fırtınada yıkılıp gideceklerdir.

3. Halkçı sanat, eski halk sanatının iptidailiğini devam veya tekrar eden sanat değil, halkın dertlerini, kederlerini, ıstıraplarını benimseyip onu daha iyiye daha mükemmele götürmek için halkın emrine verilmiş bir 'mürşit' bir 'silah' bir 'dinanizm'dir. Bu sanat rakı şişesine girmek şöyle dursun, meyhaneden tamamen kurtulmuş 'ayık sanatçı' ister.

4. Fikir ve sanat hayatımız dünyaca makbul biriz'an'a erdi. Hâlâ matbuat hürriyeti' gibi bir nimeti burunlamağa yeltenen falso seslere rağmen, fikir ve sanat hayatımız asıl bundan sonra, hem de çok yakında 'beynelmilel' meyvelerini verecektir. (Ant, Sayı:6, 1 Haziran 1945).

"İDADİLERE MAHSUS" EKONOMİ DERSLERİ

Tevfik ÇAVDAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde "İktisat" bilgisine olan gereksinim sadece aydınlar düzeyinde değil, kamu oyunun tüm katmanlarında belirginleşmişti. Üniversite ve yüksek okullarda "İktisat" dersleri yıldan yıla artan bir önlemle ele alındığı gibi, Milli Eğitim düzeninde yapılan çeşitli iyileştirme atımları sırasında "İdadi"lere de İktisat dersleri konmuştu. Bilindiği gibi "İdadi" bugünkü liselere eşdeğer bir orta öğretim kurumudur.

Abdülhamit II'nin iktidarı döneminde başlayan bu dersler 1908 özgürlük hareketinden sonra da devam etmiştir. Ancak Cumhuriyet döneminde bu derslerin kaldırıldığını görmekteyiz. Bunun nedeni, klasik liselerden ayrı, bir mesleki orta öğretim kurumu olarak açılan ticaret liselerinde İktisat, işletme ve onlarla ilgili konuların yoğun biçimde programlamalara konmuş olmasıdır. Sonuçta, bugün liselerimizde Toplum Bilim, Ruhbilim, Ahlak vb. gibi toplumsal konuları işleyen derslerin okutulmasına karşın ilkel düzeyde de olsa bir İktisat bilgisi verilmemektedir. Gerçi Toplum Bilim ve Yurtdaşıklık Bilgisi gibi derslerin içerisinde çok sınırlı olarak "İktisat" kavramları yer

almaktaysa da bu hiç bir şekilde yeterli sayılamaz. Oysa, Yirminci Yüzyılın şu son çeyreğinde ekonomi kavramları, deyimleri, günlük yaşamımıza girmiştir. Hergün, gazete, dergi radyo vb. gibi kitle iletişim araçlarından algılanan Milli gelir, büyüme hızı, döviz kuru, IMF, üretim, ekonomik bunalım gibi deyimlerin ne olduğunu lise bitirmiş bir kişinin ders bilgilerine dayanarak bilmesi olanaksızdır. Öte yandan çok açıktır ki bu bilgilere olan gereksinim biyoloji, kimya, fizik, tarih ve coğrafyaya duyulandan daha az değildir. Ne yazık ki, yaklaşık yüzyıl önce bu gereksinimi karşılamak için orta öğretim "müfredat" programlarına alınan ekonomi bilgisi bugün bu programların dışındadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son çeyreği içerisinde "İdadi"lerde okutulan ekonomi bilgisi acaba hangi konuları içeriyordu? Derslerin daha doğrusu ders kitaplarının nitel düzeyi nasıldı? Bu ve bunlara benzer soruları yanıtlayabilmek için dönemin ders kitaplarını incelememiz zorunludur. Bu soruları yanıtlamaya yönelik bir incelemeyi gerçekleştirebilmek amacı ile bu ders kitaplarından üçünü bulabildim. Kanımca bu üç kitap "İdadi"lerde okutulan "İktisat Bilgisi"

hakkında bir bilgi verebilecektir.

Sözünü ettiğim üç kitap, tarih sırasına göre, şöyle sıralanabilir:

- "Hariciye Nezareti Celilesi Umur-u Şehbenderi hülefasından Kahvecibaşızade Mahmut Hayri" bey tarafından yazılan "Mebadi-i İlm-i Servet-i Milet" yani (Ulusların zenginliği bilimine giriş) adlı kitap. Bu kitabın basım tarihi 1317 (1901) dir.

- "Selanik Mebusu M. Cavid" bey tarafından kaleme alınan "Malumat-ı İktisadiye" adlı kitap. Bunun basım tarihi ise 1329 (1913) dür.

- "Tedrisat-ı Taliye Müdürü Umumisi M. Adil" bey tarafından yazılan "Malumat-ı İktisadiye". Basım tarihi 1331 (1915). Kitabın kapağında "Mekاتب-i İdadiye ve Darulmuallimin-i İbtidaiye" yani İdadi ve İlköğretmen okullarında okutulmak için Milli Eğitim Bakanlığı'nın izniyle basıldığına ilişkin bir not bulunmaktadır. Bu nottan anlaşıldığına göre ekonomi dersleri yalnız "İdadi"lerde değil ilköğretmen okullarında bile programa alınmıştır.

İttihat ve Terakki'nin ünlü Maliye Nazırı M. Cavid Bey'in kitabının girişinde "İdadi mekteplerinin en son değiştirilen müfredat programlarında (Malumat-ı İktisadiye) adıyla bir ders konulmuş ve daha önce yayınlanan (İlm-i İktisat) kitabı okutturulmaya başlanmış isede bir çok İdadi mektebi müdüründen ve öğretmeninden aldığımız yazılarda söz konusu eserin haftada bir saat ders ile öğretilmesi ve bitirilmesi mümkün olmadığı bildirildiğinden Cavid Beyefendiye yaptığımız rica ve öneriler üzerine işbu (Malumat-ı İktisadiye) kitabı öğrencilerin yararını sağlama amacıyla eski (İlm-i İktisat) kitabından türetilerek meydana getirilmiştir" denmektedir. Böylece ekonomi derslerinin haftada bir saat ile sınırlandırıldığını da öğrenmiş bulunuyoruz. Ne ki 1890'lı yıllardan beri ekonomi dersi "İdadi" programlarında yer aldığından söz konusu sürenin son değişikliğin yarattığı bir zaman mı, yoksa eskiden beri var olan bir ders süresimi olduğunu bilememekteyiz.

Önce de belirttiğimiz gibi elimizdeki kitaplardan en eskisi

Kahvecibaşızade Mahmut Hayri Beyin kitabı. Yüzyılımızın başında yazılmış. İsmi o dönem dili açısından tutucu sayılabilir. Çünkü "İlm-i Servet" deyimini 19'cu yüzyılın ikinci yarısında "İktisat Bilimi" karşılığı olarak kullanılmakla birlikte kitabın yazıldığı yıllarda artık terkedilmeye başlanmıştı. "İlm-i Servet" deyiminin ekonomi karşılığı kullanılma nedeni ise Adam Smith'in ünlü "Ulusların Zenginliği" hakkındaki kitabının başlığıdır.

Mahmut Hayri Beyin kitabının içerdiği konular şu başlıklar altında sıralanmıştır:

- Ulusal servetin görünümü,
- Servetin üretimi,
- Servetin üretiminde doğanın etkisi,
- Emek, iş ve zanaat,
- İşbölümü, işbölümünün genel sonuçları,
- İş görme özgürlüğü, bunun yarar ve zararları,
- Sermaye, bireyler açısından sermaye, sermayenin oluşumu ve arttırılması,
- Servetin bölüşümü,
- Servetin bölüşümünde toprak sahibinin payı: Rant,
- Servetin bölüşümünde sermayenin payı: Faiz,
- Servetin bölüşümünde girişimcinin payı: Kâr,
- Servetin bölüşümünde işçinin payı: Ücret,
- Tedavül,
- Para, kredi, banka,
- Kamu borçları ve yönetimi,
- Mübadele, serbest mübadele ve yerli sanayinin korunması,
- Servetin tüketimi (dikkat edilirse tüketim sözcüğü "İstihlâk"ın tam karşılığı olamıyor.)

- Emniyet sandıkları, sigortalar ve hayır kurumları.

Kitabın tamamı 90 sayfa. Sistematiği olarak üretim, değişim (tedavül), bölüşüm ve tüketim biçimindeki klasik öğretinin sıralamasına uyulmuş. Temelde klasik ekonomi öğretisinin tüm öğelerini bulmak mümkün. Diğer iki kitapta da aynı öğreti, temeli ve çıkış noktasını oluşturmuş. Zaten o günün koşulları içerisinde (bugün içinde farklı bir görünüm yok) daha değişik bir yaklaşımda ders kitabının yazılması da beklene mezdi.

1329 (1913) yılında yayınlanan Mehmet Cavid beyin "Malumat-ı İktisadiye"si, yazarın dört ciltlik "İlm-i İktisat" adlı yapıtının bir özeti niteliğindedir. Kitap 300 sayfadır. Konular Kahvecibaşızade'nin kitabına göre daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. "İlm-i Servet" deyimini terkedilmiş ve "İktisat" sözcüğü kullanılmıştır. Ana bölümler gene klasik ekonominin sistematiğine uyumludur. Bunlar,

Servetin üretimi,
Servetin bölüşümü,
Servetin Tedavülü,
Servetin Tüketimi (İstihlâk)

başlıklarını taşımaktadır.

Bu ana bölümler içinde, alt başlıklarla sistematiğin gereğine uygun konular ele alınmıştır. Kitapta ilk defa olarak uluslararası standartlara uygun bir iktisadi faaliyet kolları tasnifine de rastlanmaktadır. Bugünkü tasnifin genel çizgilerini andıran bu tasnifte iktisadi faaliyet kolu deyimini yerine "sanayi" sözcüğü kullanılmıştır. Sıralama şöyledir:

Sina-i ihraciye (maden çıkarımı)

Sina-i Ziraiye (Tarım)
Sina-i İmaliye (İmalat Sanayii)

Sina-i Nakliye (Ulaştırma)
Sina-i Ticaret (Ticaret)
Serbest Sina-i (Serbest meslekler)
Hizmet-i Şahsiye ve muavenet (Kişisel hizmetler ve yardım)

Bilindiği gibi bugün inşaat, banka ve sigorta, elektrik, gaz ve su kesimleri ayrı faaliyet kolları olarak sıralama içerisinde yer almaktadır.

Cavid bey kitabında "Mülkiyet hakkı veveraset" için ayrı bir alt bölüm açmıştır. Bu iki kavram (çok haklı olarak) klasik ekonomi yaklaşımının ve de özellikle Jiberal öğretinin vazgeçilmez unsurları olarak sunulmaktadır. Şirketler konusunda da "Üretim" bölümünde bir lise ders kitabı için ayrıntı da sayılabilecek bilgiler verilmiştir.

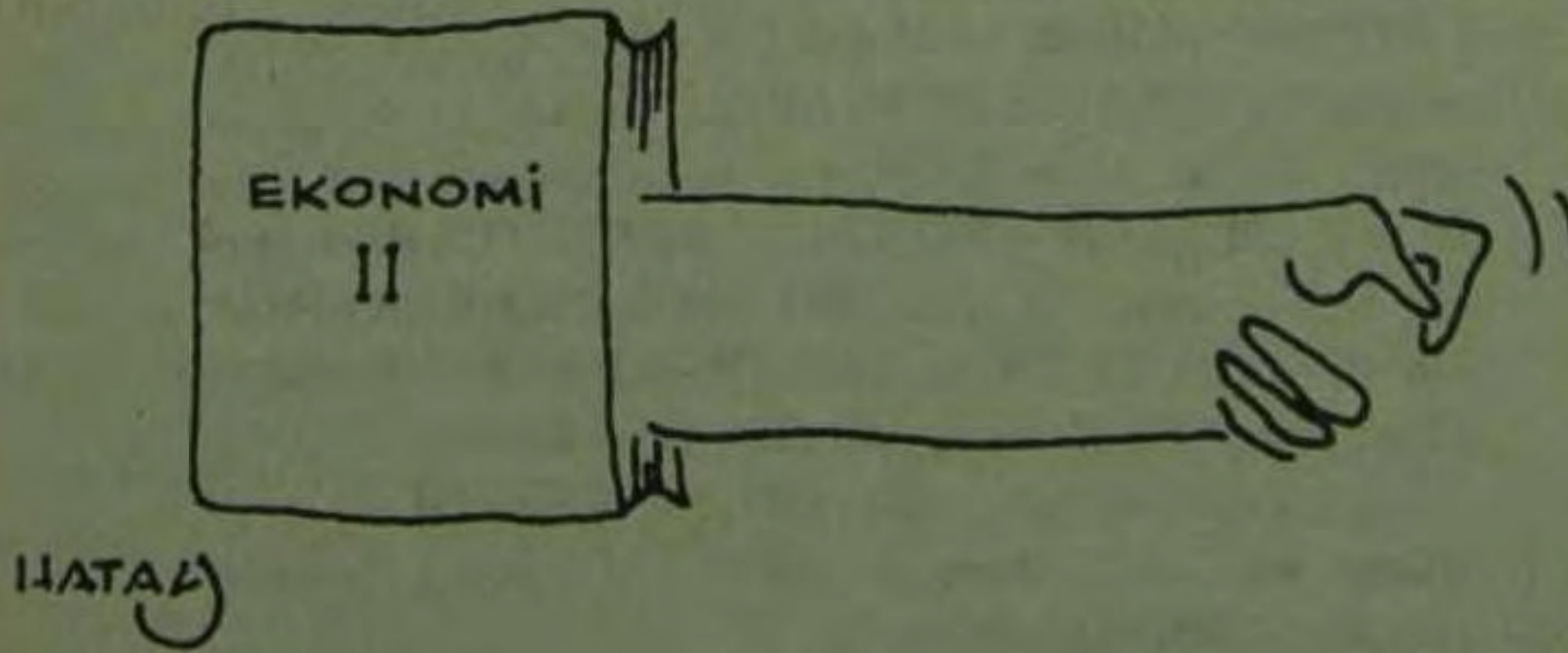
İşbölümü anlatıldıktan sonra, makinalar ayrı bir konu olarak ele alınmaktadır. Bu konu işlenirken özellikle makina kullanımına karşıt olan düşünceler tek tek ele alınıp kuramsal yönden çeşitli kanıtlarla pekiştirilerek red edilmektedir.

"Servetin bölüşümü" konusunda ağırlık noktasını rant oluşturmaktadır. Ücret bu bölüm içerisinde "Tunç yasası" doğrultusunda ele alınmış ve hemen arkasından "nüfus meselesi" işlenerek iki konu arasında bir bağlantı kurulmuştur.

Kahvecibaşızade'nin kitabından farklı olarak değer konusuna ayrı bir yer verilmiş, fiyat sorunu da uzun bir biçimde değişik yönleriyle incelenmiştir. Ekonomik buhranlar olayı da, M. Cavid Beyin kitabında ayrı bir alt-bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cavid Bey "İstihlâk Umumiye" yani genel tüketim başlığı altında ve geniş bir biçimde Devletin gelir kaynakları, vergi, bütçe, borçlanma ile Düyun-u Umumiye gibi konuları ele almaktadır. Ne ki burda "Düyun-u Umumiye" bahsinde hepimizin bildiği ünlü kurum değil borçları sorununa değinilmiştir.

Cavid Beyin kitabı gerek ele aldığı konular, gerekse konuların içeriği bakımından bugünkü bir

Hatay DUMLUPUNAR

çok ekonomi kitabına oranla, yansıtmaya çalıştığı ekonomi düşünce doğrultusunda daha tutarlı sayılabilir. Böyle bir kitabın lise düzeyinde ders kitabı olarak kullanılması ise (kullanımın yaygınlığını bilmememize rağmen) orta öğretim programları açısından çok önemli bir aşamadır.

M. Adil Beyin kitabı ise 1915 yılında, yani Birinci Dünya Savaşı yılları içinde yayınlanmıştır. Kitap içeriği açısından Cavid Beyin kitabından daha ayrıntılıdır. Giriş bölümünde iktisadın tanımı, iktisadi olaylar açıklandıktan sonra iktisad biliminin kısa bir tarihçesi verilmektedir. İktisadi düşüncelere ve akımlara değinen bölümde ise **"Serbesti ve iştirak meslekleri"** başlığı altında liberal ve sosyalist ekonomi düşüncesi incelenmektedir. Daha önceleri, Sakızlı Ohannes'in (1881) kitabından sonraki bütün iktisat kitaplarında sosyalizm ve komünizm ayrı başlıklar altında ve çeşitli konuların içerisinde (bir nevi reddiye mahiyetinde) incelenmekle beraber liberalizm- sosyalizm karşıtlığında ele alınmamıştı. Gerçi önceki yapıtlarda da bu karşıtlık hissedilmek taşıdı ama bu kitaptaki gibi açıkça sergilenmemişti.

M. Adil Beyin kitabında üretimin temerküzü ve buna karşı olan görüşlerde ayrı bir bölümde ele alınmıştır. Bu arada dikkatimizi çeken bir noktada büyük mağazalar ve bunlara yapılan itirazlara da kitapta yer verilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi bu konu son yıllarda sayısı birden bire artan **"Süper market"**lerden ötürü gündemdedir.

Kitabın bir bölümünde de **"Hükümetin üretimdeki yeri"** başlığı altında devletin bu süreç içerisindeki konumu saptanmaya çalışılmaktadır. Bu noktada M. Adil Beyin o sıralarda yeni yeni tartışılmaya başlanan **"Milli İktisat"** politikasından az da olsa esinlendiği izlenimini edindik. Ne var ki gene de devletin doğrudan üretime katılmasından daha ziyade çeşitli özendirme vb. gibi tedbirlerle bir nevi koruyuculuk ve yol göstericilik rolünü yüklenmesi düşüncesi ağır basmaktadır.

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı sırasında kadınlarında bizzat üretime katılması konusunda

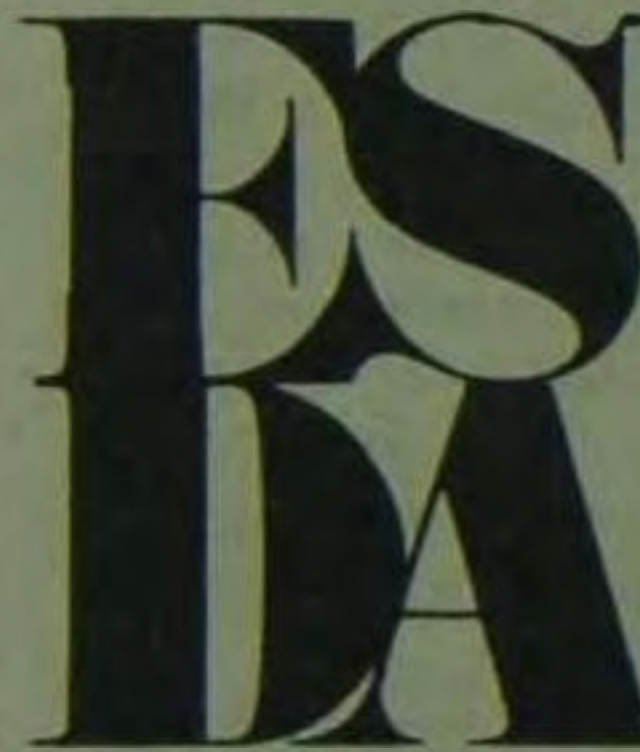
resmi kurumlardan kaynaklanan güçlü bir akım doğmuştu. Bu akımın etkisiyle olacak. M. Adil Bey ders kitabında **"Feminizm"** başlığı altında olayı incelemektedir. Bu bölümde iş bölümü sorunu kadınları da kapsayacak biçimde irdelenmektedir.

Serbest rekabet, mahreçler ve Greshamm yasaları ayrı ayrı ve derinliğine incelenen konular arasındadır. Banka ve kredi konuları Cavid Bey'in kitabına benzer biçimde ele alınmıştır. Dış ticaret bölümü ise oldukça ayrıntılıdır. Bu bölümde serbest ticaret ve himaye usulleri irdelendikten sonra ayrıca ikili ticaret anlaşmalarına da değinilmiş ve bu yoldan dış ticarete olabilecek gelişmeler de vurgulanmıştır.

Bölüşümde, ücret incelenirken sendika ve grev meselesine değinilerek ücrete etkileri ve ücretlerin bu yoldan artırılması olgusuna da parmak basılmıştır. Bu iki konu klasik ekonomi öğretisi sınırları içerisinde düzeyden de anlatılmış olsa, gene de bir lise ders

kitabında bulunması yönünden dikkate değer bir aşama olarak nitelenmelidir.

Elimizdeki üç kitabın sadece içerikleri açısından incelenmesi bile göstermektedirki, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde iktisat bilimine artan ölçüde önem verilmiş ve konu yeni bir bilim dalı olmasına rağmen lise öğretim programlarına konulmuştur. Bu önemli bir noktayı bize göstermektedir. O dönemde iktisat sorunlarına ilgi duyma söylendiği ya da sanıldığı kadar az olmadığı gibi, konunun bilinmesine özel bir önem de verilmiştir. Fakat günümüzde, meslek liselerinin bir bölümü bir yana bırakılacak olursa, orta öğretimde iktisat bilgisinin gereğine turizm konusunda edinilecek bilgiler kadar bile inanılmamaktadır. Oysa çağımızın tüm savaşmaları ekonomiktir, ve bu savaşmaların doğru, gerçekçi ve halkın yararına yürütülebilmesi için en az düzeyde de olsa ekonomi bilgisi gerekmektedir.

EKONOMİK VE SOSYAL DOKÜMANTASYON VE ARASTIRMA AŞ

ESDA Ekonomik ve Sosyal Dokümantasyon ve Araştırma AŞ, adımız;

**Araştırma yapmak/Danışmanlık/Doküman sağlamak/
Kaynakça derlemek/Çeviri/Yayıncılık, işimiz;**

BÜYÜTEÇ (haftalık, 4 Mayıs 1981'den bu yana yayımlanıyor), TÜRKİYE'DEN ARASTIRMA ÖZETLERİ (aylık, birinci sayısı Ağustos 1981'de çıkacak), MONTHLY RESEARCH ABSTRACTS FROM TURKEY (aylık, birinci sayısı Ağustos 1981'de çıkacak), TÜRKİYE'nin PLANLAMA DENEYİMİ ÜZERİNE KAYNAKÇA (Temmuz 1981'de çıktı), şimdilik yayımlarımız;

27 35 74 telefonumuz: ARAYIN, TANIŞALIM...

Kıbrıs sok. 26/1, Aşağı Ayrancı / Ankara, adresimiz;

GELİN, GÖRÜŞELİM...

NEWTON VE GOETHE'NİN RENK KURAMLARI

Zeki TEZ

Evrende rengin tek kaynağı ışıktır. Eğer ışık rengin tek kaynağı ise, doğa nasıl olup da sonsuz sayıda farklı renge sahiptir? Bu renkler nasıl oluşmaktadır? Bu soruların yanıtı, doğa ve üç bileşen arasındaki ilişkide yatar: Işık ya da renk kaynağı, madde ve onun renk verme yeteneği, renk alıcı olarak göz.

Bu saptamayı yaptıktan sonra bazı tanımlara geçelim ve renk konusunu bilimsel olarak biraz açalım.

Psikolojik renk beyinde uyanan bir duygudur. Gözleri ve beyni normal olan herkes, aynı tür ışık karşısındaki duygularını aynı sözcükle belirtir ve örneğin "mavi" der. Ama bu sözcükle belirtilen duygunun, başka birininkiyle aynı olup olmadığı konusunda hiç bir şey söylenemez. **Fizyolojik renk** göz retinasında ve görme sinirlerinde oluşan fizyolojik olaylardan kaynaklanır ve beyinde psikolojik renk duygusunu doğurur. **Fiziksel renk** ise belirli bir ışığın, hangi dalga boylarını hangi oranda içerdiğinin ölçü ve sayılarla kesin olarak belirtilmesidir. Spektroskopik yöntemle her dalga boyuna düşen enerji payı ölçülerek incelenebilir. Uyandırdığı psikolojik renk aynı olan iki ışığın,

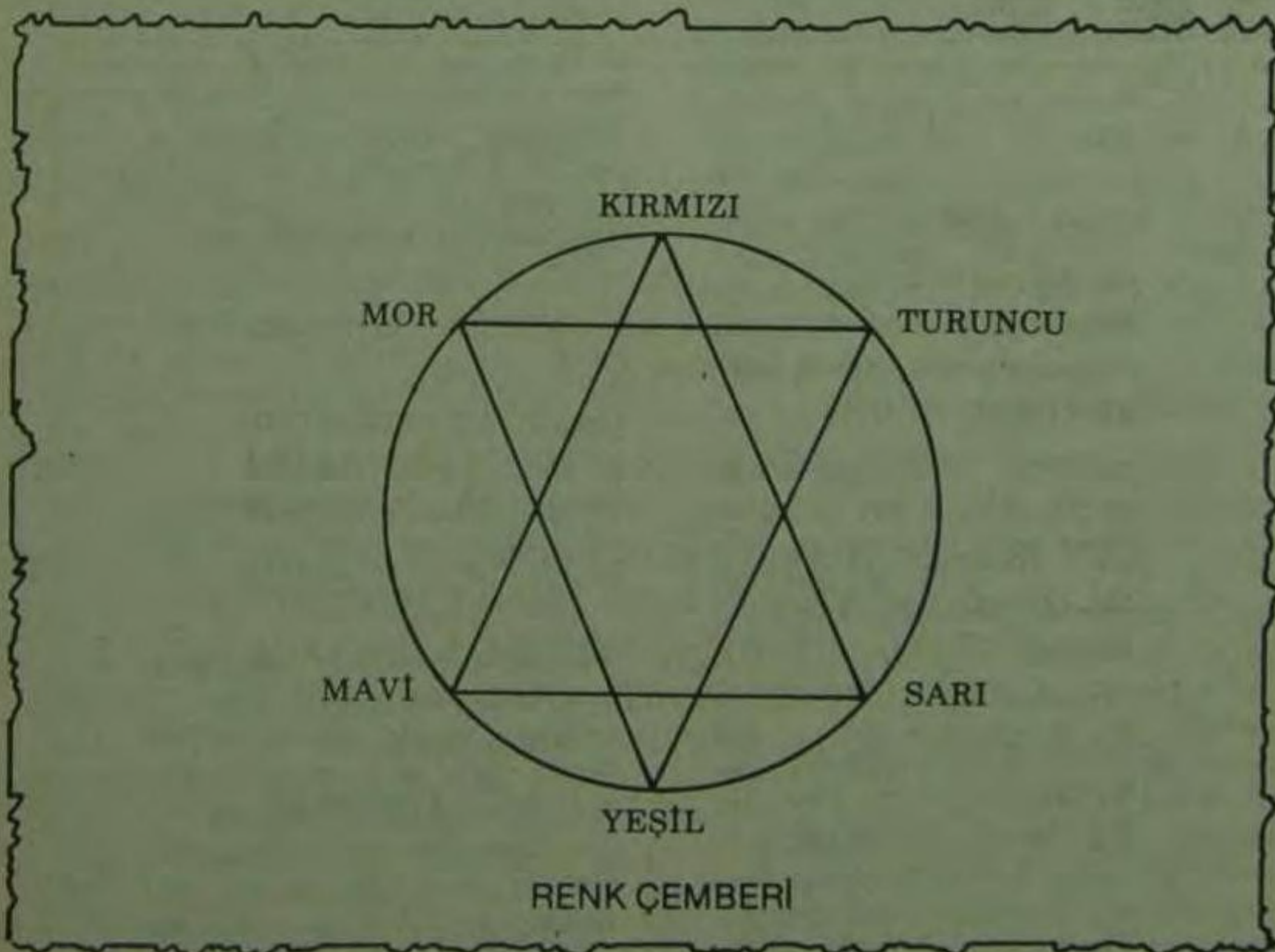
dalga boyları açısından bileşimleri tümüyle farklı olabilir. Örneğin, göze görünür dalga boyları arasında, her zaman birer çifti, gözde birbirlerinin uyandırdığı izlenimi yok ederek (**kompanze ederek**) renksiz ya da beyaz duyumunu verir. Böyle renklere **tamamlayıcı** (komplemanter) **renkler** denir. (**mor-sarı, yeşil-kırmızı, turuncu-mavi**). Beyaz ışıktan bir dalga boyu çıkarılırsa, göze gelen öteki dalga boylarının birlikte uyandırdığı psikolojik renk, eksik olan rengin **tamamlayıcı** rengidir. Örneğin beyaz ışıktan mavi ışığın dalga boyu çıkarılırsa, ışık sarı görünür. Newton renkleri kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lacivert ve mor diye ayırmıştır. Bunlardan kırmızı, yeşil ve mavi **birincil renkler** olup, ötekiler bunların girişimiyle oluşabilir. Bu nedenle yalnızca kırmızı, yeşil ve mavi renklerin birleştirilmesiyle beyaz elde etmek olanaklıdır. İki projeksiyon makinası alarak önlerine değişik renklerde filtreler koyalım. Yeşil ve kırmızı filtreden sarı renk, yeşil ve maviden turkuvaz (**mavi-yeşil, siyah**), mavi ile kırmızıdan da magenta denilen morumsu kırmızı renk oluşur. İki birincil rengin girişimiyle oluşan sarı turkuvaz ve magentaya **ikincil renkler** denir.

Birincil renklerin bu şekilde karıştırılmasına **katma yöntemi** denir. (Şekil. 1) Bir de **çıkartma yöntemi** vardır. Biri kırmızı, ötekisi yeşil birincil renkli iki boyarmadde alalım. Kırmızı yalnızca kırmızı rengi, yeşil de yeşil rengi geçirip ötekilerini soğururlar (**absorplarlar**). Bu boyarmaddelerle boyanmış iki ayrı filtreyi aynı projeksiyon makinasının önüne üstüste koyarsak, hiç bir renk görülmez. Bu iki boyarmaddeyi bir çözelti içinde karıştırmakla ya da dokuma lifi üzerinde birleştirmekle de aynı sonuca varılır. Oysa iki ikincil rengin karıştırılmasıyla bir birincil renk elde edilebilir. Örneğin magenta ve sarıdan kırmızı, sarı ve turkuvazdan yeşil, turkuvaz ve magentadan mavi elde edilir. Magenta, sarı ve turkuvazın karışımı ise siyah rengi verir. Bu anlatılanlarda ikincil renkler eşit oranlarda karıştırılmıştır. Farklı oranlarda karıştırıldığında ara renkler elde edilir. İkincil renklere uygun oranda siyah katarak matlaştırılırsa **üçüncül renkler** elde edilir. Üç ikincil rengin değişik oranlarda karıştırılmalarıyla istenen her renk elde edilebilir.

Bu bilgileri verdikten sonra şimdi konumuza girmeye başlayalım.

Modern bilimlerin nedensel görünümün yanısıra çok önemli bir niteliği de nicel olması gereğidir. **Sağın bilimlerde** (exact science) ve cansız dünya ile ilgilenen **bilimlerde ölçme** sözcüğü özel öneme sahiptir. Ölçme, yani nicel gözlem, dış dünyanın görüngü (**feno-men**) olarak izin verdiği, kullanılan ve bilimsel değerlendirilen biricik şeydir.

Doğaldır ki doğabiliminin incelenmesinde, duyu algılamalarımız ön planda yer alır. Ama bu daha çok nitel biçimdedir. Bir cismin hareketini hem doğrudan algılayabiliriz hem de cetvel, saat gibi basit araçlarla nicel olarak izleyebiliriz. Buna karşılık renk, ses, koku duygusu vb. saf nitelidir ve hiç bir yoldan nicel olarak kavranamaz. "Yeşil" renk, gülün kokusu vb. ölçülemez. Fizik bilimi bu görüngüleri nasıl işler? Örnek olarak ışığı ve renkleri inceleyelim. Her ne kadar bizim ışık algılamalarımız renkler yoluyla olmaktadır da kendi başına renk, fiziğe pek konu olmamıştır. Ama böyle nitel algılamalarla fizik bilimi hiç bir şeye başlayamazdı. Bu durum, ışık görüngülerinin tam kurgulu aygıtlarla (**spektroskop vb. gibi**) bir ölçüde nitel ölçülebilir olmasına değin uzun bir süre devam etti. Gerçekte fiziksel optik ancak 19. Yüzyılın sonuna doğru Maxwell, Hertz vb.'nin çalışmalarıyla sonuca erişti. Newton mekaniğinin karşısında optikteki bu gecikmeyi anlamak kolaydır. Işık görüngülerinin nicel yanı oldukça gizlidir ve algılarımız bu konuda doğrudan hiç bir şey söylemez. Onu tanımak için, önce ışığın nicel

dayanağı olan "taşıyıcıyı" bulmak gerekliydi. Fosfor elementi keşfedildiğinde önceleri bunun, "ışık taşıyıcısı" olduğu sanıldı. Fizikten bildiğimiz üzere bu taşıyıcı, elektromanyetik alandır. Elektromanyetik alan ise ışığı temsil eden elektromanyetik dalgalarıdır. Bu dalgalar görünmez. Onların varlığı uygun aygıtlarla çeşitli deneyler yardımıyla ve az ya da çok dolaylı kuramsal ya da düşünsel çıkarımlar yardımıyla tanınır. Ama burada nicel olarak ölçülebilen tek şey dalgalarıdır. Renk yerine artık santimetre olarak verilebilen dalga boyları kullanılmaktadır. Belirli bir renk açık bir biçimde, belirli bir dalga boyuna karşılık gelmektedir (Dalga boyundan renge giden ters yönde bir bağlantı pek açık değildir). Fiziksel inceleme konusu renkler değil dalgalarıdır. Elektromanyetik dalgalar, mekaniğin yasaları gibi nedensel-belirlenimci (kausal-deterministisch) yasalara uyar.

Bir görüngü, ancak görüngüye bağlanan ve nicel betimlenebilen bir dayanak bulmak başarıldığında bilimsel olarak değerlendirilir. Işıktaki elektromanyetik dalgalar, seste hava ya da başka cisimlerin esnek dalgaları, kokuyla ilgili moleküllerin kimyası ve onların tepkimeleri vb. Sağın bilimler nicel önermeler ister, nitel şeyleri tâ başından reddeder.

Nicel dayanak nesnel dış dünya olarak betimlenebilir. Nitel algılarımıza fizyoloji ve psikoloji alanında başvurulur. Örnek olarak rengi alalım: Dış dünya elektromanyetik dalgalarıdır. Renk gözde, sonra görme sinirlerinde, daha sonra da ilgili beyin hücrelerinde belirli fizyolojik olaylar oluşturur. Ama tüm bu maddesel olaylar, "Yeşil" gibi bir renk duygusunu nasıl vermektedir? Fizik, fizyoloji ve psikoloji bilimlerinin tümünde de bu nokta şimdiye dek anlaşılabilir kalmıştır. Çünkü fizyolojiden psikolojiye giden, yani maddesel ve ruhsal olaylar arasında kurulmuş olan bir köprü yoktur. Görülüyor ki, sağın bilimler baştan beri belirleyici iki saptama yapmaktadır:

1) Sağın bilimlerin alanına yalnızca nicel görüngüler girmektedir, nitel olanlar psikolojiye aittir, ve

2) Yalnızca bu nicel görüngüler dış dünyaya aittir.

Şimdi hangi hakla bu saptamaya vardığımızı sormak gerekir. Biz renkleri nesnel dünyadan (evrenden) attık ve kendi iç dünyamıza aldık. Çünkü onlar nicel bir şey değildir. "Çimen yeşildir" deriz, "çimeni yeşil olarak duyuyorum" demeyiz. Önceden görülemez ki, niçin "yeşil olmak", yine yeşil ışığı gösteren dalga gibi nesnel, dış dünyaya ilişkin bir konu olmasın. Nesnel algılama olarak yeşil, aslında herhangi bir nicel gözlemden farklı bir basamakta bulunmaz.

Dış dünya ile insansal iç dünyamız arasındaki sınır nerede uzanmaktadır? Bu eski felsefi soruya sayısız yanıt verilmiş ama çözümsüz kalmıştır. Karşı kutupta ise Budist Filozofların savı yer alır ki, "duyusal görüngüler yalnızca hayaldir" ya da az bir farkla söylenecek olursa, bir dış dünya yoktur ve nitel olanlar da dahil tüm görüngüler yalnızca insanın görüp geçirdikleridir.

Bundan üçyüz yıl kadar önce Isaac Newton (1642-1727) "Optics" adlı yapıtını yayınlamıştır. Yaptığı bir deneyinde Newton karanlık bir odanın penceresindeki ufak bir delikten giren ışık demetini bir cam prizmadan geçirmiş, ışığın prizmadan kırılarak yol değiştirdiğini ve prizmanın ardında gökkuşağı renklerinin oluştuğunu gözlemiştir (spektrum renkleri). Beyaz ışığın prizmadan geçtikten sonra gökkuşağı renklerine dönüşmesine ilişkin olarak bilim adamlarınca iki tür varsayımda bulunulmuştur. Bunlardan biri, bu renklerin aslında güneş ışığında var olduğu ve prizmadan geçerken birbirinden ayrıldığı; ötekisi ise, ışık demetinin prizmadan geçerken prizma camından, o ışığa çeşitli renkleri verecek herhangi bir maddeyi yayımlamış olması şeklindeydi. Newton bunlardan birincisini kabul ediyordu. Ayrıca Newton, prizma mor rengin daha çok, kırmızı renginse daha az saptığını (kırıldığını) gördü. Bundan prizmanın, mor ışığı kırmızı ışıktan daha fazla saptırması gerektiğini çıkarımlıyordu. Bunu da daha sonraki bir deneyinde doğruladı.

Newton bu sonuçlara dayanarak, bir cam prizma ile bir eşyaya bakıldığında bu eşyanın gerçek konumundan yer değiştirmiş gibi görüleceğini ve mor renkli eşyanın kırmızı renkliye oranla daha çok sapma göstereceğini çıkarımladı. Bu çıkarımı doğrulamak üzere siyahı bir yüzey üzerine yanyana gelecek biçimde biri mor öteki kırmızı renge boyanmış iki daire yerleştirdi. Bu dairelere bir prizmayla baktığında iki dairenin birbirinden ayrıldığını ve mor dairenin kırmızı daireye oranla daha çok yer değiştirdiğini saptadı.

Newton daha sonra gökkuşağı renklerinden beyaz ışığın yeniden oluşması gerekeceğini çıkarımladı. Bunu da şöyle bir deneyde inceledi: Birinci prizmaya eşit başka bir prizma alarak bu ikincisini birinci prizmadan geçen ışık demeti yolu üzerine koydu. Sonuçta iki prizmadan geçen ışık demetinin, sanki bu prizmalardan hiç birisinden geçmemiş gibi, duvarda aynı noktada ışık benliği oluşturduğunu gördü. Bu deney Newton'un çıkarımını doğrulamakla kalmayıp ışığın prizmadan geçerken ondan renk aldığı

varsayımını da dışlamış oldu. Çünkü bir prizmanın ışığa renk verdiğini ve ötekinin o rengi geri aldığını öne sürmek akla yakın değildi. Bu çalışmalarının sonunda Newton, kendi renk kuramını kurmuş oldu. Newton ayrıca ilkel ve savunulamaz bir biçimde de olsa ışığın taşıyıcısı olan nicel bir dayanağın var olduğunu, ışığın bu ışık küreciklerinden oluştuğunu savundu. Daha sonraları bunun için elektromanyetik dalga kavramı getirilmiştir. Kısaca söylenirse Newton'un ışık kuramı, daha sonraki fiziksel ışık kuramının görüşlerine aynı nitel-nedensel karakteristiklerle sahiptir.

Büyük Alman şairi Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) doğabilimleriyle amatörce uğraşmıştır. Onun dikkatini en çok çeken konulardan biri ışık ve renk olmuştur. Goethe'yi bilgin olarak ciddiye almamak gerekir. Ama o, kendi çağının en eğitimli kişilerinden biriydi ve çalışma zamanının en büyük bölümünü bilimlere harcamaktaydı.

Newton'un "Optics" adlı yapıtının yayınlanmasından 90 yıl sonra Goethe, başka bir renk kuramı öne sürmüş ve bunda da yaşamının en büyük yanılgısını yapmıştır. Goethe'nin renk öğretisi sanat, fizyoloji ve estetikte çok yararlar sağladı. Ama yengi, Newton'un öğretisinde kaldı.

Goethe'nin İtalya gezisinde doğayla yoğun bir biçimde daha yakından ilgilendiği bilinmektedir. Ülkenin jeolojik yapısı, bitkilerin çok çeşitli biçimleri, İtalya'nın aydınlık renkleri yolculuğu sırasında onun ilgisini sürekli olarak çekti. Weimar'a döndükten sonra Goethe, kazandığı deneyimler üzerinde çalışmaya başladı. Jena'da ona, ışığın kırılmasındaki renk görüngülerini incelemek üzere bir prizma armağan edilmişti. Prizma deneylerinde büyük bir şey keşfetti! "Renklerin ortaya çıkması için bir sınırın gerekli olacağını" çıkarttı. Goethe'ye göre renkler Newton'un öğrettiği gibi yalnız başına ışıktan değil, aydınlık ve karanlığın birleşmesinden oluşmaktaydı. Bu sonucu başka görüngülerde de doğruladı. gündüz ışıyarak beyaz ışık veren güneş, orta yerinden bir sis tabakasıyla kaplanıp karardığında sarı ve kırmızı görünüyor, bir ocaktan çıkan duman, güneş ışığında mavimsi bir parıltı kazanıyordu. Yaptığı daha başka pek çok deneyler sonucunda renklerin ışık ve karanlıktan oluştuğuna iyice inandı.

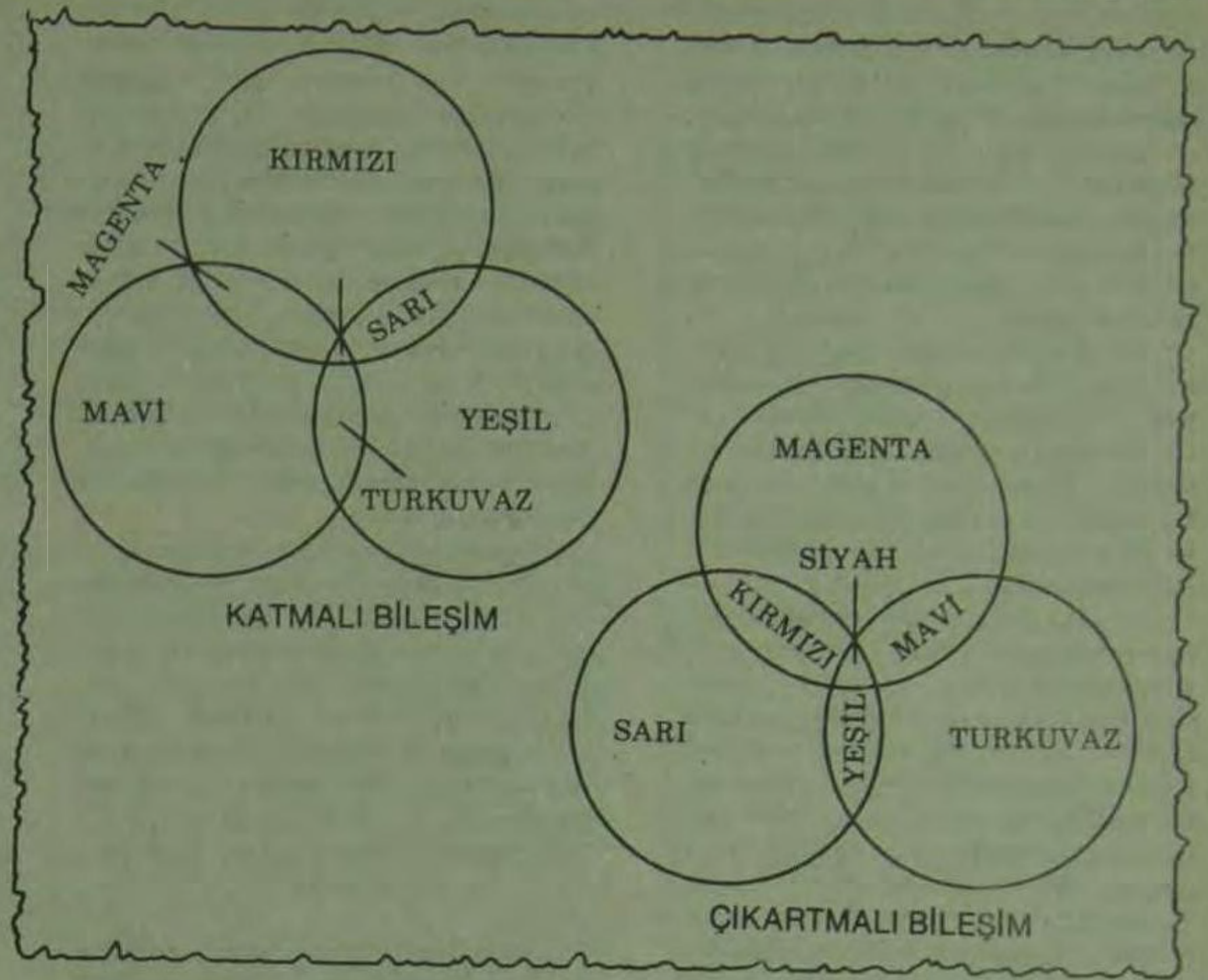
Gözdeki olaylarla koşullanan ve duyularımızda bir "yanılmaya" yolaçan renkleri özenle inceledi. Newton'un beyaz ışığın yedi rengin karışımından oluştuğunu bildirmesine ve bunu prizma deneyiyle kanıtlanmasına karşın Goethe, yaşamının sonuna dek beyaz ışığın yalın bir ışık olduğunu kabul etmiş ve bunda direnmiştir.

Alman şairi renk kuramını, prizmadan geçen ışığın bilinmeyen bir maddeyi prizmadan almakta, onu ışık ile karıştırarak renkleri oluşturmakta olduğu varsayımına dayandırıyor. Goethe'nin başlıca deneyi, bir prizma ile beyaz bir duvara bakmak oldu. Prizmanın arkasındaki beyaz duvarı gökkuşağı renginde görmeyi beklerken duvarın yalnız bir kenarını kırmızı ve öteki kenarını mor renkte, geri kalan kısımlarını ise beyaz renkte görünce hemen Newton'un renk kuramını yanlışlamış olduğuna hükmetti. Dostları arasındaki bilim adamları, gördüğü şeyin Newton'un kuramını doğruladığına onu inandırmaya çalıştılar. Gerçekte duvar, eğer dar şerit gibi parçalara ayrılmış olsa ve her şerit parçasına gökkuşağı renkleri yansıtılmış bulursa, bu renk demetleri yakınlarındaki şerit parçalarına o şekilde düşerler ki, iki kenardaki şeritler dışındaki öteki şeritler beyaz renkte görünür. Kenardaki şeritlerden biri kırmızı, ötekisi ise mor görünür.

Goethe bu usavurumu yürütememiştir. Şair olduğundan mantıksal yöntemi kullanmaya gerek görmüyordu. Goethe renk kuramı üzerine bir kitap yazmış, onda kendi görüşlerini yineleyerek açıklamış ve Newton'a karşı çıkmıştır. Kuramının, zamanın bazı sezgici (: intuitionist) filozofları tarafından iyi bir kabul görmekle birlikte bilim yanlısı filozofları inandıramadığını görünce ikinci bir kitap yazdı. Bunda da aynı görüşlerini yineleyerek Newton'a çok kaba saldırılarda bulundu.

Goethe'ye göre ışık fiziği, bizim dolaysız ışık algılarımızın bilimidir. Duyusal etkilenmemiz, görünmeyen bir varsayımsal (: hipotetik) dış dünyadan keskin bir sınırla ayrılmamıştır ve dış dünya nesnel algılamayla özdeşdir. O halde insansal deneyim, merkezi yerde bulunmaktadır (doğal olarak Goethe için en önemli olan şey insandı).

Biz "beyazı" tekdüze, en basit bir renk olarak görüyoruz ve bileşik bir nesne olarak görmüyoruz. Newton savı bu yalın deneyimle çelişmektedir ve bu nedenle de Goethe tarafından reddedilmektedir. Bu anlamda Goethe'nin beyaz ışığı nitelemesi "Newton'un iğrenç beyazı" biçiminde olmuştur. Işığın "ışık kürecikleri" biçimindeki model sunumu, yani nicel bir dayanağın aranması Goethe'ye göre "tiksinç bir şey" idi. Elektromanyetik dalgalar olgusu onun tarafından hiç de sevimli karşılanmadı, renk algılamaları mız nitel olduğundan renklerin fiziği de ön planda biraz nitel olmalıydı. Bu nedenle o, "ölçme sanatının aşırı oranda uygulanması karşısında" tavır alarak "sınırlı kullanılmasından yana" olmuştur. Goethe mekanikteki ve geo-

metrik optikteki ölçme sanatını ilkin hayranlıkla karşılamış ama, onun renklere uygulanmasını "ışığın ölü bacağı" diye nitelemiştir.

Goethe'nin Newton'u altetme denemesi doğal olarak sonuçsuz kalacaktı. Onun tüm isteği, bilimi her hal-ü kârda "insansal" kılmaktı. Bu nedenle o, mantıksal ve pratik açıdan olanaklı bir saf nicel bilimi ve onun sınırlı alanı içindeki mutlak geçerliliğini kabul etmedi.

Goethe Newton'a karşı kendi renk öğretisini 10 yıl boyu uğraşarak geliştirdi. Bu renk öğretisi herhangi bir model sunuma başvurmadan yalnızca renk kavramlarını işlemek, gözlediğimiz renk görüngülerini doğrudan birbirine bağlamak denemesi idi. Fizikçi, bir kuramın tepesine temel bir yasayı (örneğin Newton'un 2. yasasını) koyuyordu; bu yasa kendi başına mantıksal olarak temellenmeyip deneyimsel gerçekleri kapsayan kuramsal görüşlerle birleştirilerek elde ediliyordu. Benzer biçimde Goethe, bir şeyi tepe yere koymak durumdaydı ve bunu "İlksel görüngü (: Urphaenomen)" diye adlandırdı. Bu ilksel görüngü en yalın renk görüngüsüydü. Bu görüngü ilk olarak beyaz ışıktan, ama bileşik olmayan (!) beyaz ışıktan renkleri ortaya çıkıyordu. ilksel görüngü olarak Goethe şu iki gerçekten yararlandı: Beyaz ışık bulanık bir ortam boyunca geçip gittiğinde, sarıdan kırmızıya dek renk alıyordu. Ayrıca, bulanık ortamdan saçılan ışık, karanlık, bir arka

plandan incelendiğinde mavi görünüyordu. Her insan batan güneşin kızılığını ve mavi gökyüzü gibi günlük deneyimde bu görüngüyü bilir. Bu, Goethe için renklerin kökenidir. Doğaldır ki hepsi de ışık fiziğinden, oldukça karmaşık bir biçimde türetilir. Fizikçi kısa dalgaların (mavi ışık) uzun dalgalara (kırmızı ışık) göre daha kuvvetle saçıldığını kanıtlar. Eğer tüm dalga boylarını içeren beyaz ışıktan kısa dalgalar uzun dalgalara oranla daha çok saçılırlarsa, geriye daha uzun dalgalar, yani sarıdan kırmızıya dek olanlar kalır ve saçılan ışık mavidir.

Bu ilksel görüngüye dayanarak Goethe başka ışık olayları geliştirdi ve onları birbirine bağladı. Onun amacı, tüm renk görüngülerini ilksel görüngünün sonucu olarak tanımlamaktır.

Şunu sormak gerekir: renk niteliği bizim dışımızda da var olduğu ve bilimimiz baştanberi yalnızca nicel olanla sınırlandığından, bilimin nitel konuda hiç bir şey bilmeyeceği düşünülebilir mi? Ya da, bizi çevreleyen dünyanın, yalnızca ölçülebilir nesnelerden oluştuğunu ve tüm nicel şeylerin duyu hisleriyle bağlantılı olduğunu gerçekten düşünmeli miyiz? Şöyle söyleseydik, bir yanılmı tasam (: paralojizm) olurdu: "Işık, eğer onları görebilecek bir yaratık yoksa var olmalıdır; bunun sonucu olarak renkler, yalnızca yaratıklar için söz konusudur". Aynı mantıkla şöyle söyleyebiliriz: "Elektromanyetik dalgalar, eğer onları ölçebilen bir yaratık yoksa,

yoktur". Hatta şu bile eklenebilir: "Onların davranışlarını anlayabilecek ve hesaplayabilecek bir fizikçi orada yoksa, onların düzenlilikleri yoktur."

Schopenhauer'in "güneş ancak gören için vardır" sözüne karşı Goethe, "hayır, güneş olduğu için göz vardır" diye karşılık vermiştir. Daha sonra da, "gözün ışık yaratmıştır" yargısında bulunmuştur.

Goethe'nin sezgici kuvveti, Newton'un doğabilimsel yöntemi ile çarpışmıştır. Newton mekanikteki başarılarından sonra renkleri de ölçmeye ve renklerin dünyasını benzer biçimde matematiksel olarak sunmaya çalıştı. Goethe ise matematiksel incelemelere başvurmadı.

Goethe doğabilimini, öteki fizikçilere göre tümüyle başka ilkelere göre kurmuştur. Şurası açıktır ki kendi görüşleri tümüyle kendisinden kaynaklanmaz. Goethe'nin düşünme biçimi üzerine en büyük etkiyi Plotinos (İskenderiye'li Yeni-Platoncu Filozof) yapmıştır. Özellikle Plotinos'un sanat öğretisi onda etkili olmuştur. Goethe Plotinos'tan çeviriler yapmış, onun görüşlerinin çoğunu olduğu gibi kabul etmiştir. Ama iki bilge arasında farklılıklar da vardır. Plotinos diyalektik düşünüyordu. Goethe ise deneyimsel (: ampirik) olarak verilen gerçeklikten düşüncelere doğru gitmektedir.

Goethe'nin yöntemi ilksel görünüme bir geri gönderimdir. Renklerin sonsuz çeşitliliğinden bir renk çemberi ortaya atmış, bu ise kendi açısından düzgün bir renk altıgeninde sonuçlanmıştır (kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, mor) (Şekil. 2.).

Bu çemberde renkler, tamamlayıcı renklerinin karşısında yer almaktadır (yeşil — kırmızı, mavi — turuncu, mor — sarı). renklerin bu bakışımı (: simetrik) düzeni, birbirleriyle olan ilişkilerinin incelenmesine olanak tanımıştır. Goethe, karşılıklı yer alan renklerin "Uyumlu (:harmonik)" olduğunu ve onların bir bütünselliğe gittiğini söylemiştir. Çemberde bir atlayarak yer alan iki rengin birleştirilmesini "karakteristik birleşme", komşu renklerin karıştırılmasını ise "karaktersiz birleşme" diye nitelemiştir.

Goethe'ye göre ilk renkler mavi ve sarıdır. Onların karışımından yeşil elde edilir. Ama ilk iki renk, kırmızımı bir görünüm alacak şekilde kendi aralarında "yükseltilebilir" ve mor ya da turuncu elde edilebilir. Bu konuda şöyle der: "İki saf nesne (mavi ve sarı) tümün temelidir. Bunların her ikisi,

üçüncüye yaklaşma sonucunda bir yükselme gösterir. Böylece her bir yanda bir en derin ve bir en yüksek, bir en yalın ve en karmaşık, bir genel ve bir ender şey oluşur. Yalından başlanır ve sonunda yüksek nesnelere gelir." Daha başka yükseltmeler yoluyla onla-

rın en yüksek yeğnliğinde bir "yüksek kırmızı" elde edilir ki Goethe bunu, gururlu bir biçimde bir "purpur (: mavimsi kırmızı)" diye niteler. Renklerin sırası renk çemberinde yürü nerek açıklanır. Böylece örneğin, çeliğin işlenmesinde renkler sarıdan başlayıp kırmızı üzerinden maviye gider (meneviş renkleri). Ama organik nesnelerde kırmızıdan başlayıp sarı, yeşil ve mavi üzerinden mavimsi-kırmızıya (purpur) giden bir çember yürüyüşü vardır, yani bu süreç doğal olarak bu renkte bir boya maddesi veren bir tür sümüklü böcek (Purpurschnecke) özsuyunun renginde son bulur.

Goethe'ye göre doğa araştırmasında çok büyük yanlışlıklar yapılmaktadır. Örneğin Newton, türetilmiş bir görüngü olan spektrumun en üst yere, ilksel görüngüyü ise en alt yere koymaktadır. "İlksel görüngü doğrudan doğruya düşüncede yer alır ve onun üstünde, yeryüzüne ilişkin hiç bir şey yer almaz". Tanrısal kendi başına biz kavrayamayız. Bizim uğraş alanımız, tanrısalın yansımasıdır.

Newton'un öğretisi kendi gelişimi içinde spektrumunun kızılötesi ve mor ötesi ışınlarına doğru genişleyerek gitmiştir ve gözümüzün, bu ölçeğin belirli bir oktavını renk olarak duyması gerçeği, Newton öğretisi için yalnızca rastlantısal öneme sahiptir.

Goethe görünür (: zahiri) dünyadan yola çıkmaktadır ve burada spektrumun her iki ucu, en dış kırmızı ve en dış mor birbiri üzerine gelmektedir. Onlar bir oktav kadar birbirinden ayrı olmayıp, geçiş durumu deneyle kesiksiz bir biçimde kanıtlanabilir. Goethe'ye göre renkler bir çember oluşturur, bir çizgi (:hat) oluşturmaz. Goethe'nin renk öğretisi asla fizik ya da doğabilimi olmayıp ruhsal güçlerin betimlenmesidir. "Ve biz, bu üçlünden (yani aydınlık, karanlık ve renkten) görünür dünyayı kurarız ve böylelikle ressamlık da yapabiliriz. Tablo üzerindeki görünür dünya, gerçek dünyaya göre çok daha yetkin olabilir". Bu sözler tümüyle Yeni-Platoncu görüşleri yansıtır.

Fizikçi Helmholtz (1821-1894) Goethe'den şöyle söz eder: "Goethe'nin renk öğretisini, duyuusal etkinin gerçekliğini bilmin saldırısına karşı kurtarmak için yapılmış bir deneme olarak gözönüne almak gerekir." Ve Goethe: "Artık, fizikçinin kendi aygıtlarıyla gözlediği doğa, doğa değildir. Doğanın yaşam dolu öyle başka alanları vardır ki, doğabiliminin böyle yöntemleri bile bu alanlara giremez" der.

Renk öğretisi uyum (:harmonik) öğretisine benzer biçimde sanata ilişkin bir öğretiler. Tâ ilkel zamanlarda gamların ve ses uyumlarının oluşumuyla müzikte başarılarını Goethe renklerin için yapmak istemiştir.

Renklerin de tıpkı sesler gibi bir gamı, yani doğanın verdiği bir bağıntı düzeni vardır. Resim dilinde her renk bir ton olarak adlandırılır. Müzikte gam ne ise resimde de odur, yani yedi tonun kendilerine özgü bir sıra ve bağıntı içinde bir araya gelmesidir.

Renkler için bazı sınıflandırmalar yapılmıştır. Soğuk renkler maviden mora dek, sıcak renkler ise kırmızıdan yeşile dek olan renklerdir. Pilius neşeli renk ve ağırbaşlı renk ayrımını yapıyordu. Goethe renk gruplarını olumlu ve olumsuz, Fechner ise etken ve edilgen diye sınıflamıştı.

Renk, duyarlılığımız üzerine büyük etki yapmaktadır. İnsan, renklerin psiko-fizyolojik etkilerini duymaktadır. Mavi ortam yatıştırıcı, kırmızı ortam ise dürtücüdür. Bu deneysel görüşler üzerine bir öğreti kurmak olanaklıdır. Goethe kendiliğinden, morla sevinç düşüncesini, kırmızıyla güçlülük, koyu mavi ile de sessizlik ve soğukluk düşüncesini bildirirken yeşile çekicilik, canlı sarıya gülünç olma düşüncesini bağlıyordu. Ortaçağ'da sarı renk lânetlilerin, yeşil ise aşıkların rengi idi. 1913'de bir Fransız hekimler meclisi hastanelerin salon duvarlarının, bölümlerine uygun olarak boyanmasını öğütlemekteydi: "Coşkunlar için mor, umutsuzlar için kırmızı, soğuk kanlılar için sarı." Ayrıca, "okulların yeşile, kışkaların turuncuya boyanmasını" da önermekteydi. Sanayi bugün renklerin özelliklerinden gerek işçilerin dikkatlerini kolaylaştırıp yorgunluklarını azaltmada, gerekse kazaları önlemek üzere tehlikeyi işaret etmekte yararlanmaktadır. Ford fabrikalarında, ateşler fırlayan tezgâhlar, yanan gazın mavi rengine karşıtlık yapmak üzere turuncuya boyanmıştır.

Son olarak şunları söyleyelim. Newton bugün bütün dünyaca, şimdiye dek yaşamış doğabilimcilerin en büyüğü olarak kabul edilmektedir. Goethe ise Alman şairlerinin en büyüğü sayılmakla birlikte, doğabilimi alanında gösterdiği ataklık, hâlâ hayranlarının üzülmelerine neden olmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1) W. Heitler, Der Mensch und die naturwissenschaftliche Erkenntnis, Friedr. Vieweg, Shon Verlag, Braunschweig (1964)
- 2) A. Speiser, Die Mathematische Denkweise, Verlag Birkhäuser, Basel (1945).
- 3) W. Heisenberg, Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissenschaft, S. Hirzel Verlag, Stuttgart (1948)
- 4) İhsan (Sungu), Terbiye, Haziran 1930, Cilt. 5, No. 26 Maarif Vekaleti, Ankara M.T.T. Heyeti Yayını.
- 5) Yıldız Özcan, Tekstil Elyaf ve Boyama Tekniği, İst. Ün. Kimya Fak. Yay. (1978).
- 6) Meydan Larousse.

Şu sıralar tüm satranç dünyası Karpov ve Korçnoy arasında oynanacak olan dünya birinciliği maçını bekliyor. Son yıllarda dünya birincilikleri, satrancın yanısıra psikolojik savaş adı verilen ve satranç tahtası dışında geçen olaylara sahne oluyor. Bu tip olaylar ilk defa 1972 yılında Bobby Fischer ve Boris Spaski arasında İzlanda'da oynanan dünya birinciliği maçında belirgin olarak göze çarptı. Fischer soğukkanlılığı ile tanınan Spaski'nin sinirlerini yıpratmak amacı ile maç gününe kadar ortadan kaybolup, avukatı aracılığı ile aşırı isteklerde bulunuyor aksi durumda maça çıkamayacağını bildiriyordu. Fischer, maçın oynanacağı salonun sıcaklığından oturacağı koltuk ve satranç tahtasına kadar herşeyden yakınıyor, görevlilerin ceplerinde gürültü yapabilecek bozuk para ve anahtar taşımalarını bile yasaklatıyordu. Fischer'in maçı kazanmasından sonra, psikolojik savaş konusu can buldu ve bir çok değişik yorum yapıldı.

1975 yılında dünya birinciliği için Fischer'le oynayacak oyuncu Anatoli Karpov'du. Çok iyi bir satranççı olmasına karşın, anlaşılmaz davranışlarına bir yenisini ekleyen Fischer bu maçı oynamıyor ve Karpov birinciliği kazanıyordu.

Üç yıl sonra 1978'de Karpov'la dünya birinciliği için oynama hakkını Viktor Korçnoy elde etti. Sovyetler Birliği'nin iki güçlü satranççısı olarak uluslararası turnuvalarda defalarca yanyana oynayan Karpov ve Korçnoy bu kez iki ayrı ülke adına karşı karşıya geliyorlardı. (Bu maçıdan bir süre önce Korçnoy İsviçre uyruğuna geçmiştir.) Filipinler'de oynanan bu maçta davranışları ile altı yıl önceki Fischer'i anımsatan Korçnoy, Karpov'un yanındaki Sovyet görevlilerinin sayısını çok fazla buluyor, her birinin görev ve isimlerinin kendisine bildirilmesini istiyordu. Korçnoy'un psikolojik bir savaş yapmağa çalıştığı "Radyoaktivite Olayı" ile iyice ortaya çıktı. İsviçre Satranç Federasyonu'ndan gelen yetkililerce maçın oynanacağı salonda duyarlı aletler kullanılarak radyoaktivite ölçümleri yapıyordu. Bütün bunları soğukkanlılık ile izleyen Karpov maçı kazandı ve birinciliğini korudu.

Üç yılda bir oynanan dünya birinciliği maçında bu yıl Karpov'un karşısında yine Korçnoy var. İtalya'da karşılaşılabilecek olan Karpov ve Korçnoy'un satranç tahtasında ve dışında nasıl bir savaşım verecekleri merakla bekleniyor.

HABER

İstanbul Satranç Derneğince düzenlenen Türkiye 16. satranç Birinciliğini Suat Soylu kazandı. Son yıllardaki başarıları ile dikkati çeken 23 yaşındaki oyuncu birinciliğe Ankara bölgesinden katıldı.

Hollanda'da yapılan 1981 IBM büyükustalar turnuvasını evsahipliği yapan Jan Timman kazandı. Karpov'un Hort karşısında aldığı yenilgi birinci olmasını önledi.

	Puanı
1) Timman (Hollanda)	7.5
2) Portisch (Macaristan)	7
2) Karpov (SSCB)	7
4) Simislov (SSCB)	6.5
4) Hort (Çekoslovakya)	6.5
4) Kavalek (ABD)	6.5

EĞLENCELİK

Beyaz bir hamlede mat yapar! Eğer çözemezseniz bir de satranç tahtası üzerinde deneyin.

Geçen sayının çözümü:

- 1) Kg6-c6+
böylece
1) ..., Kb7xh7

ÇÖZÜMLER

No:6

- 1) g2-g4+ ,Sh5-h4
2) Fd2-h6! ,Vg7xh6
3) Va2-h2+ ,Sh4-g5
4) Vh2-d2+ ,Ad3-f4
5) Vd2-d8+ ,Mat

No:7

- 1) Af8-e6 ,Fb4xc3 2) Kb1xb8+
,Ae4xc3 2) Ah7-f6+
,Kb8-b7 2) Vc3-c8+
,Ae4-f6 2) Ah7xf6+
,Başka 2) Vc3-g7+

No:8

- 1) Vb4-d6 ,Sd3-c4 2) Ad5xe3+
,Sd3-c2 2) Ad5xe3+
,Sd3-d4 2) Ad5-b6+
,Sd3-d2 2) Ad5-b4+
,Sd3-e4 2) Ad5-e7+
,e2-e1 2) Ad5-b6+

No:9

- 1) Vc2-b1 ,Ab2-oynarsa 2) Vb1-b7+ ,Kd3-d5 3) Vb7xd5+
,Ac1-oynarsa 2) Vb1-h1+ ,Kd3-f3 3) Vh1xf3+
,f6-f5 2) Fa7-d4 ,herhangi 3) Ka5-e5+
,g5-g4 2) Fa7-e3 ,herhangi 3) Kf2-f4+

MAÇ

Beyaz: Karpov

Siyah: Korçnoy

Baguio, 1978

Ruy Lopez

- 1) e2-e4 ,e7-e5
2) Ag1-f3 ,Ab8-c6
3) Ff1-b5 ,a7-a6
4) Fb5-a4 ,Ag8-f6
5) 0-0 ,Af6xe4
6) d2-d4 ,b7-b5
7) Fa4-b3 ,d7-d5
8) d4xe5 ,Fc8-e6
9) Ab1-d2 ,Ae4-c5
10) c2-c3 ,g7-g6
11) Vd1-e2 ,Ff8-g7
12) Af3-d4 ,Ac6xe5
13) f2-f4 ,Ae5-c4
14) f4-f5 ,g6xf5
15) Ad4xf5 ,Kh8-g8
16) Ad2xc4 ,d5xc4
17) Fb3-c2 ,Ac5-d3
18) Fc1-h6 ,Fg7-f8
19) Ka1-d1 ,Vd8-d5
20) Fc2xd3 ,c4xd3
21) Kd1xd3 ,Vd5-c6
22) Fh6xf8 ,Vc6-b6+
23) Şg1-h1 ,Şe8xf8
24) Ve2-f3 ,Ka8-e8
25) Af5-h6 ,Kg8-g7
26) Kd3-d7 ,Ke8-b8
27) Ah6xf7 ,Fe6xd7
28) Af7-d8+ ,Terk

Çünkü

- 28) ... ,Fd7-f5
29) Vf3xf5+ ,Şf8-e8
30) Vf5-f8+ ,Şe8-d7
31) Vf8xg7+

Aşağıda Anatoli Karpov ve Silvino Garcia arasında geçen bir maçı izleyeceksiniz. Açılıştan sonra 14. hamleden başlayarak kendinizi Karpov'un yerine koyun ve beyazların hangi hamleyi yapacağını bulmaya çalışın. Sayfayı bir kartla kapatıp oyun boyunca satır satır ilerleyin. Eğer yaptığınız hamle doğruysa yazılı olana puanı kaydedin. Başarılar.

Portoroz, 1975

Beyaz: Karpov

Siyah: Garcia

Sicilya Savunması

- 1) e2-e4 ,c7-ç5
- 2) Ag1-f3 ,Ab8-c6
- 3) d2-d4 ,c5xd4
- 4) Af3xd4 ,g7-g6
- 5) Ab1-c3 ,Ff8-g7
- 6) Fc1-e3 ,Ag8-f6
- 7) Ff1-c4 ,0-0
- 8) Fc4-b3 ,d7-d6
- 9) f2-f3 ,fc8-d7
- 10) Vd1-d2 ,Vd8-a5
- 11) h2-h4 ,Kf8-c8
- 12) 0-0-0 ,Ac6-e5
- 13) Şc1-b1 ,b7-b5
- Beyazın hamlelerini bulmaya başlayın
- 14) Ac3xb5
4 puan
Siyah piyon feda ederek vezir tarafını açmaya çalışıyor.
- 14) ,Va5-a6
- 15) Ab5-c3
2 puan
Atı korumanın en geçerli yolu
- 15) a2 - a4 - İyi değil çünkü,
- 15) ... ,Ae5-c4 ?
- 16) Vd2-d3!
3 puan
- 16) ... ,Ka8-b8
- 17) Fe3-c1!
6 puan
Karpov'un gücünü belli eden bir hamle. Amaç siyahın
- 17) ... ,Va6-b7
oynayarak atı açmazdan kurtarmasını önlemek. Şimdi beyaz
- 18) Fb3xc4
oynayabilir. Eğer.
- 17) g2-g4 veya
- 17) h4-h5 oynadıysanız 1 puan.
- 17) ... ,Kb8-b4
- 18) h4-h5
2 puan
Karpov oyunu sağa çekiyor. Eğer
- 18) ... ,Af6xh5
- 19) Ac3-d5
beyaz için iyi
Eğer

- 18) a2-a3 oynadıysanız
1 puan
- 18) ... ,Va6-b7
- 19) h5xg6
1 puan
- 19) a2-a3 iyi değil çünkü
- 19) .. ,Ac4-e5
- 19) ... ,h7xg6
- 20) Fc1-h6
2 puan
sağa atak güçleniyor
- Eğer
- 20) .. ,a7-a5
- 21) Fh6xg7, Şg8xg7
- 22) a2-a3!, Ac4-e5
- 23) Vd3-d2
Mat tehdidi
- Bu varyasyonu gördüyseniz fazladan 2 puan.
- 20) ... ,Fg7xh6
- 21) Kh1xh6
1 puan
- 21) ... ,Şg8-g7
- 22) Kd1-h1
1 puan
Eğer
- 22) ... ,Af6-h5
- 23) Kh6xh5, g6xh5
- 24) Ac3-d5!
Beyaz için çok iyi
- 22) ... ,Vb7-b6
- 23) Ad4-e2!
4 puan
Eğer
- 23) a2-a3 oynadıysanız, 2 puan silin. Çünkü
- 23) ... ,Ac4xa3+
- 24) ... ,Kb4xd4
Eğer
- 23) Ac3-e2 oynadıysanız, 3 puan silin çünkü
- 23) ... ,e7-e5
beyaz taş kaybeder
- 23) ... ,e7-e6
- 24) g2-g4
2 puan
Eğer
- 24) a2-a3 oynadıysanız, 4 puan silin. Çünkü
- 24) .. ,Kb4xb3
- 25) c2xb3, Vb6xb3
- 26) Vd3-c2, Ac4xa3+
Beyaz vezir düşer.
- 24) ... ,Şg7-f8
- 25) Kh6-h8+
2 puan

- 25) ... ,Şf8-e7
- 26) Kh8xc8
1 puan
- 26) ... ,Ac4-e5
- 27) Vd3-d1
1 puan
- 27) ... ,Fd7xc8
- 28) g4-g5
2 puan
- 28) ... ,Af6-d7
- 29) a2-a3!
3 puan
Siyah -kalenin kaçacak yeri yok. Aslında bu atak.
- 25) Kh6-h8+ ile başladı.
- Bunu o zamandan gördüyseniz fazladan 5 puan
- 29) ... ,Kb4xb3
- 30) c2b3
1 puan
- 30) ... ,Ae5xf3?
- 31) Ae2-f4
2 puan
- 31) ... ,Vb6-f2
- 32) Af4xg6+!
3 puan
Eğer
- 32) Kh1-f1 oynadıysanız
- 4 puan silin. Çünkü
- 32) ... ,Af3-d2+
Siyah kazanır.
- 32) ... ,f7xg6
- 33) Kh1-h7+
1 puan
- 33) ... ,Şe7-d8
- 34) Vd1xd6
1 puan. Tehdit:
- 35) Kh7-h8+ Mat
- 34) ... ,Vf2-d4
- 35) Vd6-e7+
2 puan
Siyah terkeder. Çünkü
- 35) ... ,Şd8-c7
- 36) Ac3-b5+
Vezir düşer
- Şimdi Puanlarınızı Toplayın
- 50 ve üstü : Büyükusta
- 35-50 : Usta
- 25-35 : İyi
- 15-25 : Orta
- 15 ve altı : Zayıf
- 25 ve altında puan toplayanların, oyunu bir kere daha oynamaları yararlı olabilir.

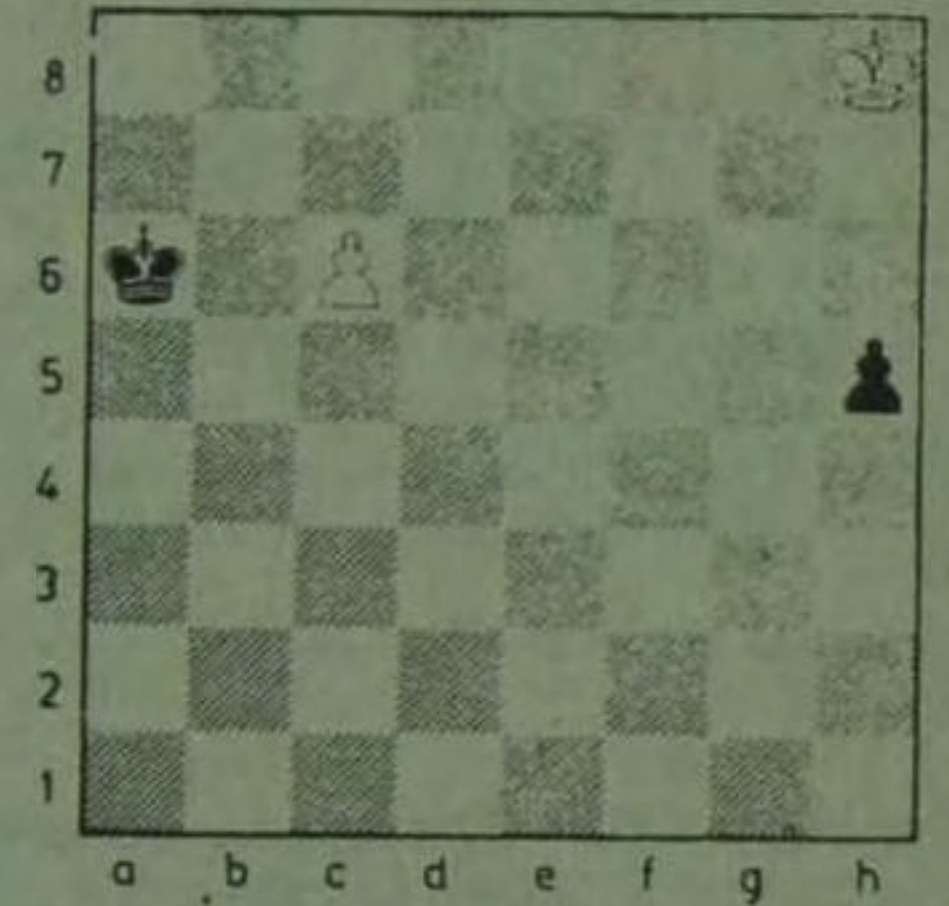
Üç hamlede mat

(E. Halıcı, 1981)

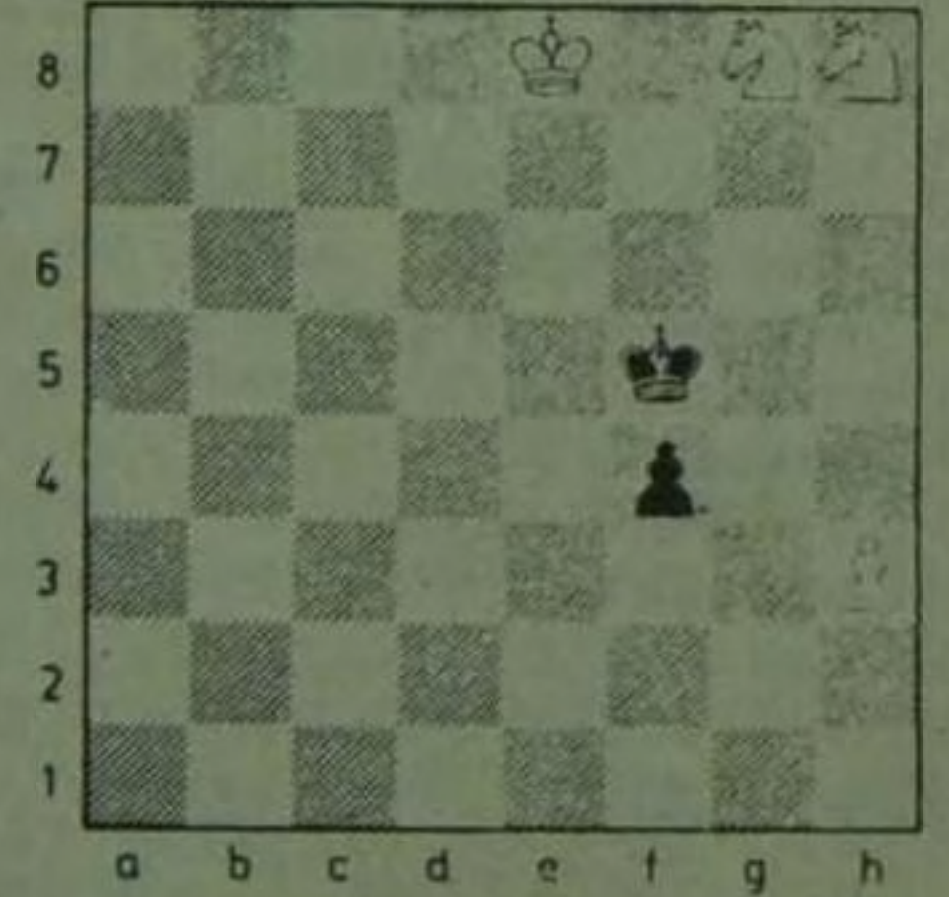
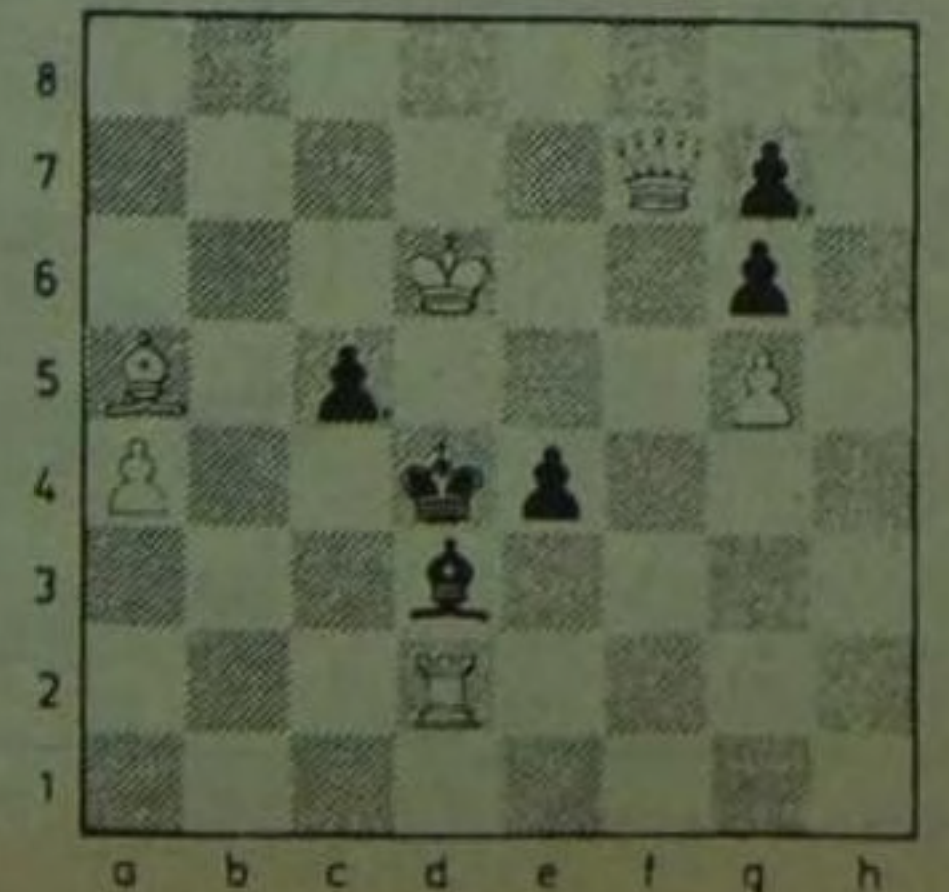
Beyaz beraberlik sağlar

(Richard Reti, 1905)

Beyaz Kazanır

(L. Mitrofanov, 1969)

iki hamlede mat
(W.A. Shinkman, 1874)

AYIN
SANA
EDEBİYAT
DERGİSİ

YARIN

ÇIKTI

sanat ve
edebiyatımızda
toplumcu
gerçekçiliğin
genç
soluğu

SEFERİS	HERKÜL MILLAS
SÜKRAN KURDAKUL	H. M. ENZENSBERGER
YILMAZ ONAY	ALİ CENGİZKAN
CONSTANTINE MANOS	ÖZDEMİR İNCE
SÜKRAN FARIMAZ	AKİF KURTULUS
OSCAR NIEMEYER	A. MÜMTAZ İDİL
SELÇUK DEMİREL	SEROL TEBER
SEMİH ACAR	LEVENT TARHAN
ABDÜLKADİR BUDAK	AHMET ERHAN
ÖMER ATEŞ	AHMET ADA
ANATOLİ LUNAÇARSKİ	MEHMET KÖK
AHMET GÜNBAS	ALAIN BOSQUET
TANER GÜREL	SİNAN BAYKAL
HATAY DUMLUPINAR	MUSTAFA DOĞRUEK

evrensel kitabevi
sanat galerisi

YENİ PARTİ
İngilizce Sovyet Teknik Yayınları

MAKİNA
ELEKTRİK
METALURJİ
MATEMATİK
FİZİK
KİMYA

GELMİŞTİR

evrensel kitabevi
sanat galerisi

Mitatpaşa Cad. Tel:18 65 19

Serdar Alten

